

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
EDUKOLOGIJOS FAKULTETAS
EDUKOLOGIJOS KATEDRA

Santa Ragaišienė

Edukologijos magistrantūros studentė

**VAIKO TEISIŲ APSAUGA BENDROJO LAVINIMO MOKYKLOJE:
TEORINIAI PRINCIPAI IR PRAKTINĖS PRIELAIDOS**

Magistro darbas

Mokslinė vadovė

doc. dr. Aušrinė Gumuliauskienė

Šiauliai, 2008

Darbas originalus Santa Ragaišienė

TURINYS

SANTRAUKA	3
SUMMARY	4
ĮVADAS	5
1. TEORINIAI VAIKO, VAIKO TEISIŲ, VAIKO TEISIŲ APSAUGOS SAMPRATŲ ASPEKTAI	10
1.1 Vaiko sąvokos apibūdinimai	10
1.2 Vaiko teisės kaip žmogaus teisinio instituto dalis	13
1.3 Vaiko apsauga vaiko politikos kontekste	14
2. VAIKO TEISIŲ APSAUGOS ĮGYVENDINIMO LIETUVOJE AKTUALIJOS IR VAIKO GEROVĖS POLITIKOS KONTEKSTE	16
3. VAIKO TEISIŲ PAŽEIDIMAI, JŲ PRIEŽASTYS. VAIKO TEISIŲ PAŽEIDIMŲ PREVENCIJOS IR APSAUGOS PROBLEMAS	22
4. LIETUVOS RESPUBLIKOS ĮSTATYMAI, REGLAMENTUOJANTYS VAIKO TEISIŲ ĮGYVENDINIMĄ	32
5. ŠALIES VAIKO TEISIŲ INSTITUCIJOS IR JŲ FUNKCIJOS	36
6. ŠVIETIMO IR MOKSLO MINISTERIJOS INICIATYVOS VAIKO TEISIŲ APSAUGOS IR SOCIALINĖS POLITIKOS SRITYSE	48
7. VAIKO TEISIŲ IR JŲ APSAUGOS BENDROJO LAVINIMO MOKYKLOJE EMPIRINIS TYRIMAS	57
7.1 Tyrimo metodika	57
7.2 Tyrimo imties charakteristika	57
7.3 Tyrimo duomenų analizė	58
IŠVADOS	80
REKOMENDACIJOS	83
LITERATŪRA	86
PRIEDAI	90

SANTRAUKA

SANTA RAGAIŠIENĖ

VAIKO TEISĖS IR JŲ APSAUGA BENDROJO LAVINIMO MOKYKLOJE: TEORINIAI PRINCIPAI IR PRAKTINĖS PRIELAIDOS.

Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę ir pasirinkus demokratines plėtros kelią, keičiasi politinė, ekonominė, sociokultūrinė, edukacinė situacija, žmonių sąmonė, vertybės, santykiai. Kartu keičiasi visuomenės požiūris į vaiką, jo socialinę gerovę, teises ir atsakomybes. Magistro darbe iškelta hipotezė: tikėtina, kad mokyklose esti vaiko teisių pažeidimų, pedagogų ir moksleivių požiūris į šią problematiką yra gana formalus, o moksleivių žinios apie vaiko teises ir jų apsaugą nėra išsamios. Tam įtakos greta kitų veiksnių gali turėti nepakankamai efektyviai panaudojamos pedagoginės prielaidos: per mažai dėmesio skiriama vaiko teisių mokymuisi ir jų apsaugai. Vaiko teisių ir jų apsaugos klausimai per siaurai integruojami į dalykų turinį ir papildomąjį ugdymą, pasitvirtino. Darbe išanalizuoti vaiko, vaiko teisių, vaiko teisių apsaugos sampratų teoriniai aspektai, vaiko teisių apsaugos įgyvendinimo Lietuvoje aktualijos vaiko gerovės politikos kontekste, vaiko teisių pažeidimai ir jų priežastys, ŠMM iniciatyvos vaiko teisių apsaugos ir socialinės politikos srityje, teisinė šalies vaiko teisių apsaugos bazė, vaiko teisių apsaugos institucijų funkcijos. Atlikto empirinio tyrimo rezultatų pagrindu išryškintos vaiko teisių ir jų apsaugos bendrojo lavinimo mokykloje būklės tendencijos. Pateiktos vaiko teisių mokymosi bei apsaugos bendrojo lavinimo mokykloje optimizavimo gairės.

SUMMARY

SANTA RAGAIŠIENĖ

CHILDREN'S RIGHTS AND PROTECTION AT A COMPREHENSIVE SCHOOL: THEORETICAL PRINCIPLES AND PRACTICAL ASUMPTIONS

After regaining the independency and choosing the democratic way of development, the political, economical, socio-cultural, educational situation in Lithuania has strongly changed, as well as peoples mind, social values and relations between people. The attitude of the society towards a child, social welfare and children's rights and responsibilities is changing too. This Master thesis raises the hypothesis: presumably children's rights are being offended, the attitudes of parents and pedagogues are formal, and pupils' possess inadequate knowledge in children's rights and their protection issues. Such situation is caused by an insufficient application of educational assumptions together with other factor - too little attention is paid to learning of children's rights and protection. The issues of integration children's rights and protection are not properly integrated to the content of subjects and activities of complementary education. The work analysis the perceptions of the concepts - a child and children's rights, as well as reveals theoretical aspects of children's protection rights and situation of implementation process of children's rights and their protection in the context of child's welfare policy in Lithuania. Also the work analyses violations of children's rights and their reasons, initiative of the Ministry of Science and Education of the Republic of Lithuania in the sphere of children's rights protection and social policy, legislative children's rights and protection basis of the state and the functions of the children's rights and protection institutions. On the basis of the conducted empirical research data, the main children's rights and protection tendencies at a comprehensive school were emphasized. The guidelines for optimisation the learning of children's rights and their protection at a comprehensive school comprises the significant part of the work.

IVADAS

Aktualumas. Per pastarąjį šimtmetį visuomenės požiūris į vaikus iš esmės pasikeitė. Ilgą laiką buvo manoma, kad vaikai yra labai pažeidžiami ir todėl jiems visų pirma reikalinga ypatinga tėvų ir visuomenės apsauga. Tik neseniai vaikai tapo teisės subjektais ir įgijo teises. Tokį besikeičiantį požiūrį į vaikus ir vaikystės politiką bei požiūrį į vaiką kaip į žmogų, turintį prigimtines žmogaus teises ir esantį valstybės piliečiu, liudija daugelis tarptautinių ir Lietuvos dokumentų (Europos politika dėl vaikų, 2001).

Pripažindami vaikų, kaip ypatingos visuomenės grupės, teises ir interesus bei nepaprastą Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos, plačiausiai pasaulyje apimančios vaiko teises, ir jos papildomų protokolų bei kitų su vaikais susijusių tarptautinių teisės aktų svarbą, pasaulio vadovai įsipareigojo kurti vaikams pritaiktą pasaulį (LR Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos 2006 metų veiklos ataskaita). Lietuvos Respublika, 1995-07-03 ratifikuodama Jungtinių Tautų Vaiko teisių apsaugos konvenciją, prisiėmė joje įtvirtintus įsipareigojimus, jog valstybės dalyvės imasi visų reikiamų teisinių, administracinių ir kitų priemonių šioje konvencijoje pripažintoms teisėms įgyvendinti.

Dažnai XX amžius, be kitų jį apibūdinančių epitetų, dar yra vadinamas ir vaiko teisių amžiumi. Žmonių bendrija, giliai suvokusi, kad tai, ką vaikas gauna iš jį supančio pasaulio, jam gražins ir savo gyvenime vadovausis vaikystėje nustatytais principais, nuo vaiko ignoravimo ir išnaudojimo perėjo prie pagarbos vaiko asmenybei, ypatingos jo teisių apsaugos (Sakalauskas, 2000).

Kad vaikystė būtų laiminga, kad vaikas savo paties bei visuomenės labai naudotųsi numatytomis teisėmis ir laisvėmis, visuomenė suinteresuota, pripažinti vaiko teises ir ginti jas teisinėmis bei kitomis priemonėmis. Ši pareiga bei atsakomybė tenka kiekvienam asmeniui, visuomenės institucijoms (šeimai, mokyklai ir kt.), nevyriausybinėms ir kitoms organizacijoms, kurių veiksmai ar sprendimai gali turėti įtakos vaiko interesams, jo pozityviai socializacijai ne tik vaikystėje, bet ir visam gyvenimui.

Vaiko teisių pripažinimas išjudina nusistovėjusią socialinę tvarką ir galios struktūrą visuomenėje.

Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę ir pasirinkus demokratinės plėtros kelią, keičiasi politinė, sociokultūrinė, edukacinė situacija, žmonių sąmonė, vertybės, santykiai. Kuriant ES švietimo erdvę, remiamasi humaniško, demokratiško, nacionalumo, atsinaujinimo ir atvirumo kaitai principais. Kartu keičiasi visuomenės požiūris į vaiką, jo socialinę gerovę, teises ir atsakomybes.

Švietimo koncepcija teigia, kad moksleivis mokykloje turi susipažinti su pagrindinėmis demokratinės valstybės ir visuomenės piliečių laisvėmis, pareigomis ir žmogaus teisėmis.

Žmogaus teisių pagrindinė idėja yra ta, jog kiekvienas asmuo yra vertas pagarbos. Vaiko teisių konvencija yra pirmas tarptautinės teisės dokumentas, kuris suteikia vaikams žmogaus teises ir pripažįsta juos autonomiškais individais. Vaiko teisių paradigma skiria daug dėmesio vaikui, kaip socialinio veikėjo, socialinės erdvės sukūrimui. Ji inicijuoja atsiskyrimą nuo raidos paradigmos, kur vaikas yra suvokiamas kaip suaugusiųjų tikslas, ir postūmį link požiūrio į vaiką kaip pilietį. Vaiko teisių konvencijos naujumas buvo kultūrinių, socialinių ir ekonominių teisių išplėtimas, garantuojant vaikui pilietines ir politines teises (Kabašinskaitė, 2002).

Vaiko teisių komitetas nustatė keturis pagrindinius Konvencijos principus, turinčius ypatingą reikšmę:

- nediskriminacija;
- svarbiausia - vaiko interesai;
- vaiko teisė gyventi ir vystytis;
- vaiko teisė būti išklausytam.

1996 m. kovo 14 d. Lietuvos Respublikos Seimas priėmė Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymą Nr. 1-1234. Šiame įstatyme, remiantis Lietuvos Respublikos Konstitucija, JTO Vaiko teisių deklaracija, Vaiko teisių konvencija, kitomis tarptautinėmis teisės normomis bei principais, atsižvelgiant į specifinę vaiko padėtį šeimoje ir visuomenėje, šalies nacionalinės teisės tradicijas, reglamentuojamos pagrindinės vaiko teisės ir pareigos, nustatomos šių teisių ir laisvių apsaugos bei svarbiausios gynimo garantijos. Šis įstatymas taip pat reglamentuoja vaiko elgesio kontrolės bei jo atsakomybės pagrindines sąlygas. Nustato tėvų, kitų fizinių ir juridinių asmenų atsakomybę už vaiko teisių pažeidimus bendrąsias nuostatas, vaiko teisių apsaugos institucijų sistemą ir jų veiklos teisinius pagrindus.

Tebesitęsiantys kaitos procesai Lietuvoje turėjo, turi ir dar turės įtakos šeimoms ir jose augantiems vaikams. Ekonominiai ir politiniai pokyčiai, reformos sveikatos, švietimo, socialinėje ir teisingumo srityse taip pat paliečia ir palies vaikus. Panoramiškai žvelgiant į vykstančių pokyčių padarinius, priimamus sprendimus, formuojamą teisinę bazę, akivaizdu, kad nemažai nuveikta vaiko teisių apsaugos srityje. Tačiau pirmasis išpūdis gali suklaidinti, kadangi tebėra daugybė spęstinų problemų įvairiose valstybės ir visuomenės gyvenimo srityse, sąlygojančių vaikų teisių pažeidimus, deklaratyvų vaiko teisių pobūdį.

Tarp jų paminėtinas lėtai besikeičiantis valstybės, visuomenės, mokyklos ir pačios šeimos požiūris į vaiką - žmogų - savarankišką individą, turintį savo teises, pareigas ir interesus, į kuriuos privaloma atsižvelgti priimant įstatymus, administracinius ir kitus sprendimus.

Valstybė nesiūlo ir neteikia vaikui ir šeimai paslaugų vaiko teisių apsaugos prevencijai įgyvendinti ir pažeistoms vaiko teisėms atstatyti.

Mokykla taip pat neišnaudoja visų turimų pedagoginių galimybių vaiko teisių mokymuisi bei jų apsaugai. Teisių žinojimas dar nelaiduoja jų laikymosi būtinybės. Savo teisių ir atsakomybių interiorizacija yra sudėtingas, daugiareikšmis ir permanentinis procesas. Jo pagrindai formuojasi šeimoje, mokykloje, socialinėje aplinkoje ir yra įtakojami daugelio socialinių, kultūrinių, edukacinių ir kt. veiksnių.

Todėl, nežiūrint augančio valstybės dėmesio vaiko teisių ir jų apsaugos problematikai, tebėra aktualu ieškoti šių procesų optimizavimo galimybių.

Problema. Mokykla yra svarbi asmens socializacijos institucija. Žodžiai „žmogaus teisės“ žinomi nuo vaikystės. Tačiau šiandien, ugdymo teorijoje ir praktikoje jie įgauna naują sampratą ir naujus kontekstus. Vienas iš ugdymo institucijos uždavinių – laiduoti ugdytiniam galimybes ugdytis žinių, žinojimo pagrindu tinkamą santykį su bendražmogiškosiomis vertybėmis, kurių didžiausia vertybė – pats žmogus. Mokymo turinyje (išskyrus „Pilietiškumo pagrindų“, „Teisės pagrindų“, „Dorinio ugdymo“ dalykus) labai mažai dėmesio skiriama žmogaus, vaiko teisių tematikai. Tuo tarpu žmogaus teisių mokymasis yra svarbus jų internalizavimo etapas.

Identifikavus vaikų teisių ir jų apsaugos būklę mokykloje, išsiaiškinus vaikų teisių mokymosi būklę, galima modeliuoti pedagoginių galimybių optimizavimo gaires vaiko teisių srityje.

Tema: Vaiko teisių apsauga bendrojo lavinimo mokykloje: teoriniai principai ir praktinės prielaidos.

Objektas: Moksleivių ir pedagogų nuomonė apie vaiko teises, jų apsaugą bei teisių mokymosi galimybes bendrojo lavinimo mokykloje.

Hipotezė: Tikėtina, kad mokyklose esti vaiko teisių pažeidimų, pedagogų ir moksleivių požiūris į šią problematiką yra gana formalus, o moksleivių žinios apie vaiko teises ir jų apsaugą nėra išsamios. Tam įtakos greta kitų veiksnių gali turėti nepakankamai efektyviai panaudojamos pedagoginės prielaidos: per mažai dėmesio skiriama vaiko teisių mokymuisi ir jų apsaugai. Vaiko teisių ir jų apsaugos klausimai per siaurai integruojami į dalykų turinį ir papildomąjį ugdymą.

Tikslas: Išryškinti vaiko teisių ir jų apsaugos bendrojo lavinimo mokykloje būklės tendencijas.

Uždaviniai:

1. Pagrįsti vaiko teisių ir jų apsaugos reikšmingumą.
2. Pateikti vaiko, vaiko teisių, vaiko teisių apsaugos sampratų interpretacijas.
3. Išanalizuoti vaiko teisių apsaugos Lietuvoje teisinę bazę ir institucinę sistemą.

4 Ištirti pedagogų ir moksleivių nuomonę apie vaiko teises ir jų apsaugą bendrojo lavinimo mokykloje ir už jos ribų.

5. Atlikti empirinio tyrimo duomenų lyginamąją analizę.

6. Pateikti vaiko teisių mokymosi bendrojo lavinimo mokykloje optimizavimo gaires.

Metodologinės nuostatos. Tyrimo metodologija grindžiama šiomis filosofinėmis pozicijomis:

Postmodernistinio konstruktyvizmo paradigma, kurios požiūriu, žinios yra socialinės konstrukcijos, susiejančios mokslą su žmonių gyvenimu (Kabašinskaitė, 2006). Toks požiūris yra tinkamas vaiko teisių ir vaiko politikos rekonstrukcijų socialinių edukacinių kontekstų tyrimui.

Vaiko, jo gerovės ir pozityvios socializacijos sampratos nuostatomis, kurios leidžia interpretuoti asmens ir visuomenės gerovės priklausomybes mikro ir makro aplinkos sąlygomis perduodamos vaikams kultūros funkcionavimo, vertybių internalizavimo prielaidas, reikšmingas mokyklinio gyvenimo praktikai.

Socialiai konstruojamų žinių perspektyva sudaro galimybę remtis tiriamųjų požiūriais į analizuojamą situaciją, fokusuotis į specifinius kontekstus, panaudojant praktinės patirties įtaką interpretacijai, nes, kaip teigia Žydžiūnaitė (2007), „žmonės vysto subjektyvias savo patirčių prasmes, orientuotas į konkrečius objektus ir daiktus. Šios prasmės yra įvairios ir kompleksinės, leidžiančios tyrėjui pamatyti požiūrių sudėtingumą, o ne siekimą susiaurinti prasmes iki kelių idėjų ar kategorijų“.

Tyrimo metodai:

Teoriniai: mokslinės literatūros analizė, sintezė, interpretavimas; vaiko teises ir jų apsaugą reglamentuojančių dokumentų analizė, apibendrinimas;

Empiriniai: anketinė apklausa;

Statistiniai: kiekybinė duomenų analizė.

Tyrimo imtis ir organizavimas. Tyrimas buvo atliktas 2007 metų gegužės mėnesį atsitiktiniu atrankos būdu pasirinktose Kauno, Šiaulių, Panevėžio, Kretingos bendrojo lavinimo mokyklose. Tyrime dalyvavo 371 respondentas. Iš jų 297 moksleiviai (117 ketvirtų ir 180 vienuoliktų klasių moksleivių) ir 74 pedagogai.

Tyrimo organizavimo etapai:

1. 2006 09 - 2007 02 – temos pasirinkimas, tyrimo objekto, tikslo, uždavinių formulavimas, mokslinės literatūros studijavimas. Vaiko teises ir jų apsaugą reglamentuojančių dokumentų analizė.

2. 2007 03 – 2007 04 – tyrimo instrumento parengimas.

3. 2007 05 – 2007 06 empirinis tyrimas.

4. 2007 07 – 2008 03 tyrimo rezultatų analizė, interpretacija, mokslinio darbo rašymas.

Darbo teorinis - praktinis reikšmingumas:

1. Teoriniu aspektu išanalizuota vaiko, vaiko teisių, vaiko teisių apsaugos, vaiko teisių politikos samprata.

2. Išanalizuota teisinė vaiko teisių apsaugos Lietuvoje bazė, ŠMM iniciatyvos vaiko teisių apsaugos srityje pateikta vaiko teisių apsaugos institucijų sistema Lietuvoje.

3. Išskirtos moksleivių ir pedagogų žinios apie vaikų teises ir jų apsaugą, ištirtos nuostatos vaiko teisių apsaugos, vaiko teisių pažeidžiamumo aspektais, ištirtos vaikų žinios apie jų pareigas, identifikuotas vaiko teisių mokymosi pedagoginių prielaidų efektyvumas.

4. Numatytos vaiko teisių mokymosi bendrojo lavinimo mokykloje pedagoginių galimybių optimizavimo gairės.

5. Pateiktos vaiko teisių apsaugos mokykloje rekomendacijos.

Darbo struktūra. Darbą sudaro įvadas, 7 dalys, išvados, literatūros sąrašas ir priedai. Darbe pateikta 16 lentelių ir 9 paveikslai.

1. TEORINIAI VAIKO, VAIKO TEISIŲ, VAIKO TEISIŲ APSAUGOS SAMPRATŲ ASPEKTAI

1.1. Vaiko sąvokos apibūdinimai

Kalbant apie vaiko teisių apsaugą, pirmiausia būtina aptarti „vaiko“ sąvoką. Vaiko samprata yra glaudžiai susijusi su visuomenės kultūra, tradicijomis ir socialine struktūra. Analizuojant vaiko sampratą būtina turėti omenyje, kad terminas „vaikystė“ yra greičiau socialinė kategorija, kuri apibrėžia žmogaus gyvenimo laikotarpį, kurio metu, anot Vuckovic – Sahovic, dominuoja specifinės vaiko savybės ir bruožai (EŽTK aiškinimo ir taikymo užtikrinant vaiko teisę į šeimos ryšius metodologiniai pagrindai).

Mokslinėje literatūroje dažniau aptinkame vaikystės sampratos interpretacijų nei vaiko sampratos apibūdinimų. Priimtinausia teorija, kuri vaikystę apibrėžia trimis kriterijais: amžius, vaikystės turinys ir pačios vaikystės amžiaus grupės. Tiek Rytų, tiek Vakarų teorijose nebuvo esminių prieštaravimų, aiškinant vaiko vietą visuomenėje. Abi visuomenės sutiko dėl vaiko subordinacinio vaidmens suaugusiųjų atžvilgiu. Nepaisant skirtingų teorinių sąvokų, vaikai buvo matyti kaip ateities suaugusieji, retai tuo, kuo jie yra (Kabašinskaitė, 2002). Tradicinės vaiko raidos ir socializacijos teorijos pristatė vaikus kaip dar neišbaigtus kūrinius, kurie savo ir suaugusiųjų pastangomis privalo tapti suaugusiais, taigi įveikti savo nesubrendimą ir tapti „tikrais žmonėmis“ ir „tikrais visuomenės nariais“.

Raidos psichologijoje vyrauja vaikystės paradigma, kurioje vaikas „keliauja“ apibrėžtais raidos etapais link visiško subrendimo, t.y. vaikas, kaip neišbaigtas kūrinys (Piaget kognityvinės raidos teorija), juda per tam tikras biologiškai apibrėžtas kognityvines raidos stadijas link suaugusiojo kompetencijos. Šiuo atveju vaiko ryšys su socialine aplinka yra vienos krypties: santykiyje su suaugusiais vaikais yra gavėjas (Kabašinskaitė, 2002).

Naujosios paradigmos sociologijoje atstovai kritikuotą tokį ribotą vaiko raidos suvokimą. Psichologinis diskursas ir dėl vaiko, kaip tarpasmeninių santykių dalyvio neįvertinimo šeštajame XX a. dešimtmetyje buvo perkeltas į sociologiją ir tapo socializacijos teorijos pagrindu.

Anot Kabašinskaitės (2002), vaikai kaip amžiaus grupė yra tinkama perspektyva vaikystės analizei. Amžius yra vyraujantis kriterijus, nustatant vaikų kaip socialinės grupės poziciją visuomenėje, skirstant išteklius bei nustatant vaikų vietą visuomenės galios struktūroje.

Pagal Arendt, vaiko gimimo aktas jį įteisina kaip asmenį ir individualybę (Juodaitytė, 2003). Dažnai vaiko sąvoka, siejama tik su asmens, tampančio arba tapsiančio žmogumi parametrais (pagal Berhman) (Juodaitytė, 2003). Sąvoka „vaikai“ pas mus yra labiau amžiaus

nei vaiko būties kategorija. Dėl vaikų socialinio brandumo stokos jie kai kurių autorių nėra apibūdinami kaip asmenys. Dalto (1995) nuomone, 1) vaikas yra realiai egzistuojantis individas, o ne išivaizduojamas toks būsiantis ateityje; 2) vaikas yra konkretus žmogus, o ne beasmenis žmogus apskritai, jam būdingi visi individualios raiškos bruožai; 3) vaikas konkrečioje situacijoje yra ne tik subjektas, bet ir kūrėjas, pajėgus šią situaciją keisti per įgytą ir nuolat besiplėtojančią patirtį; 4) vaikas yra nuolat besikeičiantis žmogus (Juodaitytė, 2003). Taigi vaikas yra visavertis socialinis – kultūrinis individas, psichinis, sociokultūrinis subjektas.

Jovaiša vaiką apibūdina kaip augantį, bręstantį 1-12 metų žmogų (2007).

Anot Kviesskienės (2003), vaikas – kiekviena žmogiška būtybė, neturinti 18 metų, jei pagal jam taikomą įstatymą jo pilnametystė nepripažįstama anksčiau.

Lietuvos Respublikos Švietimo įstatymo pakeitimo įstatyme vartojamos sąvokos „ikimokyklinio amžiaus vaikai“ (iki 6 metų) ir „mokyklinio amžiaus vaikai“ (nuo 6 iki 18 metų).

Remiantis Lietuvos Respublikos Seimo priimta Valstybės jaunimo politikos koncepcija (1996 m. birželio 27d.), asmenų nuo 16 iki 29 metų grupė įvardijama „jaunimu“.

„Vaiko gerovės valstybės politikos koncepcijoje“ (2003) vaiku laikomas kiekvienas žmogus, neturintis 18 metų.

Daugelyje teisės aktų lygiagrečiai „vaiko“ sąvokai vartojama sąvoka „nepilnametis“ (Lietuvos Respublikos Civilinis kodeksas, Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso 11 str.).

Darbo sutarties įstatyme asmenys, kuriems dar nėra suėję 18 metų, taip pat vadinami nepilnamečiais ir išskiriamos kelios tokių asmenų grupės: iki 14 metų, nuo 14 iki 16 metų, nuo 16 iki 18 metų.

Lietuvos Respublikos teisėje „vaiko“ sąvokos apibrėžtyje labiau svarbu vaiko amžiaus periodizacijos aspektas. Edukaciniame, sociokultūriniame kontekste vaiko samprata dažniau siejama su vaikystės socialiniu institutu. Daugelyje šaltinių „vaiko“ sąvoka sugretinama su „vaikystės“ sąvoka, nes vienas iš pagrindinių kriterijų apibrėžiančių vaikystę ir vaiką yra amžius. Tačiau amžius nėra esminis kriterijus, kuris leidžia nustatyti vaiko teisių apsaugos ribas. Lygiai taip pat svarbi vaiko protinė, fizinė, emocinė raida, jo socializacijos, adaptacijos visuomenėje lygis ir pan. Amžiaus kriterijus nustato laiką, kada vaikystė prasideda ir kada baigiasi. Šiuos klausimus paprastai apibrėžia nacionaliniai šalių įstatymai, kuriuose nurodomos problematiškos vaiko teisių ribos: žemutinė ir aukštesnė.

Daugelyje šaltinių vaiko gimimo momentas laikomas žemutine vaiko amžiaus riba, tačiau vis dažniau susiduriama su nuomone, jog prenatalinis laikotarpis yra ta riba. Anot Sakalausko (2000), visuotinio susitarimo dėl to, ką laikyti gyvybės pradžia, nėra. Gyvybės pradžia įvairių teorijų šalininkai pripažįsta pirmuosius kūdikio judesius, smegenų impulsų atsiradimą, pirmąjį širdies dūžį, pirmąjį įkvėpimą, atsiskyrimą nuo motinos kūno, savarankiško kvėpavimo pradžia,

virkštelės nukirpimą ir pan. Remiantis šiomis teorijomis, galima teigti, jog abortai yra vaiko teisės į gyvybę pažeidimas ir vaiko gyvybės pradžia yra apvaisinimas, išskyrus atvejus, kai nėštumas gresia moters gyvybei, kai tyrimais patvirtinama vaiko apsigimimo galimybė ir pan. Nuolat vyksta diskusijos dėl vaiko teisių užtikrinimo nuo pat apvaisinimo pradžios. Tačiau tai remiasi daugiau moralinėmis ir vertybinėmis nuostatomis. Lietuvoje vaiko gyvybė vaiko teisių pažeidimo objektu realiai laikoma nuo jo gimimo.

Kalbant apie aukštutinę vaiko teisių ribą, galima teigti, jog ją lengviau nustatyti nei žemutinę, tačiau reikia pripažinti, kad ji taip pat nėra griežtai apibrėžta.

Vaiko teisių Konvencija neįtvirtina visuotinės vaiko sąvokos tik paaiškina ją. Vadinas, valstybės savo nacionaliniuose įstatymuose gali įvairiai apibrėžti šią sąvoką, tačiau bet kuriuo atveju prie konvencijos prisijungusios valstybės turi garantuoti joje įtvirtintas teises visiems asmenims bent iki 18 metų (Sagatys, 2006).

Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijoje (1 straipsnis) vaikas apibūdinamas kaip asmuo iki 18 metų. Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 2 straipsnyje teigiama: „vaikas yra žmogus, neturintis 18 metų, išskyrus atvejus, kai įstatymai numato kitaip“, o šio įstatymo 5 straipsnio 2 dalis suteikia prioritetą šiai nuostatai kitų įstatymų ir teisės aktų atžvilgiu. Kitaip tariant, kiekvienas žmogus, nesulaukęs aštuoniolikos metų amžiaus, visose visuomenės ir valstybės gyvenimo sferose yra ir turi būti laikomas vaiku. Vaiko teisių konvencija yra pirmasis tarptautinės teisės dokumentas, kuris suteikia vaikams žmogaus teises ir pripažįsta juos autonomiškais individais.

Statistikos departamento duomenimis, vaikai sudaro penktadalį visų Lietuvos gyventojų (2004 m, Lietuvoje gyveno 775,2 tūkstančiai vaikų iki 18 metų amžiaus, t. y. jie sudarė 22,5 proc. visų gyventojų) (Statistikos departamentas, 2007).

Vaikai neatitinka pagrindinių žmogaus asmenybei būdingu požymių – jie nėra savarankiški žmonės ir dažnai atlieka tik suaugusiųjų jiems patikėtas funkcijas, kurios neretai būna manipuliacinio pobūdžio. Vaiko interesų nepaisoma, dominuoja suaugusiųjų siekiai įtvirtinti savo privilegijas vaiko atžvilgiu (kontrolieriaus ir prižiūrėtojo). Netinkamai suprantamos ir vaiko pareigos visuomenėje bei šeimoje (jis yra tik šeimos ar tik visuomenės dalis), todėl ignoruojamas vaiko savarankiškumas ir nuolat ribojama jo autonomija, siekiama beatodairiško paklusnumo. Vaikas – vertybė yra nepastebima, (Juodaitytė, 2003) Vaikų, kaip socialinės grupės, padėtis yra dvejopo pobūdžio: prigimtine, reiškianti priklausomybę nuo tėvų, šeimos, giminės, ir įgyta – socialinė rodanti jų vaidmenį visuomenėje. Vaikų vaidmuo, teisės, pareigos, funkcijos visuomenėje priklauso nuo jos socialinio, ekonominio, kultūrinio lygio, suaugusiųjų ir vaikų sąveikos tradicijų. Todėl itin svarbu garantuoti tinkamą ir pakankamą apsaugą vaikams, kaip socialiai nepakankamai brandžiai visuomenės grupei. Nors vaikas, kaip ir kiekvienas žmogus turi

visas žmogaus (piliečio) teises, atsižvelgiant į asmenybės nesubrendimą (fizinį, protinį, socialinį), jam būtina ypatinga apsauga ir priežiūra.

1.2. Vaiko teisės kaip žmogaus teisinio instituto dalis

Teisė yra elgsenos normos, kurias nustato, politinė valdžia ir palaiko valstybės galia (Giddens, 2005). Jei asmuo turi juridinę teisę imtis veiksmų arba panaudoti ar disponuoti gėrybe ar ištekliais arba kontroliuoti įvykio baigtį, tai reiškia, jog jis gali tai daryti nesikišant teisinėms institucijoms. Jei teisę saugo įstatymas, tai kito veikėjo įsikišimą į pirmojo atliekamą teisės vykdymą varžo valdžios organai.

Žmogaus teisės – tai asmens laisvės visuomenėje ir galimybės jas realizuoti. Žmogaus teisės reglamentuoja teisė ir kitos socialinės normos. Vienas pagrindinių žmogaus teisių bruožų – jų visuotinumas, universalumas, nedalumas. Žmogaus teisės grindžiamos žmonių lygybės prieš įstatymus, lygiateisiškumo ir kitais principais. Žmogaus teisės pripažįstamos visiems asmenims nepriklausomai nuo jų individualių savybių. Kai kurios teisės gali būti skirtos ir tam tikrai asmenų grupei pavyzdžiui, vaikams, neįgaliesiems asmenims ir pan (Birmontienė, 2001).

Idėja, jog vaikai turi teises, atsirado XIX amžiuje, kai Prancūzijoje pasirodė straipsnis „Vaiko teisės“. Tautų Lyga 1948 metais patvirtino Vaiko teisių deklaraciją, o 1959 metais ją patvirtino Jungtinės Tautos. Nė vienas iš šių dokumentų neįpareigojo pasaulio valstybių įgyvendinti vaiko teisių, todėl gimė idėja parengti tarpvalstybinę vaiko teisių sutartį. 1979 metais buvo pradėtas rengti šis dokumentas, 1989 metais VTK tekstas buvo patvirtintas, o 1990 metais Konvencija įsigalėjo, kai prie jos prisijungė 20 valstybių. Šiuo metu visos pasaulio valstybės yra ratifikavusios VTK, išskyrus JAV ir Somali. VTK stebėseną vykdo JT Vaiko teisių komitetas. Lietuva prie VTK prisijungė 1992 metais, o ją ratifikavo 1995 metais. (Kabašinskaitė, 2006).

Buloto (2003) teigimu, vaiko teisės yra paprasčiausiai teisės. Tai kaip vaiko individo apsauga, ir aplinkos, kurioje visiems vaikams užtikrinamas pilnavertis vystimasis, kūrimas. Vaiko teisės rodo universalų bei ypatingą vaikystės statusą.

Kalbant apie vaiko teisių raidą, istorijos bėgyje susiduriama su vaiko teisinio statuso problema. Neretai teigiama, kad „vaikas negali savo veiksmais įgyti civilinių teisių ir sukurti civilinių pareigų, todėl jis tų teisių ir neturi“ (Stripeikienė, 2003). Tačiau šią nuostatą pakeitė 1989 metais priimta Vaiko teisių konvencija, kuri įvirtino vaiko teises ir įpareigojo valstybes dalyves jas gerbti, saugoti ir ginti. Šiuo pagrindu vaiko teisės Pasaulio ir Lietuvos teisinėje sistemoje tapo svarbia žmogaus teisinio instituto dalimi.

Babachinaitė (1996) žmogaus ir vaiko teisių santykį apibūdina trimis aspektais:

1. Vaikas turi visas žmogaus teises ir laisves, kuriomis sugeba naudotis;

2. Atsižvelgiant į protinį ir fizinį nesubrendimą, vaikui būtina ypatinga apsauga ir priežiūra, teisinė apsauga ir iki gimimo ir po jo;

3. Atsižvelgiant į tai, kad vaikas dėl savo asmenybės ypatumų nesugeba savo teisėmis pasinaudoti bei apginti savo interesų visuomenėje turi būti socialiniai institutai, garantuojantys efektyvu, vaiko teisių gynimą ir atliekantys vaiko teisių įgyvendinimo garantijų vaidmenį.

Konvencijoje požiūris į vaiko apsaugą remiasi suvokimu, jog vaikas yra priklausomas ir pažeidžiamas šeimos ir visuomenės narys. Suaugusieji yra atsakingi už vaiko apsaugą. Išties, vaiko apsauga iš esmės siejasi su vaiko priklausomumu. Visuomenė suteikia vaikui specialistų statusą, pripažindama suaugusius atsakingais už vaikų apsaugą ir užtikrinančiais saugią globą. Vaiko apsauga Vakaruose pasireiškė industrializacijos periode. Ji siejosi su labdaringų organizacijų veikla. Vaiko apsauga yra susijusi su gerovės valstybės raida, ypač pasireiškusia po Antrojo pasaulinio karo, kai valstybė prisiėmė atsakomybę už savo piliečius (Kabašinskaitė, 2002).

Socialinė politika – tai valstybės pastangos savo institucijomis siekti sudaryti piliečiams lygias galimybes ir teises į būstą, sveikatos apsaugą, švietimą, socialinę apsaugą, socialines, o kai kada ir teises paslaugas (Kvieskienė, 2003).

1.3. Vaiko apsauga vaiko politikos kontekste

Vaikų politika – socialinės politikos dalis, kuri užtikrina būtinąją vaiko socialinę raidą, normaliam gyvenimo lygiui pasiekti, t.y. sveikai maitintis, būti saugiam ir galėti dalyvauti ugdymo ir pozityviosios socializacijos programose (Kvieskienė, 2003). Pastangos išplėsti ir apibrėžti vaikų politikos ribas ypač sustiprėjo XX a. devintajame dešimtmetyje. Įtakos tam turėjo globalus vaiko teisių pripažinimas ir naujoji vaikystės sociologija (Kabašinskaitė, 2002). Vaikų politika persidengia su šeimos, lyčių ir jaunimo politikomis. Dabartinė vaikų politikos raida yra orientuota į vaiko teises.

Europos Tarybos dokumente, remiantis Vaiko teisių konvencija, vaikų politikos esmė nusakyta jau minėtais trimis principais: vaiko teisė į apsaugą, aprūpinimą ir dalyvavimą:

- vaiko apsauga – teisė augti šeimoje ir gauti profesionalią pagalbą, taip pat teisė būti apsaugotam nuo socialinio ir individualaus smurto;
- vaiko aprūpinimas – teisė į išteklius ir paslaugas, jas paskirstant tarp vaikų ir suaugusiųjų; ypač skiriant dėmesį neįgaliems vaikams, vaikams, turintiems specialių poreikių ir vaikams, kuriems yra pavojus patirti skurdą, tėvų smurtą bei nepriežiūrą, ar įtraukti į nusikalstamą veiklą;

- vaiko dalyvavimas – teisė veikti, išreikšti savo nuomonę ir daryti įtaką sprendimams individualiai bei kolektyviai šeimoje, visuomenėje, kuriant socialinę erdvę aktyviam vaiko dalyvavimui.

Pagal Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymą (1996), vaikų apsaugos sistemą sudaro:

- piniginė socialinė parama vaikams (ir jų šeimoms);
- socialinės paslaugos;
- vaikų teisių apsaugos sistema;
- globos sistema.

Jos pagrindiniai principai atspindėti 2003 metais Seime patvirtintoje Vaiko gerovės valstybės politikos koncepcijoje. Šios koncepcijos tikslas – pasiekti politinį susitarimą dėl vaiko gerovę lemiančių vertybių, nuostatų ir numatyti vaiko gerovės įgyvendinimo gaires. Vaiko gerovės politika – socialinės politikos dalis, kuri remiasi tarptautiniais dokumentais ir yra nusakyta trimis principais: vaiko teise į apsaugą, aprūpinimą ir dalyvavimą. Formuojant valstybės politiką vaikams, būtina pabrėžti šiuos pagrindinius elementus: „geriausių vaiko interesų“ užtikrinimas, „investicijų į vaikus“ dalinimas, viską apimančios vaikų politikos koordinavimas, ir specialios vaikų politikos formavimas, sistemingas informacijos apie vaikus rinkimas, nepriklausomos vaiko teisių stebėsenos institucijos įsteigimas, vaikų dalyvavimo priimant su jais susijusius sprendimus šeimoje ir visuomenėje skatinimas“ (Dromantienė, Šalaševičiūtė, 2006).

Teisėti vaiko atstovai yra tėvai, tėviai, globėjai ir kiti asmenys, kurie pagal įstatymą ar kitą teisės aktą privalo rūpintis vaiku, jį auklėti, globoti, jam atstovauti, ginti jo teises ir teisėtus interesus.

2. VAIKO TEISIŲ APSAUGOS ĮGYVENDINIMO LIETUVOJE AKTUALIJOS IR VAIKO GEROVĖS POLITIKOS KONTEKSTE

Vaikai sudaro didelę Lietuvos gyventojų dalį. 2001 metų pradžioje Lietuvoje gyveno 877 tūkst. vaikų iki 18 metų amžiaus, t.y. jie sudarė 23.7 procentus visų gyventojų. Taigi praktiškai kas ketvirtas šalies gyventojas yra vaikas, ir būtent todėl yra itin svarbu garantuoti tinkamą ir pakankamą vaiko teisių ir teisėtų interesų apsaugą. Vaiko, jo teisių ir teisėtų interesų apsauga ir gynyba yra vienas iš svarbiausių uždavinių, keliamų valstybei ir visuomenei.

Pastaraisiais metais Lietuvoje labai susirūpinta vaiko teisių apsauga įvairiose visuomeninių santykių srityse. Per pirmąjį nepriklausomos Lietuvos dešimtmetį buvo padėti teisiniai -strateginiai vaiko gerovės pagrindai: restruktūrizuotos tam tikslui skirtos institucijos, priimti vaiko gerovę reglamentuojantys įstatymai, teisės aktai, dokumentai, sukurtos įvairaus lygio strategijos ir jų įgyvendinimo planai, į veiklą įsitraukė nevyriausybinės organizacijos.

Vaiko apsaugos teisinės bazės ir institucinės sistemos kūrimosi pradžia laikomi 1995 metai, kuomet Seimas ratifikavo Jungtinių Tautų vaiko teisių konvenciją. Kitas svarbus žingsnis užtikrinant Vaiko teisių apsaugos politiką Lietuvoje - 2003 metų gegužės 20d., Seimo patvirtinta Vaiko gerovės valstybės politikos koncepcija, kurios pagrindiniai principai – vaiko teisė į apsaugą, aprūpinimą bei vaiko dalyvavimas ginant jo teises, tapo Vaiko gerovės politikos Lietuvoje pagrindu, kuri vis labiau orientuojasi į vaiko teises. Šios koncepcijos tikslas – pasiekti politinį susitarimą dėl vaiko gerovę lemiančių vertybių, nuostatų ir numatyti vaiko gerovės įgyvendinimo gaires, formuojant valstybės politiką vaikams, kurioje būtų pabrėžiami šie pagrindiniai elementai: geriausių vaiko interesų užtikrinimas, investicijų į vaikus didinimas, viską apimančios vaikų politikos koordinavimas, specialios vaikų politikos formavimas, sistemingas informacijos apie vaikus rinkimas, nepriklausomos vaiko teisių stebėsenos institucijos įsteigimas, vaikų dalyvavimo priimant su jais susijusius sprendimus šeimoje ir visuomenėje skatinimas" (Dromantienė, Šalaševičiūtė, 2006).

Vaiko teisių apsauga ir jos sistema yra viena visos sistemos sudedamųjų dalių. Nors nemažai nuveikta vaiko teisių apsaugos srityje, tačiau vis dar pastebime spragų, kurias reikia užpildyti, siekiant sukurti tokią valstybę, kurioje vaikas augtų sveikas, saugus ir jaustųsi visaverčiu visuomenės nariu.

2003 metų Vaiko gerovės valstybės politikos koncepcijos antroje dalyje išskirtos pagrindinės Vaiko gerovės problemos Lietuvoje, kurios apima pagrindines valstybės politikos sferas: įstatyminę bazę, socialinių paslaugų sferą, ekonominę situaciją, institucijų veiklos efektyvumą, globos ir negalios vaikų priežiūrą, žiniasklaidą ir pan. Pažymėtina, jog mūsų šalies

įstatymai dar nėra visiškai suderinti su Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija, dalis priimtų įstatymų neįgyvendinami dėl nepakankamo finansavimo arba jie tiesiog neatitinka šiandienos realijų. Kiaulakio (2000) teigimu, tarptautiniai aktai, konvencijos tik iš esmės deklaruoja pagrindinius principus, kurių negalima pažeisti, tačiau nenumato nei įgyvendinimo galimybių, nei atsakomybės už pažeidimus. Greta to, Lietuvoje „plačiai paplitęs smurtas prieš vaikus, nuolat atsiranda naujų grėsmių vaikui, naujų priklausomybių rūšių, o į tuos pokyčius nesugeba tinkami reaguoti nei teisė, nei paslaugų sistemos; savo vaikais negalinčių pasirūpinti šeimų skaičius nuo 1995 iki 2001 m. padidėjo 1,87 karto, gerokai pagausėjo valstybės globojamų vaikų; didesnė ir vis mažėjanti dalis tėvų globos netekusių vaikų gyvena globos institucijose; gausėja probleminių šeimų, ir jos nesugeba pasinaudoti socialinės apsaugos garantijomis vaiko labui; vaiką nuo smurto saugančios ir ginančios valstybės institucijos dirba neveiksmingai, dažnai apsaugos proceso metu priverčia vaiką patirti pakartotinį smurtą; sprendimai dėl vaiko globos dažnai priimami atsižvelgiant ne į vaiko interesus, o į žinybų ar administravimo vienetų finansinius interesus; vis dar toleruojamos fizinės bausmės vaikams, bei ribojamos vaiko galimybės reikšti savo nuomonę" (Vaiko gerovės valstybės politikos koncepcija, 2003). Toje pačioje koncepcijoje teigiama, kad akivaizdžiai trūksta paslaugų krizės ištiktoms šeimoms ir vaikams, be to, šių paslaugų kokybė prasta, o vaiko apsaugos srityje per mažai suplanuotų, teisiškai įtvirtintų socialinių ir reabilitacijos paslaugų.

Analizuojant Vaikų apsaugos politikos veiklos kryptis, galima paminėti tai, kad pinigine socialine parama vaikams (ir jų šeimoms) bei socialinės paslaugos sudaro vieną sisteminių bloką, kuris turėtų užtikrinti vaikų politikos „aprūpinimo" ir „apsaugos" principų realizavimą ir garantuoti vaiko teisę į išteklius ir paslaugas, teisę į šeimos globą ir specialistų pagalbą, teisę būti apsaugotam nuo socialinio ir individualaus žalojimo.

„Lietuvoje socialinės paslaugos, kaip ir socialinis darbas, yra palyginti naujos sąvokos; sovietinė sistema neigė socialinių problemų egzistavimą, todėl socialinių paslaugų šioje sistemoje nebuvo" (Kabašinskaitė, 2002). Galbūt dėlto, šiandienos realijose, pasigendama finansinės, psichologinės, švietėjiškos pagalbos šeimai, kuri užtikrintų „sveiką" aplinką vaikui.

Dromantienės, Šalaševičiūtės (2006) teigimu, socialinės apsaugos išlaidų struktūroje per didelė dalis tenka piniginiams išmokoms ir per mažai socialinėms paslaugoms bei natūrinei paramai: šeimoms mokamos, pašalpos, vaikai nemokamai maitinami mokyklose, kompensuojamos būsto išlaikymo išlaidos. Tačiau ši finansinė parama nepakankama. Greta to, valstybė per mažai dėmesio skiria kokybiškų ir prieinamų socialinių paslaugų vaikui ir jo šeimai užtikrinimui, nepakankamai siekia Socialinių paslaugų kataloge (2003) užsibrėžto tikslo įgyvendinimo, t.y. nepakankamai patenkina asmens, tame tarpe ir vaiko gyvybinius poreikius bei nepilnai užtikrina žmogaus orumą nežeminančias gyvenimo sąlygas, kai žmogus pats nepajėgia

to padaryti, nes vien tik finansinės paramos nepakanka. Greta to, pasigendama požiūrio į vaiko apsaugą kaip socialinių paslaugų vaikui ir šeimai sistema. Vaiko gerovės valstybės politikos koncepcijoje (2003) nurodoma, kad valstybės veiksmai vaiko apsaugos srityje apsiriboja vaiko gelbėjimu paimant vaiką iš šeimos, nieko jai nepasiūlant, nors kartais tereikia psichologinės pagalbos šeimai, informacijos pateikimo ar konsultavimo, pagalbos, slaugos namuose ar specialiųjų socialinių paslaugų, kurios padėtų įveikti šeimoje kilusią krizę ir nebūtų pažeidžiama vaiko teisė augti savo šeimoje. Neretai ši teisė pažeidžiama ne pripažįstant socialines-ekonomines priežastis, o apkaltinant šeimą. Šeimos, kuriose vaikai gyvena rizikos sąlygomis, įvardytos kaip „asocialios“ ir patiria socialinę atskirtį, nors valstybė nieko nedaro, kad tai pakeistų. Kartais priešingai, piniginėmis socialinėmis pašalpomis, asocialios moterys skatinamos gimdyti vaikus, vien tik tam, kad taptų daugiavaikėmis šeimomis ir gautų pašalpas. Mano nuomone, tokioms šeimoms būtina socialinių paslaugų sistema užtikrinanti intervencijai šeimą, pagalbą jai, o tik po to piniginė parama, kaip paskata, tapti pilnaverte šeima. Tačiau piniginė parama šeimoms taip pat nėra tokia, kuri užtikrintų „aprūpinimo“ principo pilnavertį realizavimą. „Parama, kurią valstybė skiria vaikams, suteikiama per šeimą ir priklauso nuo tėvų charakteristikų bei situacijos. Daugelio vaikų reali padėtis neįvertinama, ir iš vaikų nepakankamai aprūpintose šeimose yra taip pat atimama galimybė gauti lygią visuomenės išteklių dalį“ (Kabašinskaitė, 2002). Vadinasi, galima teigti, jog piniginė socialinė parama vaikui ir socialinių paslaugų teikimas remiasi vaiko - suaugusiojo sąveika, familializavimu ir defamilializavimu.

Valstybė, tame tarpe ir institucijos susijusios su žmogaus teisių ir vaiko teisių apsauga, savo politiką turi nukreipti į socialinių paslaugų plėtrą, jų kokybės gerinimą ir užtikrinimą. „Savivaldybės turėtų būti ne tik piniginės socialinės paramos skirstytojos, bet ir kokybiškų paslaugų organizatorės, administratorės užtikrinančios, kad socialinės paslaugos būtų teikiamos visiems jų reikalingiems asmenims - ne tik seniems ir neįgaliems asmenims, bet ir vaikams“ (Dromantienė, Šalaševičiūtė, 2006).

Su vaiko teisių užtikrinimu ir įgyvendinimu glaudžiai siejasi šalies ekonominė situacija. Nestabili socialinė ir ekonominė padėtis bei pirminės prevencijos paslaugų šeimoms, auginančioms vaikus, stoka ar jų finansavimo mažinimas lemia plačiai paplitusį reiškinių - tėvų išvykimą į užsienį, mažamečių vaikų palikimą vyresnių brolių, seserų ar senelių priežiūrai, tėvų skyrybas, daugėja vienišų mamų, kurios yra ekonomiškai silpnesnės, nestabilesnės nei pilnos šeimos. Tai sąlygoja vaikų apleistumą, smurtą prieš vaikus, nepilnamečių nusikalstamumą, psichotropinių medžiagų, alkoholio vartojimą paauglystėje, o kartais net ir pradinėse klasėse.

Įvairaus pobūdžio smurtas šeimoje - dažniausiai sutinkamas vaiko teisių pažeidimas. 2004 metais atliktas tyrimas - „Smurto prieš vaikus šeimoje priežasčių analizė“ (Mizgaitienė,

Jonynienė, 2004) patvirtino, jog smurtas prieš vaikus šeimoje labai paplitęs mūsų visuomenėje reiškinys. Tyrimo rezultatai rodo, kad „Lietuvos šeimose vyrauja emocinio smurto prieš vaikus formos: pašaipa, kritika (patiria net 52,7 proc. vaikų); nesikalbėjimas (patiria net 47,7 proc. vaikų); negyrimas, nesidžiaugimas vaiko pasiekimas (42,7 proc.). Taip pat net 31,7 proc. vaikų šeimose patiria fizinį smurtą" (Jonynienė, 2005). Kaip matome, šie skaičiai išties dideli. Problematika, kad valstybėje nėra sukurtos sistemos, padėsiančios reguliuoti tėvų ir vaikų tarpusavio santykius. Daugelyje Europos šalių veikia centrai, kurių pagrindinis veiklos tikslas - intervencija į šeimą, kuri užtikrina psichologinę - pedagoginę pagalbą šeimai, padeda įveikti iškilusias krizes, laikinai apriboja tėvystės teises, padeda vaikui grįžti į šeimą. Toks sistemos modelis būtų puiki priemonė, užkertanti kelią vaiko teisių pažeidimams šeimoje.

Tačiau nederėtų pamiršti ir to, jog vaikas, kuriuo nesirūpinama šeimoje, dažniau nukenčia ir už šeimos ribų, nes jis visų pirma netenka stabilaus ir saugaus atspirties taško tampant visaverčiu visuomenės nariu.

Kita, ne mažiau opi problema, susijusi vaiko teisėmis - vaikų, jaunuolių nusikalstamumas. „Vaiko teisių apsauga administracinės teisės priemonėmis nėra plačiai nagrinėta tema. A. Čepas, V. Pavilionis, A. Dapšys, G. Babachinaitė ir kt. analizavo ankstyvosios nepilnamečių nusikaltimo prevencijos klausimus. Sakalauskas aptarė esamą nepilnamečių administracinės atsakomybės reglamentavimą, paliesdamas kai kuriuos nepilnamečių administracinės justicijos aspektus" (Kietytė, 2004). Kyla klausimas, ką bendro turi vaikų teisių pažeidimai ir jų nusikalstamumas? O gi tai, jog Lietuvos teisinė sistema nepajėgi susidoroti su augančiu nepilnamečių nusikalstamumu. „Galiojantis Baudžiamojo proceso įstatymas nerealizuoja humaniškumo principų sulaikytų nepilnamečių atžvilgiu, su vaikais dirbantys pareigūnai neturi specialaus pedagoginio, psichologinio pasirengimo. Be to, nepilnamečiai laikomi tardymo izoliatoriuje neribotą laikotarpį, nors Baudžiamojo proceso įstatyme numatomi tam tikri apribojimai. Deja, egzistuojanti sulaikymo terminų pratęsimo praktika rodo, kad numatyti apribojimai nėra veiksmingi. Nusikaltimų išsiaiškinimas „bet kokia kaina“ neretai pamina svarbesnes vertybes - humanizmą, teisingumą, pagarbą žmogui ir jo teisėms bei kitus teisinės valstybės principus - demokratinės valstybės egzistavimo pagrindą" (Jūrienė, Gruzdienė, 2000).

Apibendrinant, galima teigti, jog vaikų teisių apsaugos sistema Lietuvoje yra kūrimosi etape. Šis procesas susijęs ne tik su įstatymų ar institucijų kūrimu. Visuomenės požiūrio į vaiką, kaip pilnateisį visuomenės narį, formavimas yra svarbi šią sistemą laiduojanti prielaida. Pasak Bikauskienės (1999), mūsų šalies politikoje žmogus, šeima, vaikai turėtų tapti pagrindiniu Vyriausybės, politinių partijų ir Nevyriausybinių organizacijų rūpesčiu. Svarbiausia šiuo metu Lietuvoje - panaikinti skurdą, sumažinti mirtingumą ir ypač saugoti vaikus bei jų sveikatą.

„2005 metų vasario mėnesį LR Vyriausybė pritarė Vaiko gerovės valstybės politikos strategijai ir patvirtino jos įgyvendinimo 2005 - 2012 metais priemonių planą, kuriame pabrėžiamos būtiniausios permainų sritys: įvairių institucijų ir organizacijų tarpžinybinės veiklos skatinimas, vaikui ir šeimai reikalingų paslaugų tinklo kūrimas, teisinės bazės tobulinimas, statistinės informacijos apie vaikus, vaiko gerovės tyrimų stebėsenos tobulinimas, specialistų, dirbančių vaiko teisių apsaugos srityje, kvalifikacijos kėlimas (Lietuvos Respublikos seimas, 2005)“ (Dromantienė, Šalaševičiūtė, 2006).

Nepaisant vaiko teisių apsaugos, jo gerovės teisinės bazės, institucinės sistemos formavimosi, vaiko teisių apsaugos problematika Lietuvoje išlieka aktuali visuose valstybės lygmenyse: nacionaliniame, regioniniame, instituciniame bei personaliniame (individo).

Vaiko teisių specialistų požiūriu, vaiko teises reglamentuojantys įstatymai nėra tinkamai įgyvendinami. Tai būtų galima sieti su tokiais trikdžiais: vaiko teisėms atstovaujančių specialistų menkas, dažnai savamokslis teisinis pasirengimas bei psichologijos žinių stygius; nepakankamas vaiko teisių apsaugos tarnybų bei kitų institucijų materialinis ir techninis aprūpinimas, dideli darbo krūviai esant mažam darbuotojų skaičiui; nėra bendros vaiko teisių apsaugos sistemos ir neišplėtotas paslaugų šeimai ir vaikui tinklas bei tarpžinybinio bendradarbiavimo stoka; nepakankamas visuomenės informavimas vaiko teisių klausimais (Jonynienė, 2005).

Tebesitęsiantys pereinamieji procesai Lietuvoje turėjo ir dar turės įtakos šeimoms ir jose augantiems vaikams, ekonominiai ir politiniai pokyčiai, reformos sveikatos, švietimo, socialinėje ir teisingumo srityse taip pat palies ir vaikus. Panoramiškai žvelgiant į vykstančių pokyčių padarinius, priimamus sprendimus, formuojamą teisinę bazę, susidaro išpūdis, kad nemažai nuveikta vaiko teisių apsaugos srityje. Tačiau pirmasis išpūdis gali suklaidinti, kadangi tebėra daugybė spręstinių problemų įvairiose valstybės ir visuomenės gyvenimo srityse, sąlygojančių vaikų teisių pažeidimus, deklaratyvų vaiko teisių pobūdį.

Tarp jų paminėtinas lėtai besikeičiantis valstybės, visuomenės ir pačios šeimos požiūris į vaiką - žmogų - savarankišką individą, turintį savo teises, pareigas ir interesus, į kuriuos privaloma atsižvelgti priimant įstatymus, administracinius ir kitus sprendimus.

Anot seimo narės Audronės Pitrėnienės, problemų ratas vis didėja, o galimybių jas spręsti per mažai. Tai pasakytina ir apie finansavimą, ir apie darbuotojų stoką. Į seniūnijas priimta papildomai socialinių darbuotojų, kurie dirbs su į rizikos grupę patekusiomis šeimomis. Tačiau tai toli gražu ne tos pajėgos, kurių reikėtų spręsti seniai egzistuojančias problemas (Pitrėnienė, 2007).

Valstybė nesiūlo ir neteikia vaikui ir šeimai paslaugų vaiko teisių apsaugos prevencijai įgyvendinti ir pažeistoms vaiko teisėms atstatyti. Visuomenė ir valstybė siekia nusimesti ir

perkelti visą atsakomybę už vaiko teisių apsaugą, vaiko teisių ir interesų užtikrinimą naštą išimtinai šeimai, tėvams, neretai nepasiruošusiems ir nepajėgiantiems ją prisiimti. Nepakankamas tėvų atsakomybės jausmas ir įgūdžiai, naudojami auklėjant savo vaikus, plačiai paplitusios ir taikomos (šeimose ir institucijose) fizinės bausmės lemia nemažėjantį vaiko teisių pažeidimų skaičių. Tuo tarpu valstybė, atsižvelgdama į pareigą vykdyti Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos nuostatas, turėtų imtis reikiamų teisinių priemonių aiškiai uždraudžiant bet kokios formos fizinių bausmių taikymą šeimoje ir realiai įgyvendinant šį draudimą, taip pat apsaugant vaiką nuo žiniasklaidos priemonių eskaluojamo smurto, kitos neigiamos vaiko teises pažeidžiančios informacijos.

3. VAIKO TEISIŲ PAŽEIDIMAI, JŲ PRIEŽASTYS. VAIKO TEISIŲ PAŽEIDIMŲ PREVENCIJOS IR APSAUGOS PROBLEMAS

Vaikų ir jaunimo socializacijos programos (patvirtinta 2004 m. vasario 23d. nutarimu Nr. 209) 3-oje dalyje („Esamos būklės analizė“) teigiama, kad sudėtinga šalies socialinė ir ekonominė būklė sąlygoja ne tik visuomenės kultūrinių, dvasinių ir ypač dorovinių vertybių nuosmukį, bet ir kriminogeninę bei socialinę vaikų ir jaunimo situaciją. Vaikai ir jaunuoliai yra itin jautrūs aplinkos pokyčiams bei socialinės apsaugos ir kontrolės susilpnėjimu.

Vaikų nusikalstamumas – specifinė nusikalstamumo dalis, viena iš svarbiausių socialinių teisinių problemų, o prevencija – viena iš reikšmingiausių teisėsaugos užtikrinimo sričių. Praktika rodo, kad kriminalinė justicija Lietuvoje yra nepajėgi susidoroti su augančiu vaikų nusikalstamumu.

Surinkti duomenys liudija, jog kol kas mūsų visuomenėje nemažai vaikų tampa agresyvūs, sunkiai valdomi. Statistika rodo, kad nepilnamečiai Lietuvoje sudaro 14,3 proc. visų nusikaltimus padariusių asmenų skaičius. Pastangos sumažinti šį procentą kol kas neduoda ryškių rezultatų. Nusikaltimai sunkėja, o nusikalsta vis jaunesni vaikai. Teismai pernai nuteisė 1424 nepilnamečius, tai yra 266 (16 proc.) mažiau nei 2004 m. Tačiau, palyginti su 1992 m., nepilnamečių nusikalstamumas padidėjo du kartus. 2005 m. 14 – 17 metų paaugliai padarė 4308 nusikaltimus, užpernai – 4346. Be to, nepilnamečiai padaro vis sunkesnių nusikaltimų ir nusikalsta pakartotinai. 2004 m. pakartotinai nusikalto dukart daugiau nepilnamečių nei 1992 m., tai sudarė penktadalį visų nusikaltimų. Daugėja smurtinių nusikaltimų – nužudymų, plėšimų, sunkių sveikatos sužalojimų ir išžaginimų. 2001 m. nepilnamečiai nužudė septynis, o 2005m. – 22 žmones (Pitrėnienė, 2007).

Būtina pabrėžti, kad vaikų teisių pažeidimų daugiausia yra registruojama *socialinės rizikos šeimose*. Todėl vyriausybė turi skirti ypatingą dėmesį tokių šeimų grupei. Savivaldybių vaiko teisių apsaugos tarnybų duomenimis, 2001 metais, palyginti su 1995 metais, socialinės atskirties šeimų pagausėjo 1,9 karto. 2001 metais jose augo 40276 vaikai. Daugelis minėtų šeimų tėvų menkai išsilavinę, prasta šių šeimų socialinė būklė, todėl vaikai dar pačioje gyvenimo pradžioje atsiduria tokioje aplinkoje, kurioje palanki socializacija vargu ar įmanoma (Vaikų ir jaunimo socializacijos programa, 2004). Pasak vaiko teisių apsaugos kontrolierės R. Šalaševičiūtės, didžiausia problema siekiant užtikrinti vaikų teises – socialinių darbuotojų stygius. „Bėda ta, kad mūsų šalyje neišvystytas socialinių paslaugų ir socialinės pagalbos šeimoms tinklas. Ir būtent dėl to, kad nėra pakankamai socialinių darbuotojų, trūksta socialinių pedagogų, psichologų, atsirado visas kompleksas problemų“ (Šalaševičiūtė, 2006). Socialinės rizikos šeimose augantys mažieji

namie mato blogą pavyzdį, dažnai ir prieš juos pačius smurtaujama. Jeigu smurtas kartojasi, didelė tikimybė, kad ir jis smurtaus. Todėl nuo agresijos dažniausiai nukenčia trečioji grupė vaikų, kuriems tėvai sugeba įskiepyti pareigos, atsakomybės, kultūros jausmą (Pitrėnienė, 2007).

Nemažą dalį Lietuvos vaikų sudaro globos netekę vaikai. Didžiausia netekusių globos vaikų dalis yra iš asocialių ir rizikos grupės šeimų. Vien 2000 metais tėvų globos neteko 2597 vaikai, iš jų 35 proc. buvo iki 7 metų amžiaus. Visas tėvų globos netekimo priežastis suskirsčius į neišvengiamas (tėvų mirtis, ilgalaikė liga, tėvai įstatymų nustatyta tvarka paskelbti nežinia kur esančiais ir pan.) ir išvengtinas (asocialios šeimos, tėvai patys atsisakė vaikų, nesirūpina jais, smurtauja ir pan.), matyti, kad tik kas ketvirtam vaikui, kuriam buvo suteikiama globa, ji buvo neišvengiama. Tik maždaug kas dešimtas netekęs tėvų globos vaikas – našlaitis (LR vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2001 metų veiklos ataskaita, 2002).

Savivaldybių Vaikų teisių apsaugos tarnybų duomenimis, 2000 metų pabaigoje buvo 13,5 tūkst. našlaičių ir beglobių vaikų, iš kurių 56 proc. buvo globojami šeimose, 3 proc. – šeimynose, 41 proc. – įvairiose vaikų globos įstaigose. Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus turimais duomenimis, 2001 metais valstybės globoje buvo apie 16 tūkstančių vaikų. Deja, tenka pripažinti, kad dėl vienos vaikų apskaitos sistemos nebuvimo šie duomenys yra tik apytiksliai.

Savivaldybių Vaikų teisių apsaugos tarnybų duomenimis, nuolatinės globos vaikų namuose apie 70 proc. vaikų yra našlaičiai ir beglobiai, laikinuosiuose vaikų globos namuose – trečdalis. Kiti vaikai globos namuose dažniausiai gyvena dėl socialinių šeimos problemų. (LR vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2001 metų veiklos ataskaita, 2002)

Skaudi ir neatidėliotinai spręstina problema yra vadinamųjų *paribio vaikų* (gatvės, valkataujančių ir šiukšlynų vaikų) problema. Dažnai apie tokius vaikus ir net apie jų egzistavimą nei valstybės, nei savivaldybių institucijos neturi jokios informacijos.

Daugelyje visuomenės gyvenimo sferų, pirmoji ir viena pagrindinių minėtų problemų priežasčių – *skurdas*, nepalanki šeimų socialinė-ekonominė padėtis. Ekonominiai nepritekliai, alkoholizmas, narkomanija, teisinis nihilizmas, fizinių bausmių šeimoje taikymo tradicija, abejingumas vaikui, vaikų nepriežiūra, emocinė ir kitokia prievarta, vaikų laisvalaikio neužimtumas ir dar daugelis kitų, kurios nelygu koku mastu paliečia šeimą. Skurdas – skaudi ir nevienareikšmė problema. Negalėdami išmaitinti savo vaikų tėvai praranda motyvaciją, pradeda girtuokliauti. Ypač dažnai atsakomybės už šeimą kratosi vyrai. Daugėja nedarnių ir nepilnų šeimų skaičius, kur atsakomybė už vaiką tenka motinai.

Statistiniai duomenys, rodantys nedarnių šeimų ir jose augančių vaikų skaičiaus augimą (pavyzdžiui, nuo 1995 metų iki 1998 m. liepos 1 d. nedarnių šeimų skaičius padidėjo nuo 9709 iki 14516 (t. y. apie 50 proc.), o vaikų skaičius jose - apie 32 233 vaikais), kelia nerimą. Remiantis šiais duomenimis, būtų galima daryti išvadą, kad vienas svarbiausių šeimos padėčiai

turinčių įtakos veiksnių yra realios jos narių pajamos, kurios pastaraisiais metais tesiekė 30 – 40 proc. 1990 metų lygio (Pitrėnienė, 2007).

Smurtas – dominuojanti problema. Žmogaus teisių stebėjimo instituto (ŽTSI) projektu vadovė Agnė Kurutytė teigia, kad sunkiai suvokiamas skaičius, jog vienas iš trylikos globos namuose gyvenančių vaikų yra tikras našlaitis, o likusieji yra socialiniai našlaičiai – turi tėvus, kurie jais nesirūpina. Jos teigimu, smurtas šeimoje yra didžiulė bėda, bet priemonių su juo kovoti beveik nėra, nes skriaudžiamoms moterims, kaip alternatyva, siūloma apsigyventi nakvynės namuose, o vaikus tokiu atveju reikėtų atiduoti į globos namus. Daugumai moterų toks problemos sprendimas nepriimtinas, todėl jos taikosi su esama padėtimi ir nieko nesiima, o vaikai auga neįsivaizduodami, kad gali būti kitoks gyvenimo modelis. Laikui bėgant, iš skriaudžiamųjų jie tampa skriaudėjais (Pitrėnienė, 2007).

Vidaus reikalų ministerijos duomenimis, 2000 metais įvykdyti 55 nusikaltimai mokyklose ir 31 nusikaltimas – mokyklų prieigose. Vaikai, nukentėję nuo smurto mokyklose, dažnai negauna kvalifikuotos pedagoginės ir psichologinės pagalbos, nežino, kur jos ieškoti. Socialinės ir psichologinės problemos, intensyvūs ekonominių, kultūrinių ir socialinių permainų procesai, pagalbos ir paramos stoka lemia paauglių savižudybių didėjimo tendenciją. 2000 metais nusižudė penki 10 – 14 metų vaikai ir 57 jaunuoliai 15 – 19 metų (Vaikų ir jaunimo socializacijos programa, 2004).

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos turimais duomenimis, gana dažnai vaikai tampa nusikaltimų ir kitokių teisės pažeidimų aukomis. Daugiausia jie nukenčia nuo turtinio pobūdžio nusikaltimų, ypač berniukai. Vaikai nukenčia ir nuo smurtinių nusikaltimų. Gana daug vaikų patiria seksualinę prievartą. Nuo šių nusikaltimų daugiau nukenčia mergaitės. Bėda ta, kad itin mažai vaikų, patyrusių tokią prievartą, o ypač prievartą šeimoje, kreipiasi į teisėsaugos institucijas. Vaikų, patiriančių fizinę ar seksualinę prievartą, problemas turėtų intensyviau spręsti įvairios tiek vyriausybės, tiek visuomeninės socialinės–psichologinės tarnybos. Beje, mažesniuose miestuose dar labai trūksta, o kaimiškose gyvenvietėse apskritai nėra tokių tarnybų ir kvalifikuotų specialistų, kurie spręstų aptartas problemas.

Pateikti duomenys rodo, jog 2006 m. 1639 vaikų patyrė smurtą. Lyginant su 2004 ir 2005 m. duomenimis, šis skaičius sumažėjo. 2004 m. buvo užfiksuoti 2359, o 2005 m. – 2311 smurto prieš vaikus atvejai. 2006 m. sausio 1d - 0,23 proc. visų Lietuvoje gyvenusių vaikų patyrė smurtą. Didžiausias smurto prieš vaikus paplitimas yra Utenos (0,63 proc.), Vilniaus (0,42 proc.) apskrityse, mažiausias Klaipėdos (0,11 proc.) ir Kauno (0,12 proc.) apskrityse.

Vaikų teisių apsaugos tarnybos (VTAT) duomenimis, didžiąją dalį (55 proc.) patirtų smurto atvejų sudaro fizinis smurtas. Fizinis smurtas yra lengviausiai pastebimas iš visų prievartos rūšių. Taip pat procedūra, siekiant išaiškinti ir nubausti smurtautoją, yra paprastesnė,

lyginant su seksualinės ar psichologinės prievartos tyrimu (Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, 2007).

Savivaldybių vaiko teisių apsaugos tarnybų duomenimis, 2007 metais 1778 vaikai, t. y. 0,24 proc. visų vaikų patyrė smurtą. Didžiąją dalį 56 proc. patirtų smurto atvejų sudaro fizinis smurtas, 38 – psichologinis, 6 – seksualinis smurtas.

Palyginti su 2006 metų duomenimis, vaikų, patyrusių smurtą, padaugėjo: 2006 metais smurtą patyrė 1639 vaikai, tai yra per 130 vaikų daugiau nei pernai. (Šiaulių kraštas, 2008)

Išanalizavus VTAT duomenis matyti, jog dažniausiai prieš vaikus smurtauja artimieji suaugę ir nepilnamečiai. Fiziškai prieš vaikus daugiausia smurtauja artimi suaugę žmonės – 304 atvejai. Psichologinį smurtą vaikai taip pat dažniau patiria iš artimų suaugusiųjų – 272 psichologinio smurto atvejai. Tačiau psichologinį smurtą vaikai patiria ir nuo svetimų nepilnamečių – 213 smurto atvejų. Seksualinį smurtą vaikai daugiau patiria nuo svetimų suaugusiųjų ir nepilnamečių – atitinkamai užfiksuota 86 ir 18 seksualinio smurto atvejų. Tai pat nustatyti 26 atvejai, kai prieš vaikus seksualiai smurtavo artimieji suaugusieji bei 4 atvejai kai artimi nepilnamečiai asmenys (Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, 2007).

Pastaruoju metu daug kalbama apie *prievartą* prieš vaikus ir jos pasekmes. Lietuvoje į šią problemą imta žiūrėti kaip į psichologinį, teisinį, socialinį vaiko teisių pažeidimą. 1995 m. Lietuvos Respublikos Seimas patvirtino Jungtinių Tautų 1994 m. gegužės mėnesį 128 valstybių ratifikuotą Vaiko teisių konvenciją, nustatančią vaikų apsaugos standartų minimumą, kuris patvirtina jų teisę į apsaugą nuo prievartos. Vaikų seksualinė prievarta – tai bet koks seksualinis suaugusiojo kontaktas su vaiku, kuriuo suaugusysis siekia seksualinio pasitenkinimo (V. Sruoga, B. Jakubkaitė, 2002) Prievartos esmė yra ta, kad ji kyla ne dėl vaiko elgesio. Dažniausiai ją iššaukia suaugusio asmeninės savybės, jo savijauta ar nuotaikos. Smurtautojo elgesys neprognozuojamas ir nėra jokio “teisingo” vaiko elgesio, kuris padėtų išvengti smurto. Dažnai tokie suaugę patys yra patyrę ar patiria prievartą. Žalojami vaikai nepasitiki savo jėgomis, nejaučia savo vertės, nemyli savęs, jaučiasi esą kitokie – blogesni, negražesni, nesėkmingesni, neverti meilės, neturi draugų ir yra vieniši. Skriaudžiami vaikai moka tik du vaidmenis – aukos arba skriaudėjo.

Lietuvoje nėra atlikta tyrimų, kurie padėtų įvertinti prievartos prieš vaikus mastą. 1991 metais Lenkijoje buvo atliktas išsamus tyrimas. Nustatyta, jog 17 proc. moterų ir 9 proc. vyrų iki 15 metų patyrė seksualinę prievartą. Tyrimas atskleidė gana bauginančią žinią, jog 90 proc. seksualinės prievartos aukų niekam nepasakoja apie asmeninius išgyvenimus ir kančią, todėl negalėjo pasinaudoti jokia pagalba. Priešingai visuomenėje vyraujančiai nuomonei, net 70 proc. atvejų vaikas patyrė seksualinę prievartą iš artimo ar net mylimo žmogaus (V. Sruoga, B. Jakubkaitė, 2002).

Tyrimai rodo, jog daugėja vaikų, dėl įvairių priežasčių *sunkiai pritampančių bendrojo lavinimo mokyklose*, stokojančių reikiamos motyvacijos mokymuisi arba dėl turimų nepalankių ekonominių socialinių sąlygų tiesiog negalinčių lankyti mokyklos. Dažnai stimulu tėvams leisti vaiką į mokyklą tampa vienintelis dalykas – nemokamas moksleivių maitinimas ir vaiko dingimas iš akiračio kuriai tai dienos daliai. Šios moksleivių ugdymo, mokymo ir popamokinio užimtumo bei užimtumo atostogų metu problemos ypač aktualios kaimo vietovėse ir kolūkių ar tarybinių ūkių gyvenvietėse. (LR vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2001 metų veiklos ataskaita, 2002).

Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės duomenimis, 2001 metais mokyklos nelankė 5256 vaikai. Tai sudaro 1,1 procento visų vaikų. Savivaldybių duomenimis, 2000 metais mokyklą metė (nelankė) 789, 2001 metais – 684 vaikai, 2003 metais – 572 vaikai iki 16 metų.

Viena iš mokyklos nelankymo priežasčių yra antramečiavimas, daugiausia vaikų kursą kartoti paliekami pirmoje klasėje (24 proc.), taip pat aštuntoje klasėje (15 proc.).

Mokyklos nelankantiems, mokymosi motyvaciją parradusiems vaikams socializuotis, grįžti prie nuoseklaus švietimo padeda jaunimo mokyklos. Dabar Lietuvoje yra 26 jaunimo mokyklos, kurios netenkina visų norinčių ugdytis šio tipo įstaigose poreikio (Vaikų jaunimo socializacijos programa, 2004).

Auganti problema - jaunų žmonių destruktivaus elgesio forma - *tyčiojimas*. Jis pasireiškia ir gali pasireikšti tiek fiziniu veiksniu, tiek žodiniu įžeidimu, tiek neteisingu elgesiu.

Anot Targamadzės, Valeckienės (2007), remiantis įvairių užsienio šalių mokslininkų duomenimis, galima teigti, jog patyčias mokykloje patiria nuo 15 proc. iki 20 proc. mokinių.

Lietuvoje tyrimų, atliktų 1994, 1998 ir 2002 m., duomenimis, bent kartą yra patyrę patyčių apie 70 proc. mokinių, o apie trečdalis respondentų per 2 -3 mėnesių laikotarpį patyrė dažnai patyčių bent kartą per savaitę. Pagal Valeckienės (2004) tyrimą nustatyta, jog 7 proc. 4 – 8 klasių mokinių yra nuolatinės patyčių aukos, 9 proc. patyčių patiria kartą per savaitę, o bent kartą patyčių yra patyrę 77 proc. respondentų (Targamadzė, Valeckienė, 2007).

Atlikus tyrimą 35 šalyse paaiškėjo, jog Lietuvoje buvo daugiausia vaikų, kenčiančių nuo patyčių ir besišaipančių iš kitų. Patyčių mastai mokykloje labai veikia moksleivių saugumo jausmą. Vaikai, patiriantys kitų pajuoką ar visa tai stebintys, mokykloje nesijaučia saugūs, jie ne tokie patenkinti mokyklos gyvenimu. Naujausi tyrimai rodo, kad dažniausiai vaikai apkalbinėjami, pravardžiuojami, jiems grasinama, jie stumdomi, ignoruojami, spardomi, apspjaudomi. Tyčiojamas iš vaikų ir prieš juos smurtauojama įvairiausiose vietose: koridoriuose, kabinetuose, kiemuose, valgyklose, tualetuose (Pitrėnienė, 2007). Mokiniai, kenčiantys nuo vyresnių ar stipresnių bendraamžių patyčių, negali susikaupti bei sutelkti viso dėmesio

pamokoms, nes galvoje kirba tik viena mintis, kur šią pertrauką pasislėpti, kad iš manęs ir vėl nesityčiotų. Deja, šiuo metu ši problema nėra sprendžiama. (LR vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2001 metų veiklos ataskaita, 2002).

Vaikas ir žiniasklaida. Tyrėjai ir žiniasklaida nemažai dėmesio skiria vaiko diskriminacijai, nepriežiūrai, patiriamam smurtui ir išnaudojimui. Daug mažiau domimasi "ne tokiais svarbiais", bet nemažiau žalingais vaiko teisių pažeidimais, kurie kas dieną vyksta namuose, mokykloje ir kaimynystėje.

Neretas atvejais, kai visuomenės informavimo priemonių atstovai piktnaudžiauja savo teisėmis, vaikydamiesi pigių sensacijų, siekdami aukštesnių reitingų ar materialinės (komercinės) naudos, taip pamindami Konstitucijoje įtvirtintas žmogaus teises į asmens ir privataus gyvenimo neliečiamumą. Negalima neigti, kad visuomenę nebūtina informuoti apie vaiko teisių ar jo teisėtų interesų pažeidimus, tačiau tai turi būti daroma laikantis teisės aktų, garantuojančių vaikui apsaugą nuo kišimosi į jo asmeninį, šeimyninį gyvenimą bei neteisėto kėsینimosi į jo garbę ir orumą.

Visuomenei pateikiamoje informacijoje apie vaiko teisių ar jo teisėtų interesų pažeidimus nurodomos visos įvykių smulkmenos (vaikų vardai, pavardės, gimimo datos, duomenys apie vaikų sveikatos būklę, diagnozės, tėvai, tėvų problemos, pareigos bei gyvenimo būdas ir pan.). Šios informacijos paskleidimas nėra pateisinamas nei prevenciniu poveikiu, nei visuomenės interesais - siekimu užkirsti kelią galimiems vaiko teisių ar jo teisėtų interesų pažeidimams, apsaugoti kitų asmenų teises ir laisves nuo neigiamų pasekmių. Išsamios informacijos apie vaiko teisių ar jo teisėtų interesų pažeidimus viešas išplatınimas padaro papildomą žalą ir taip jau nukentėjusiems vaikams. Tokia visuomenės informavimo priemonių veikla turi ypatingai neigiamą poveikį nukentėjusių vaikų atžvilgiu socializacijos aspektais. Su vaiko individualybe susijusių duomenų ir ryšių paviešinimas pažeidžia šiuo metu galiojančius teisės aktus, garantuojančius vaikui apsaugą nuo kišimosi į jo asmeninį, šeimyninį gyvenimą bei neteisėto kėsинimosi į jo garbę ir orumą, bei teisės aktuose įtvirtintus vaiko teisių apsaugos nuostatus ir principus (LR vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2001 metų veiklos ataskaita, 2002).

Netrukus Lietuvos kino teatruose pasirodys Švietimo ir mokslo ministerijos inicijuotas projektas „Mokykla be uniformos“. Tai jaunimo filmas kur galima pamatyti gyvenimą mokykloje jų pačių akimis. Mokinių sukurtuose filmuose nagrinėjamos patyčių, emigracijos, pavydo, noro išsiskirti ir būti pastebėtam, negalią turinčių moksleivių integracija tarp bendraamžių temos. Baigiamajame „Mokyklos be uniformos“ filme bus galima išvysti, kas šiandien vyksta mokykloje ir jos aplinkoje, kokie mokinių tarpusavio santykiai, kokios problemos kamuoja, kas džiugina ir kas kelia šypsenas. (Kinas, 2008)

Vaikų sveikatingumas ir vieta sveikatos apsaugos sistemoje Gera vaikų psichofizinė sveikata ir tinkama jos apsauga bei priežiūra yra vienas iš svarbiausių visuomenės ir šeimos gerovės rodiklių. Vaikų sveikatos ištakos yra šeimoje, priklauso ir nuo tėvų sveikatos. Nerimą kelia didelis susirgimų socialinėmis ligomis skaičius. Sergamumas lytiniu keliu plintančiomis ligomis dažnas specialiuosiuose vaikų auklėjimo ir globos namuose. Statistika rodo, kad vaikų sveikatos problemų kreivė nuolat auga. Valstybės visuomenės sveikatos priežiūros tarnybos prie sveikatos apsaugos ministerijos duomenimis, bendrojo lavinimo mokyklų mokinių sveikatos rodikliai kasmet blogėja, vis mažėja I sveikatos grupės (sveikiausių) mokinių. 1992 metais jų buvo 56,9 proc., 2000 metais – 46,3 proc., 2002 metais – 42,2 procento. Gausėja II sveikatos grupės (rizikos grupės) mokinių (atitinkamai metais – 36,9 proc., 46,5 proc. ir 49,2 procento), regos, laikysenos sutrikimų, stuburo iškrypimų turinčių mokinių.

Alkoholinių gėrimų vartojimas, ir ypač tarp nepilnamečių, Lietuvoje jau daugiau kaip dešimtmetį yra rimta sveikatos ir socialinė problema, kuri vis didėja, o kaimo vietovėse tampa nebevaldoma. Alkoholio daroma žala veikia gyventojų, taip pat jaunimo elgesį, sergamumą ir mirtingumą, trumpina vidutinį žmonių amžių. Alkoholi gana dažnai vartoja 10 – 31 procentas mokinių.

Kita ryški problema, tai *narkotikų vartojimas*. Anot Kvieskienės (2000), šių medžiagų vartojimas glaudžiai susijęs su jaunimo kultūra ir laisvalaikiu. Šiandien moksleiviai su narkotikais susipažįsta mokyklose, diskotekose bei jaunimo klubuose. Dar visai neseniai narkotikus vartojantys asmenys buvo baudžiami griežtomis bausmėmis ir įkalinami. Nelegalių narkotikų vartojimas įkalinimo vietose buvo būdingesnis jose pabuvusiems asmenims. Tačiau pastaraisiais metais narkotikai masiškai pradėti platinti mokyklose. Atsisakius prievartinio narkologinių ligonių gydymo, sergamumo alkoholizmu ir narkomanija duomenys neviseškai parodo realią padėtį. Per pastaruosius 4 metus narkotikų šalyje imta vartoti 5 kartus daugiau.

Alkoholio ir narkotikų vartojimo paplitimą tarp moksleivių iliustruoja kas ketverius metus Švietimo plėtotės centro (ŠPC) atliekamas tarptautinis moksleivių alkoholio ir kitų narkotikų vartojimo tyrimas (ESPAD). 1999 metais buvo apklausti 5 tūkst. 15–16 metų moksleivių apie alkoholinių gėrimų ir narkotikų vartojimą. Apklausos rezultatai parodė, kad jaunimas alkoholi pradeda vartoti labai anksti: 95 proc. penkiolikmečių jau yra jo ragavę, 74 proc. – patyrę apsvaigimą. Auga tarp jaunimo labai paplitęs ir kitas žalingas įprotis – *rūkymas*. Tyrimų duomenimis, ketvirtadalis moksleivių pradeda rūkyti, būdami 11 ir mažiau metų amžius. (LR vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2001 metų veiklos ataskaita, 2002) ESPAD duomenys rodo, kad tabaką rūko 5 – 10 procentų pradinių klasių moksleivių, nuo 38 iki 77 procentų vyresnių klasių moksleivių.

Kitos platesnio masto socialinės - *administracinės problemos*: a) nekontroliuojamas, nebaudžiamas ir menkai preventyviai įtakojamas alkoholizmas jo reklama ir alkoholio surogatų platinimas ypač kaimiškiose gyvenvietėse; b) kaimiškųjų gyvenviečių bendruomenės abejingumas ir vietinės valdžios (seniūnų) bei vietos gyventojų tarpusavio dialogo nebuvimas, seniūnų nusišalinimas nuo opių bendruomenės problemų sprendimo; c) išsisknijusi vietos bendruomenėse baimė pateikti teisingą ir galinčią padėti užkardyti teisės pažeidimus informaciją kompetentingoms valstybės ar savivaldybių institucijoms ar pareigūnams d) įvairaus lygmens pareigūnų ir valstybės tarnautojų nenoras ar nesugebėjimas operatyviai bendradarbiauti; e) psichologinės pagalbos ir socialinio darbo su rizikos grupės šeimomis nebuvimas; f) vaikų teisių ir teisėtų interesų apsaugą privalančių užtikrinti institucijų bendradarbiavimo ir subordinacijos trūkumai (seniūnijų socialiniai darbuotojai nepavaldūs už vaikų teisių ir teisėtų interesų apsaugą atsakingai institucijai – savivaldybės vaikų teisių apsaugos tarnybai); g) savivaldybių vaikų teisių apsaugos tarnybų nesavarankiškumas bei materialiniai ir intelektualiniai ištekliai; h) savivaldybių administracijos nenoras ar nesugebėjimas suteikti deramą pagalbą ir paramą savivaldybių vaikų teisių apsaugos tarnyboms, joms vykdant įstatymų ir kitų teisės aktų pavestas funkcijas. (LR vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2001 metų veiklos ataskaita, 2002).

Susiklosčius nepalankiai finansinei-ekonominei padėčiai Lietuvoje, automatiškai sumažėjo vaikų saugumas, pastebima, kad vis daugiau jų netenka tėvų globos, yra socialiai ir pedagogiškai apleidžiami. Tai taip pat lemia didėjantis visuomenės dorovinis nuosmukis, plintantis alkoholizmas, narkomanija, skurdas, o ypač blogėjanti kriminogeninė padėtis. Veikiant šiems faktoriams sparčiai daugėja vadinamųjų asocialių šeimų, apie kurių vaikų normalias gyvenimo ir vystimosi sąlygas kalbėti yra beprasmiška. Dažnai tokių šeimų tėvai, gaudami mažas pajamas, jas išleidžia savo poreikiams patenkinti (prageria, išleidžia kitokio pobūdžio kvaišalams), taip versdami vaikus kentėti, o neretai vaikai šiose šeimose tampa tėvų pragyvenimo įrankiu ar šaltiniu.

Neįmanoma išskirti ir išvardinti veiksnių, sąlygojančių individualaus pobūdžio vaiko teisės pažeidimus. Tačiau vaiko teisių apsaugos problematika tampa vis aktualesnė. Nors šalyje atkūrus Nepriklausomybę pradėta ir toliau vykdoma teisinė, ekonominė, socialinė reforma, tačiau kol kas dar tik kuriama darni ir veiksminga vaiko teisių apsaugos sistema, kuri užtikrintų realią ir visapusišką paramą vaikams.

Suprantama, kad vaiko teisių apsaugos lygis, jų teisių ir teisėtų interesų užtikrinimas priklauso nuo pokyčių ir pažangos visose valstybės srityse, tačiau paaiškinimai ar pasiteisinimai, kad dėl sunkios ekonominės padėties, finansinių išteklių trūkumo ir panašių priežasčių negali būti skiriama pakankamai dėmesio vaiko teisių apsaugai, neturės prevencinio poveikio,

neužtikrins vaiko teisių ir neužkirs kelio jų pažeidimams, o padariniams šalinti reikia ir ateityje reikės skirti gerokai daugiau lėšų.

Civilinio kodekso 3.250 straipsnis nurodo: mokymo, auklėjimo, sveikatos priežiūros, policijos ir kitokių institucijų darbuotojai, taip pat kiti asmenys, turintys duomenų apie nepilnamečius, likusius be tėvų globos, taip pat apie būtinumą ginti nepilnamečių teises ir interesus (žiaurus tėvų elgesys su vaikais, tėvų liga, mirtis, išvykimas ar dingimas, tėvų atsisakymas atsiimti vaikus iš mokymo, auklėjimo ar gydymo įstaigų ir t. t.), privalo apie tai nedelsdami informuoti valstybinę vaiko teisių apsaugos instituciją pagal vaiko ar savo gyvenamąją vietą.

Be jokios abejonės, viena iš didesnių bėdų yra mūsų visuomenės abejingumas aplinkai ir aplinkiniams, dažnai pasirenkamas pasyvaus stebėtojo statusas.

Neramina ir tai, kad, atsižvelgiant į vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus nagrinėjamus atvejus, dažnai patys suaugusieji (kas baisiausia – ir patys tėvai) visiškai nesirūpina ir nesidomi savo vaikais. Vaikai tampa suaugusiųjų tarpusavio konfliktų ir turtinių bei neturtinių ginčų sprendimo įrankiu, be kita ko, į šį procesą, žongliuojant vaiko interesais, įtraukiant ar stengiantis įtraukti įvairiausio rango valstybines savivaldybių institucijas. (LR vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2001 metų veiklos ataskaita, 2002).

Pasak vaiko teisių apsaugos kontrolierės, per 2006 metus į valdiškas įstaigas atvyko per 3 tūkst. tėvų globos netekusių vaikų. Taip, pasak jos, nebūtų atsitikę, jeigu socialiniai darbuotojai būtų turėję realią galimybę bendrauti su šeima, gilintis į jos problemas, rasti jų priežastis ir tada bendromis jėgomis ieškoti išeičių. „Tik socialinio darbo trūkumas, kai neformuojami šeimų socialiniai įgūdžiai, nepadedama, ir ne tik socialinės rizikos šeimoms, bet ir toms, kurios po metų, dvejų ar trejų pateks į probleminių sąrašą.“ Juk signalai apie paliktus be priežiūros vaikus tarnybą pasiekia ne iškart, ši informacija kaupiasi keletą metų, ir tik paskui šeima patenka į socialinės rizikos grupę (Pitrėnienė, 2007).

Vaiko teisių pažeidimų problema tampa vis aktualesnė ir ugdymo institucijose. Moksleivių dvasingumo, socialinio brandumo, orumo, tolerancijos stoka, pareigų vengimas, vertybių pokyčiai tapo kasdieniniu reiškiniu mokyklinio gyvenimo realybėje.

Valstybės ir savivaldybės institucijų, užtikrinančių vaiko teises, veikla nėra visapusiškai rezultatyvi ir efektyvi dėl finansinių, profesinių, materialinių ir žmogiškųjų resursų stokos. Vaiko teisių pažeidimus nulemia ir neatsakingas požiūris į teisės aktuose institucijoms pavestas funkcijas ir jų praktinį įgyvendinimą, iniciatyvumo stoką ir pan.

Su vaikų teisių apsaugos problemomis vienaip ar kitaip susiduria praktiškai visos pasaulio šalys. Tai nulemia nelengvai preventyviai įtakojamas ir kontroliuojamas dalies vaikų socialinis, materialinis bei pedagoginis apleistumas šeimose ir visuomenėje, jų nusikalstamumas,

įtraukimas ir išitraukimas į narkomaniją, prostituciją, vaikų savižudybės ir kt. anomalijos. Tačiau skiriasi šių problemų mastai, sprendimo būdai bei priemonės. Lietuva taip pat nėra išimtis.

Pokyčiai įvairiose valstybės ir visuomenės gyvenimo srityse yra nuolatinis procesas. Atidėliojimas bet kokios su vaiko teisių ir interesų apsauga, jų užtikrinimu susijusios problemos sprendimų vėliau pareikalaus didesnių ne tik materialinių, bet ir žmoniškųjų ir kitų valstybės ir visuomenės resursų. Prasminga ir būtina šiandien investuoti į vaikų teisių apsaugą, jų gerovę, nei vėliau, sunaudojant kur kas daugiau kaštų, spręsti vaiko teisių atstatymo klausimą.

Ugdymo institucijos vaiko teisių apsaugos srityje taip pat turėtų optimizuoti savo veiklą. Ji nėra sistemiška ir neefektyviai išnaudojamos pedagoginio poveikio galimybės. Švietimo sistema turi galimybių ne tik padėti konkrečiam vaikui išspręsti jo problemą, bet ir užkirsti kelią daugelio problemų atsiradimui. Socioedukacinė veikla yra viena iš pedagogo profesinės veiklos sričių, kuria kryptingai siekiama padėti vaikui įsisavinti sociokultūrinę patirtį jo socializacijos procese, sudaromos sąlygos jo asmenybės savirealizacijai. Tuo pačiu tai yra ir prevencinė veikla, ugdant socialiai brandžią asmenybę.

4. LIETUVOS RESPUBLIKOS ĮSTATYMAI, REGLAMENTUOJANTYS VAIKO TEISIŲ ĮGYVENDINIMĄ

Ypatingos vaiko apsaugos būtinumas tarptautiniu mastu buvo numatytas jau 1924 m. Jungtinių Tautų Ženevos vaiko teisių deklaracijoje, pripažintas 1948 m. Visuotinėje žmogaus teisių, Generalinės Asamblėjos 1959 m. lapkričio 20d. priimtoje Vaiko teisių deklaracijoje, Tarptautiniame pilietinių ir politinių teisių, Tarptautiniame ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių pakte, specializuotų įstaigų ir tarptautinių organizacijų, kurios rūpinasi vaikų gerove, nuostatuose, atitinkamuose dokumentuose.

Vienas pirmųjų dokumentų, skirtų vaiko teisėms, buvo 1959 m. paskelbta Vaiko teisių deklaracija, kuri skelbė visiems lygias teises, neatsižvelgiant į rasės, lyties, kalbos, tautybės, turtinės padėties ir kitus skirtumus, t.y. akcentavo lygybės principą. Tačiau šis dokumentas tebuvo žodinis susitarimas, kuris turėjo daugiau moralinę, o ne įstatyminę galią.

1989 m. lapkričio 20 d. Jungtinių tautų Generalinė asamblėja paskelbė Vaikų teisių konvenciją, kuri įsigaliojo 1990 m. ir pirmą kartą išsamiai apibrėžė vaiko teises bei įpareigojo valstybes jas gerbti ir garantuoti. 1995 m. liepos 3 d. Lietuvos Respublikos seimas ją ratifikavo. Ji tapo visų teisinių dokumentų, ginančių vaiko teises Lietuvoje, pagrindu, nes Konvenciją pasirašiusios valstybės įtraukė tuos straipsnius į savo vidaus įstatymus ir įsipareigojo jų laikytis, ginti vaiko teises pasitelkiant visas įmanomas priemones: pedagogines - psichologines, teises, administracines ir pan.

Vaiko teisių konvenciją sudaro dvi dalys, 54 straipsniai. „Pirma dalis (1 - 41 straipsniai) skirta vaiko teisėms ir išsamiai apibūdina pagrindines teisių grupes:

- *Egzistencijos teisės* - tai vaiko teisė gyventi, turėti viską, kas tam būtina: tinkamos gyvenimo sąlygos, visavertė mityba, teisė į medicininį aptarnavimą.
- *Vystymosi teisės* - visos teisės, kurios padeda vaikui tobulėti: teisė į mokslą, laisvalaikį, minties, sąžinės ir religijos laisvę, teisė gauti informaciją.
- *Apsaugos teisės* saugo vaiką nuo prievartos, išnaudojimo ir šiurkštaus elgesio. Jos apsaugo nuo kankinimų, sunkaus darbo, narkotikų vartojimo ir seksualinio išnaudojimo, pasisako prieš vaikų dalyvavimą karo veiksmuose.
- *Dalyvavimo teisės* suteikia teisę vaikui dalyvauti bendruomenės veikloje, susirinkimuose ir visuomenės veikloje, reikšti savo nuomonę" (Letukienė, 2005).

Antroje Konvencijos dalyje (42 – 54 str.), aptariamai jos veiksmingo įgyvendinimo ir įtvirtinimo principai.

Prisijungusios prie šios Konvencijos valstybės dalyvės (taigi ir Lietuva) turi imtis visų reikiamų teisinių, administracinių ir kitų priemonių pripažintoms vaiko teisėms įgyvendinti. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 39 str. 3 dalyje skelbiama, jog nepilnamečius vaikus gina įstatymas. Ši nuostata detalizuojama visuose Lietuvos Respublikos įstatymuose bei kituose teisės aktuose. Pagal Konvencijos 4 str., įgyvendindamos ekonomines, socialines ir kultūrines teises, valstybės dalyvės turi panaudoti kuo daugiau turimų išteklių, palaikyti tarptautinį bendradarbiavimą. Turi būti rūpinamasi, kad už vaiko globą ar jo teisių apsaugą atsakingos įstaigos, tarnybos ar institucijos atitiktų kompetentingų institucijų nustatytus vaiko saugumo ir sveikatos apsaugos (tam skiriamas itin didelis dėmesys), darbuotojų skaičiaus bei jų kvalifikacijos kriterijus. Kol kas Lietuva dar nėra visiškai pasirengusi užtikrinti tokią Vaiko teisių apsaugos politiką, kuri egzistuoja daugelyje Europos šalių. Tai lemia ne tik ekonominiai ir socialiniai faktoriai, darbuotojų, dirbančių šioje srityje, kompetencijų stoka, bet ir visuomenės požiūris į vaiką, kaip globos reikalaujantį jos narį, kuris visiškai priklauso nuo tėvų. Paprastai vaiko nuomonė nėra svarbi, nes jis neturi gyvenimiškos patirties, todėl jo sprendimai gali būti klaidingi.

Konvencija įpareigoja valstybes gerbti bei garantuoti visų vaikų teises ir vengti bet kokio diskriminavimo. 1999 m. birželio 22 d. Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių įstatymo 11 str. nurodyta, kad tokiu atveju, kai „įsigaliojusi ratifikuota Lietuvos Respublikos tarptautinė sutartis nustato kitokias normas negu Lietuvos Respublikos įstatymai, kiti teisės aktai, galiojantys šios sutarties sudarymo metu arba įsigalioję po šios sutarties įsigaliojimo, taikomos Lietuvos Respublikos tarptautinės sutarties nuostatos.“ Vadinasi, mūsų šalyje galioja Konvencijos nuostata, o ne Lietuvos Respublikos teisės normų viršenybė. Tačiau nederėtų pamiršti, jog Konvencija yra tarptautinis dokumentas, skirtas daugeliui valstybių, kurios skiriasi sociokultūrine, politine, ekonomine padėtimi (tradicijomis, papročiais, ritualais, teisine sistema ir pan.). Todėl neretai, pravartu remtis savo šalies teisinais dokumentais, grindžiamais tarptautinių aktų nuostatomis. Konvencija netrukdo laikytis nuostatų, kurios padeda geriau įgyvendinti vaiko teises ir gali būti suformuluotos nacionaliniame įstatyme arba kitose tarptautinės teisės normose.

Vaiko teisių konvencija ne vienintelis tarptautinis dokumentas ginantis vaiko teises. Dauguma Tarptautinių teisės aktų vaiko teises gina tam tikrose srityse, tačiau visų jų pagrindas – yra būtent vaiko teisių konvencija.

Vaikų teises Lietuvoje gina Konstitucija, Civilinis kodeksas, pataisytas 2001 metais, į kurį įtrauktas Vaiko globos įstatymas, taip pat Civilinio proceso kodeksas (2003). Tačiau greta šių pagrindinių Lietuvos Respublikos teisinių dokumentų, vaiko teisių

įgyvendinimą reglamentuoja ir kiti įstatymai, nuostatai, kuriuos sąlyginai galima suskirstyti į tokias grupes:

1. Vaiko teisių apsaugą nustato Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas (1996), Švietimo (2003), Specialiojo ugdymo (1998), Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamos viešosios informacijos poveikio (2002), Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstatymas (2000), Bendrieji vaiko teisių apsaugos tarnybų nuostatai (2002), Vaiko laikino išvykimo į užsienio valstybes tvarka (2002).

2. Įvaikinimo normos pateikiamos Civilinio kodekso trečiosios knygos V dalyje, Civilinio proceso kodekso XXIX skyriuje, Įvaikinimo apskaitos Lietuvos Respublikoje tvarkoje (2002) bei Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos nuostatuose (2005).

3. Globos ir rūpybos teisinį pagrindimą nustato Civilinio kodekso trečiosios knygos VII dalis, Civilinio proceso XXX skyrius, Vaiko globos organizavimo (2002) ir Vaiko laikinosios globos (rūpybos) nuostatai (2002), reglamentuojantys be tėvų globos likusio vaiko nuolatinės ir laikinosios globos organizavimo principus, vaiko globėjo atrankos, pasirengimo, skyrimo, atleidimo arba nušalinimo nuo pareigų, vaiko nuolatinės ir laikinosios globos nustatymo ir pasibaigimo tvarką.

4. Socialinę paramą rizikos grupės vaikams ir jų šeimoms reglamentuoja Piniginės socialinės paramos mažas pajamas gaunančioms šeimoms (vieniems gyvenantiems asmenims) įstatymas (2003), Valstybinių pašalpų šeimoms, auginančioms vaikus įstatymas (1994) ir Valstybinių pašalpų šeimoms, auginančioms vaikus, skyrimo ir mokėjimo nuostatai (1999).

5. Rizikos grupės vaikų atsakomybę nustato Administracinių teisės pažeidimų kodeksas, Baudžiamojo proceso kodekso (2002) XI ir XXIII skyriai ir Bausmių vykdymo kodeksas (2002), „kuriuose reglamentuojami nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės, procesinių teisių ir garantijų, jiems paskirtų baudžiamųjų bausmių atlikimo klausimai" (Dromantienė, Šalaševičiūtė, 2006). Greta to, veikla su socialinės rizikos grupės vaikais grindžiama 2004 metų Lietuvos Respublikos patvirtintas Vaikų ir jaunimo socializacijos įstatymas, Socialinių paslaugų poreikio asmeniui nustatymo principų ir tvarkos (2004), Darbo su socialinės rizikos šeimomis metodinės rekomendacijos (2003) ir kiti teisiniai dokumentai.

Kaip matyti iš pateiktų teisinių dokumentų, vaiko teisių apsauga Lietuvoje turi teisinį pamatą, kurio pagrindu laikomas Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas. Įstatymo „paskirtis - gerinti vaikų teisinę apsaugą šalyje, nustatant suderintus su Lietuvos Respublikos Konstitucija ir tarptautinės teisės normomis bei principais vaiko teisių ir laisvių gynimo pagrindus" (LR Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas, 1999).

Šiame įstatyme nustatytos pagrindinės vaikų teisės ir laisvės, jų apsaugos garantijos, o kartu ir vaikų pareigos. Įstatymas taip pat numato vaikų elgesio kontrolę, tėvų ar globėjų atsakomybę už vaiko teisių pažeidimus.

Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymą sudaro 11 skyrių: I skyriuje apibrėžiama vaiko sąvoka, kalbama apie teisėtus vaiko atstovus (tėvus, globėjus), bendrąsias vaiko teisių apsaugos nuostatas, garantijas; II skyriuje išdėstomos pagrindinės vaiko teisės ir pareigos, atskirai aptariamos vaikų, priklausančių Lietuvos Respublikos tautinėms bendrijoms (mažumoms) teisės, vaiko pabėgėlio teisės; III skyriuje apibrėžiami vaiko ir šeimos santykiai, nustatomos vaiko teisės šeimoje, tėvų ar globėjų pareigos, valstybės parama šeimoms, vaiko likusio be tėvų globa ir rūpyba, įvaikinimas; IV skyrius skirtas negalios vaikui, jo teisių užtikrinimui; V skyrius apibrėžia vaiko ir mokyklos santykius, užtikrina lygias galimybes į mokslą; VI skyrius garantuoja vaikui teisę dirbti atsižvelgiant į jo amžių ir sveikatą, aptariama vaiko sauga darbe, vaiko apsauga nuo išnaudojimo darbe; VII skyrius „Vaikas ir socialinė aplinka“ reglamentuoja vaiko apsaugą nuo žalingų aplinkos veiksnių, seksualinio išnaudojimo, be to, įstatymas draudžia rodyti, parduoti ar nuomoti literatūrą, filmus, kurie skatina smurtauti ar yra pornografiniai; VIII skyrius skirtas vaiko pareigoms, jo atsakomybei ir elgesio kontrolės ypatumams; IX skyrius numato tėvų ar globėjų, kitų fizinių ir juridinių asmenų atsakomybę už vaiko teisių pažeidimus; X skyrius nustato vaiko teisių apsaugos institucijų sistemą; XI skyriuje kalbama apie įstatymo įsigaliojimo ir jo įgyvendinimą.

Konstitucijos, galiojančių įstatymų ir kitų teisės aktų nuostatas vykdo bei vaiko teisių apsaugą užtikrina: šeima, vaiko teisių apsaugos institucijos, vietos savivaldos institucijos, visuomeninės organizacijos.

5. ŠALIES VAIKO TEISIŲ APSAUGOS INSTITUCIJOS IR JŲ FUNKCIJOS

Atsakomybė už vaiko teisių įgyvendinimą bei apsaugą tenka ne tik šeimai, bet ir valstybei, jos valstybinėms, savivaldybių lygmens ir visuomeninėms organizacijoms. Žinoma, pirmiausia vaiko teises gina ir užtikrina šeima. Tačiau rūpinimasis vaiku, kaip labiausiai pažeidžiama visuomenės dalimi yra ne tik tėvų, bet ir visos visuomenės, valstybės pareiga.

Siekiant apsaugoti vaiko teises Lietuvoje sukurta įvairių institucijų ir organizacijų, užtikrinančių vaiko teisių apsaugą, sistema.

Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 58 str. numato, jog vaiko teisių apsaugą Lietuvos Respublikoje užtikrina valstybė ir jos institucijos, vietos savivaldos institucijos, visuomeninės nevyriausybinės organizacijos, kurių veikla susijusi su vaiko teisių apsauga bei gynimu Lietuvoje.

„Prezidentas, Seimas, Vyriausybė, ministerijos, teismai, prokuratūra, kitos valstybės institucijos įgyvendina vaiko teisių apsaugos ir gynimo priemones pagal savo kompetenciją, kurią nustato Lietuvos Respublikos Konstitucija, įstatymai, kiti teisės aktai" (Sakalauskas, 2000). Šiandienos kontekste galima išskirti 3 vaiko teisių apsaugos lygmens institucijas:

I. *Valstybės lygmens institucijos:*

- Konsultacinė vaikų reikalų taryba prie Lietuvos Respublikos Prezidento;
- Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga (ombudsmenas);
- Seimo Šeimos ir vaiko reikalų komisija;
- Valstybinė jaunimo reikalų taryba;
- Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos.

II. *Savivaldybių lygmens institucijos:*

- Rajonų, miestų vaiko teisių apsaugos tarnybos;
- Savivaldybės policijos nepilnamečių reikalų pareigūnai;
- Švietimo, kultūros, sporto ir kitos institucijos.

III. *Nevyriausybinės (visuomeninės) organizacijos.*

Nacionalinio lygmens institucijos. 1996 m. gegužės 30d. Lietuvos Respublikos Prezidento dekretu įkurta visuomeniniais pagrindais dirbanti patariamoji *Konsultacinė vaikų reikalų taryba prie Lietuvos Respublikos Prezidento*. Tarybą sudaro valstybinių institucijų bei nevyriausybinių organizacijų, susijusių su vaiko teisių apsauga ir nusikaltimų prevencija, atstovai bei kiti šios srities specialistai.

Konsultacinė vaikų reikalų taryba pagrindinį dėmesį skiria vaikų problemų prioritetui bei įstatymų derinimui su Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija, taip pat valstybinių institucijų ir visuomeninių organizacijų, susijusių su vaikų reikalais, bendradarbiavimo stiprinimui, priemonių vaiko gyvenimo sąlygoms šeimoje gerinimui.

„Tarybos pagrindiniai uždaviniai:

- rūpintis Lietuvos Respublikos Konstitucijos, Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos ir Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo nuostatų realiu įgyvendinimu;
- siekti, kad būtų įtvirtinti vaiko teisinės, socialinės, sveikatos apsaugos, švietimo ir visapusiško asmenybės ugdymo bei užimtumo prioritetai teisės aktuose, visų lygių valstybės valdymo institucijų veikloje bei visuomenėje;
- siekti, kad būtų realiai įgyvendinamos priemonės, susijusios su vaiko gyvenimo gerinimu šeimoje, valstybinėse bei nevalstybinėse ugdymo ir globos įstaigose;
- rūpintis, kad būtų sukurta pažangi, humaniška ir veiksminga vaiko teisių apsaugos ir teisingumo vykdymo sistema, atitinkanti Lietuvos demokratinės teisinės valstybės interesus, atsižvelgiant į Europos teisės tradicijas;
- stiprinti valstybinių institucijų ir nevyriausybinių organizacijų bendradarbiavimą vaiko teisių apsaugos ir nusikaltimų prevencijos srityje" (Sakalauskas, 2000).

Sakalausko (2000) teigimu, Taryba siekdama šių tikslų ir vykdydama numatytus uždavinius savo kompetencijas realizuoja įvairiose veiklos srityse:

- kaupia ir analizuoja informaciją apie vaiko teisių apsaugos ir nusikaltimų prevencijos problemas, situaciją Lietuvoje bei užsienio šalių patirtį šioje srityje;
- teikia Prezidentui aktualią informaciją ir išvadas apie vaikų ir jų šeimų socialinę teisinę padėtį Lietuvos Respublikoje ir supažindina su ja visuomenę, greta to, remdamasi gauta informacija inicijuoja moksliskai pagrįstus pasiūlymus dėl vaikų ir jų šeimų socialinės teisinės apsaugos ir vaikų nusikaltimų prevencijos strategijos bei perspektyvų;
- analizuoja Lietuvos Respublikos įstatymus, kitus teisės aktus vaiko teisių apsaugos ir nusikaltimų prevencijos klausimais, informuoja Prezidentą, kitus asmenis bei institucijas apie vaiko teisių apsaugos spragas ir trūkumus, remiantis jais teikia atitinkamus politinius sprendimus Prezidentui;
- bendrauja ir bendradarbiauja su šioje srityje dirbančiomis Lietuvos ir užsienio valstybėmis institucijomis ir nevyriausybėmis organizacijomis;
- Prezidento pavedimu rengia Lietuvos Respublikos įstatymus ir kitus teisės aktus, susijusius su vaiko teisių apsauga ir nusikaltimų prevencija bei sprendžia aktualias vaikų ir jų šeimų socialinės teisinės apsaugos ir nepilnamečių nusikaltimų prevencijos

problemas.

Konsultacinė vaikų reikalų taryba prie Lietuvos Respublikos Prezidento pagrindinius veiklos prioritetus skiria vaiko teisių apsaugos ir nusikaltimų prevencijos esamos padėties analizei, jos gerinimui, pradedant nuo vaiko teisių apsaugos ištakų, t.y. įstatyminės bazės susijusios su šiuo klausimu tobulinimo.

Kita valstybės lygmens institucija, kuri atstovauja vaiko teisės Lietuvoje yra *Seimo šeimos ir vaiko reikalų komisija*, įsteigta 1997 m. vasario 25 d. Seimo nutarimu Nr. VII-131.

Šią Komisiją sudaro 10 Seimo narių, kurie kolegialiai siekia įgyvendinti numatytus uždavinius:

- rūpintis, kad būtų įgyvendinami Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos, Lietuvos Respublikos įstatymų, kitų teisės aktų, reglamentuojančių vaiko teises, jo interesų apsaugą, reikalavimai;
- inicijuoti ir rengti įstatymų, jų papildymų bei pakeitimų projektus vaiko teisėms ginti.

„Vykdama šiuos uždavinius, Komisija pagal savo kompetenciją atlieka tokias pagrindines funkcijas:

- nagrinėja ir teikia pasiūlymus Seimui, Vyriausybei dėl vaiko, šeimos teisių apsaugos politikos formavimo, smurtinių vaikų padaromų nusikaltimų prevencijos, tam reikalingų teisės aktų parengimo, priimtų įstatymų, kitų teisės aktų papildymo ir pakeitimo pagal Seimo ratifikuotų konvencijų reikalavimus;
- vykdo parlamentinę kontrolę, kaip Vaikų teisių apsaugos tarybos, šeimos teises ginančios institucijos taiko Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos, Lietuvos Respublikos įstatymų, kitų teisės aktų reikalavimus;
- koordinuoja valstybės institucijų, kitų įstaigų bei organizacijų veiklą rengiant įstatymų projektus, įstatymų papildymus, pakeitimus" (Sakalauskas, 2000).

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga yra savarankiška vaiko teisių laikymosi priežiūros ir kontrolės valstybės institucija, išlaikoma iš valstybės biudžeto, steigama Seimo nutarimu (LR Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstatymas, 16 str., 2 dalis). 2006 m. Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus veiklos ataskaitoje nurodoma, jog ši institucija yra ypatinga teisinė institucija, kurios negalima priskirti nė vienai iš trijų valdžių. Vienas iš pagrindinių bruožų yra tai, kad ji neturi ir nenaudoja valstybinės prievartos priemonių ir jos rekomendacijų įgyvendinimas užtikrinamas vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus autoritetu. Greta to, vaiko teisių apsaugos kontrolierius savo veiklą grindžia teisėtumo, nešališkumo, viešumo, vaiko teisių ir jo teisėtų interesų prioritetiškumo bei nepriklausomumo priimant sprendimus principais.

Pastarojo principo užtikrinimas leidžia siekti ir įgyti visuomenės bei įvairaus lygmens institucijų, įstaigų, organizacijų pasitikėjimą ir atliekamų tyrimų, analizių bei vertinimų, priimamų sprendimų objektyvumu ir nešališkumu.

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos veikla yra glaudžiai siejama su LR Seimo veikla, tačiau pažymėtina tai, jog šių valstybės lygmens institucijų santykiai neturi būti grindžiami subordinacijos principu. „Subordinacijos principas teigia, kad instituciniai sprendimai turi būti priimami galimai žemiausiame lygmenyje" (Čiegis, 2003). Vadinasi, Seimas tik suteikia galias, reikalingas efektyviai vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus veiklai bei rekomendacijų vykdymui.

Vaiko teisių kontrolieriaus įstaiga užima ypač svarbią vietą sprendžiant problemas, susijusias su vaiko teisių apsauga. Remiantis Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos 2005 metų veiklos ataskaita, galima išskirti tokias pagrindines vaiko teisių kontrolieriaus veiklos kryptis:

Vaiko teisių ir jo teisėtų interesų pažeidimų tyrimas. Vaiko teisių apsaugos kontrolierius yra kompetentingas atlikti tyrimus dėl vaiko teisių ar jo teisėtų interesų pažeidimo (galimo pažeidimo), remdamasis rašytiniu, žodiniu skundu ar pastebėjęs vaiko teisių ar jo teisėtų interesų pažeidimo požymius (tyrimą pradeda savo iniciatyva).

Nacionalinių ir tarptautinių teisės aktų, reglamentuojančių vaiko teises ir teisėtus interesus, įgyvendinimo priežiūra ir kontrolė. Vaiko teisių apsaugos kontrolierius vertina (prižiūri) vaiko teisių apsaugą reglamentuojančių teisės aktų ir jų įgyvendinimo praktikos santykį, skatina nacionalinių teisės aktų ir tarptautinių teisės aktų bei kitų dokumentų ir praktikos darną (ypač su Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija), analizuoja ir vertina Vyriausybės ataskaitą apie vaiko teisių ir jo teisėtų interesų įgyvendinimą.

Institucijų, susijusių su vaiko teisių ir jo teisėtų interesų apsauga, veiklos priežiūra ir kontrolė. Vaiko teisių apsaugos kontrolierius siekia užtikrinti, kad institucijos, tarnybos, organizacijos ir pan., atsakingos už vaiko priežiūrą, apsaugą, ugdymą ir kt., atitiktų nustatytus reikalavimus, ypač sveikatos priežiūros srityse, užtikrinant reikiamą specialistų skaičių bei kompetentingą priežiūrą.

Pasiūlymų dėl priemonių, kaip pagerinti vaiko teisių apsaugą, dėl naujų teisės aktų priėmimo ar galiojančių teisės aktų pakeitimo, dėl politikos, susijusios su vaiko teisių ir jo teisėtų interesų apsauga, formavimo ir įgyvendinimo teikimas Respublikos Prezidentui, Seimui, Vyriausybei. Vaiko teisių apsaugos kontrolierius skatina su vaiko teisių apsauga susijusių nacionalinių teisės aktų priėmimą, tarptautinių dokumentų taikymą bei kitų vaiko teisių ir jo teisėtų interesų apsaugos priemonių naudojimą. Vadovaudamasis vaiko interesų prioritetiškumo principu, vaiko teisių apsaugos kontrolierius siekia, kad būtų visapusiškai įvertinamas teisės

aktų ir valstybės politikos poveikis vaikui visuose etapuose, stadijose (nuo rengimo iki įgyvendinimo ir vėliau). Remdamasis atliktų tyrimų, apibendrinimų bei analizių dėl vaiko teisių apsaugos duomenimis, vaiko teisių apsaugos kontrolierius teikia išvadas, pastabas ir pasiūlymus dėl vaiko teisių apsaugos gerinimo Respublikos Prezidentui, Seimui, Vyriausybei, inicijuoja, savarankiškai rengia bei dalyvauja teisės aktų rengimo procese.

Informacijos visuomenei apie vaiko teisių ir jo teisėtų interesų apsaugą Lietuvoje teikimas. Vaiko teisių apsaugos kontrolierius, pasitelkdamas žiniasklaidą, aktyviai vaiko teisių apsaugos sistemoje veikiančias institucijas, propaguoja ir skatina visuomenės supratimą bei vaiko teisių ir teisėtų interesų įsisąmoninimą, skleidžia informaciją apie vaiko teises ir teisėtus interesus, jų apsaugą reglamentuojančius tarptautinius ir nacionalinius teisės aktus. Siekia, kad visose valstybės ir visuomenės gyvenimo sferose būtų vadovaujama visuotinai privalomu, prioritetiniu vaiko interesų principu. Vaiko teisių apsaugos kontrolierius informuoja apie savo poziciją konkrečiu atveju, padėtį vaiko teisių apsaugos srityje, atliktus tyrimus bei nustatytus vaiko teisių ir jo teisėtų interesų pažeidimo atvejus. Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos veikla atsispindi metinėse veiklos ataskaitose, kas ketvirtį leidžiamuose informaciniuose biuleteniuose bei Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos interneto svetainėje.

Bendradarbiavimas su valstybės ir savivaldybių institucijomis, nevyriausybinėmis organizacijomis, dirbančiomis vaiko teisių apsaugos srityje. Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga organizuoja pasitarimus bei diskusijas su valstybės ir vietos savivaldos institucijų, nevyriausybinių organizacijų atstovais, aptaria problemas vaiko teisių apsaugos srityje bei galimus jų sprendimo būdus. Minėtų institucijų atstovai kviečiami dalyvauti vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus sudaromose darbo grupėse, išsakyti nuomonę dėl problemų vaiko teisių apsaugos srityje sprendimo būdų ir kt. Vaiko teisių apsaugos kontrolierė ir įstaigos darbuotojai dalyvauja valstybės ir savivaldybių institucijų, nevyriausybinių organizacijų rengiamose konferencijose, forumuose, diskusijose, pasitarimuose, seminaruose, darbo grupių veikloje ir pan.

Bendradarbiavimas su tarptautinėmis žmogaus ir vaiko teisių gynimo institucijomis bei organizacijomis. Vaiko teisių apsaugos kontrolierė yra Europos vaikų ombudsmenų tinklo (ENOC) narė bei Europos ombudsmenų instituto valdybos narė. Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga bendradarbiauja su ombudsmenais, kurie specializuojasi vaiko teisių apsaugos srityje ir dirba žmogaus teisių apsaugos srityje. Lietuvos Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos bendradarbiavimo tikslai yra ne tik perimti užsienio valstybių gerąją patirtį vaiko teisių apsaugos srityje, bet ir skleisti savo patirtį vaiko teisių apsaugos srityje.

Jungtinių Tautų Vaikų Fondo UNICEF atstovai labai teigiamai vertina Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos veiklą ir rekomenduoja kitoms šalims susipažinti su Lietuvos patirtimi.

Bendravimas su vaikais. Vaiko teisių apsaugos kontrolierius turi užtikrinti, kad vaikai galėtų reikšti savo nuomonę, išsakyti savo požiūrį į su jais susijusių klausimų sprendimą ir siekti, kad jų nuomonė būtų išgirsta bei išklaudyta. Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos veikloje didelis dėmesys skiriamas tiesioginiam bendravimui su vaikais. Vaiko teisių apsaugos kontrolierė ir įstaigos darbuotojai, lankydamiesi vaikų globos, ugdymo, sveikatos priežiūros ir kt. įstaigose, šeimose ir šeimynose, tiesiogiai bendrauja su vaikais, išklauso jų nuomones, pasiūlymus.

Kaip matyti iš aptartų vaiko teisių kontrolieriaus veiklos krypčių, ši institucija tiesiogiai bendrauja su vaiku, įtraukia jį į jo teisių atstovavimo ir gynimo procesą, taip įgyvendindama vaikų politikos dalyvavimo principą. Šis principas yra vienas esminių formuojant vaiko teisių apsaugos politiką, nes teisė pareikšti savo nuomonę vaikams yra itin svarbi. „Tačiau patys vaikai, bent vyresnieji, kol bus svarstomos jų kompetencijos, laukti nenori. Antai jų pačių parengtuose dokumentuose dar aiškiau regimi vaiko interpretavimo pokyčiai, tai yra vaikas vis labiau interpretuojamas kaip aktyvus, savarankiškas arba siekiantis toks tapti visuomenės narys" (Poviliūnas, 2000). Todėl į vaiko teisių apsaugos kontrolierių gali kreiptis:

- kiekvienas fizinis ar juridinis asmuo;
- pats vaikas.

Seimo kontrolieriai tiria piliečių skundus dėl valstybės ir savivaldybių institucijų ar įstaigų ir jų pareigūnų, nevalstybinių institucijų bei kitų fizinių ir juridinių asmenų, įmonių, neturinčių juridinio asmens teisių, veiksmų ar neveikimo:

- dėl kurių pažeidžiamos teisės aktų, reglamentuojančių vaiko teisių ir jo teisėtų interesų apsaugą, nuostatos;
- dėl kurių pažeidžiamos ar gali būti pažeistos vaiko teisės ar jo teisėti interesai.

Atlikęs tyrimą, Seimo kontrolierius gali priimti rekomendacinio pobūdžio sprendimus, kurie suvokiami kaip autoritetingos ir nešališkos išvados. Jų tikslas ne bausti asmenis, pažeidusius vaiko teises ir teisėtus interesus, o užkirsti kelią šiems pažeidimams, atkreipiant asmenų dėmesį į priimtus sprendimus, jų veiksmus (neveikimą), nustatyti vaikų teisių ir jų teisėtų interesų pažeidimų priežastis ir galimus problemų sprendimo, pažeidimų pašalinimo (išvengimo) būdus (LR vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos 2006 metų veiklos ataskaita).

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus institucija užima ypač svarbią vietą sprendžiant problemas, susijusias su vaiko teisių apsauga. „Pagrindinė vaikų teisių kontrolieriaus funkcija -

prižiūrėti, kaip įgyvendinamos vaiko teisės šalyje, teikti pasiūlymus dėl padėties gerinimo, bet ne formuoti politiką" (Sakalauskas, 2000).

Vyriausybinių lygmens institucijoms atstovaujančioms ir ginančioms vaiko teises priskiriama ir *LR Vyriausybė*. Joje dirba valstybiniai konsultantai ir Vyriausybės patarėjai įvairiais visuomenės klausimais, tačiau, Sakalausko teigimu (2000), Vyriausybėje nėra konsultantų ir patarėjų, kurių specializacija - vaiko teisių apsaugos klausimai. Iš dalies šiuos klausimus sprendžia valstybės konsultantas žmogaus teisių klausimais, valstybės konsultantas socialiniais klausimais, taip pat Vyriausybės patarėjai moterų, šeimos klausimais. Valstybė, siekdama užtikrinti vaikų teisių apsaugos politiką ir Konvencijai duotus išsipareigojimus, privalo sudaryti sąlygas Vyriausybėje dirbti kompetentingiems specialistams, užtikrinti šios srities įstaigų finansavimą.

Prie vyriausybės įsteigta Valstybinė jaunimo reikalų taryba, kurią sudaro 12 neetatinių narių: 6 nariai turi būti valstybės ar savivaldybių jaunimo politiką įgyvendinančių ministerijų, Vyriausybės įstaigų, apskričių valdytojų ir savivaldybių vykdomųjų institucijų administracijų padalinių vadovai ar darbuotojai; kiti 6 nariai, tvirtinami Lietuvos jaunimo organizacijų tarybos teikimu, turi būti visos valstybės teritorijoje, apskričių ir savivaldybių teritorijose esančių organizacijų ir tarybų vadovai ar darbuotojai arba jaunimo organizacijų ir tarybų renkamų valdymo organų nariai (Sakalauskas, 2000). Tarnyba įgyvendina valstybinę jaunimo politiką ir vykdo kitas įstatymuose bei Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimuose nustatytas funkcijas:

- analizuoja jaunimo problemas ir poreikius;
- rengia ir teikia Lietuvos Respublikos Vyriausybei ir kitoms valstybės institucijoms pasiūlymus dėl valstybinės jaunimo politikos įgyvendinimo;
- rengia Lietuvos Respublikos Vyriausybės jaunimo politikos programas, įstatymus ir kitus teisės aktus, vykdo valstybės jaunimo politikos įgyvendinimo programas;
- atlieka valstybinių programų, įstatymų, kitų teisės aktų projektų susijusių su valstybės jaunimo politikos įgyvendinimu, ekspertizę ir pagal savo kompetenciją teikia pasiūlymus šių projektų rengėjams;
- steigia ir tvarko Valstybinį jaunimo fondą, iš šio fondo lėšų remia jaunimo organizacijų ir tarnybų veiklos projektus, kitus jaunimo veiklos projektus.

Su šia Valstybine jaunimo reikalų taryba glaudžiai bendradarbiauja Seimo jaunimo ir sporto reikalų komisija, Lietuvos jaunimo organizacijų taryba, Jaunimo reikalų departamentas prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos bei pati ministerija. Šių valstybinių ir nevalstybinių organizacijų pagrindinis veiklos tikslas - jaunimo politikos įgyvendinimas.

Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos įsteigta 2005 m. spalio 20d., LR vyriausybės nutarimu, pakeitus Įvaikinimo tarnybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos pavadinimą. „Tarnyba tapo centrine vaiko teisių apsaugos institucija, kuri valstybės lygmeniu koordinuoja ministerijų darbą, užtikrina valstybės ir savivaldybių institucijų bei įstaigų bendradarbiavimą vaiko gerovės srityje“ (Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos 2005 metų veiklos ataskaita).

Tarnyba atstovauja ir gina vaiko teises, pagrindinius savo veiklos prioritetus skiria vieningos vaiko teisių apsaugos sistemos funkcionavimo ir vaiko teisių apsaugos priemonių įgyvendinimo, siekiant apsaugoti kiekvieno vaiko teisę į šeimą ir jo teisėtus interesus, užtikrinimui. 2005 tarnybos veiklos ataskaitoje nurodomi tarnybos uždaviniai, kurie atspindi jos kompetencijas bei vaidmenį vaiko teisių apsaugos politikos formavime:

1. Užtikrinti vaiko teisių apsaugos priemonių įgyvendinimą;
2. Tobulinti vaiko teisių apsaugos sistemą ir įgyvendinti vaiko teisių apsaugos priemones pagal nacionalinės ir tarptautinės teisės aktus;
3. Organizuoti įvaikinimą Lietuvos Respublikos piliečiams ir užsieniečiams Lietuvos Respublikoje;
4. Organizuoti atstovavimo vaiko teisėms ir teisėtiems interesams teismuose sistemos įgyvendinimą;
5. Vaiko teisių apsaugos srityje veikiančių institucijų veiklos koordinavimas, tarpinstitucinio bendradarbiavimo skatinimas ir vaiko teisių apsaugos priemonių įgyvendinimas; siekti, kad vaiko teisių apsaugos sistemoje veiktų tik kvalifikuoti specialistai ir būtų tinkamai įgyvendinta vaiko teisė į šeimą ir vaiko asmens bei turto apsauga Lietuvoje ir užsienyje;
6. Teisinės bazės, reglamentuojančios paramos šeimai sistemą, taip pat vaiko teisių ir teisėtų interesų gynimą pagal tarptautinės teisės aktus, tobulinimas, palankių sąlygų vaiko teisių apsaugos priemonių įgyvendinimui kūrimas, Lietuvos Respublikos piliečių skatinimas globoti ir įvaikinti be tėvų globos likusius vaikus;
7. Rengti teisės aktus, susijusius su vaiko teisių apsaugos priemonių įgyvendinimu, koordinuoti savivaldybių vaiko teisių apsaugos tarnybų darbą su socialinės rizikos šeimomis, be tėvų globos likusiais vaikais, globėjais, įvaikintojais, rengti ir įgyvendinti metodines programas minėtų tarnybų darbuotojams, specialistams, vykdančioms globėjų, įtėvių pasirengimo globoti, įvaikinti patikrinimą, informuoti visuomenę apie vaiko teisių apsaugos priemones, jų įgyvendinimą.

Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos remdamasi LR Vyriausybės 2004-2008 metų programa bei LR Vyriausybės 2003-05-20 nutarimu Nr. IX-1569 patvirtinta Vaiko gerovės valstybės politikos koncepcija, siekia

užtikrinti paslaugų šeimai kūrimąsi ir organizuoti pakeičiamąją vaiko globą, laikantis trijų prioritetų:

- 1) grąžinimas į biologinę šeimą;
- 2) įvaikinimas;
- 3) ilgalaikė globa.

Apibendrinant būtina pažymėti tai, jog šios Tarnybos paskirtis yra, ne tik spręsti pagal savo kompetenciją įvaikinimo ir vaikų globos klausimus, bet ir įgyvendinti pagrindines Vaiko teisių konvencijos nuostatas, ginti vaiko teises, organizuoti ir koordinuoti miestų (rajonų) Vaiko teisių apsaugos tarnybų darbą.

Savivaldybių lygmens institucijos. Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 60 straipsnyje teigiama, kad vaiko teisių apsaugą savivaldybėse garantuoja atitinkamos savivaldybių tarybos, vietos savivaldos vykdomosios institucijos, vaiko teisių apsaugos tarnybos, policijos nepilnamečių (jaunimo) reikalų inspektoriai, taip pat mokyklos ir kitos institucijos, kurios rengia ir įgyvendina vaiko teisių apsaugos, vaiko teisių pažeidimų prevencijos priemones.

Miestų, rajonų vaiko teisių apsaugos institucijos rūpinasi vaiko teisių apsauga ir atsako už ją įtvirtinančių įstatymų įgyvendinimą, įgyvendina pagrindines Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos nuostatas, įstatymų nustatyta tvarka gina vaiko teises ir teisėtus interesus, organizuoja ir prižiūri be tėvų globos likusių vaikų globą (rūpybą). Šias tarnybas steigia ir finansuoja rajonų (miestų) savivaldybės. Tarnybos už savo veiklą atsiskaito steigėjams ir Vaikų teisių apsaugos tarnybai prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos.

Svarbiausieji Vaiko teisių apsaugos tarnybos uždaviniai yra šie:

- užtikrinti vaiko teisių apsaugą;
- užtikrinti vaiko teisių apsaugą reglamentuojančių įstatymų ir kitų teisės aktų įgyvendinimą ir priežiūrą;
- rengti ir įgyvendinti priemones vaiko teisių apsaugai ir jo teisių pažeidimų prevencijai gerinti;
- atstovauti įstatymų ir kitų teisės aktų nustatyta tvarka vaiko teisėms ir teisėtiems interesams teismuose;
- ginti įstatymų ir kitų teisės aktų nustatyta tvarka vaikų teises šeimose, globėjų (rūpintojų) ir įvaikintojų šeimose bei šeimynose, valstybės ir savivaldybės institucijose bei įstaigose, nevyriausybinių institucijų organizacijų ir fizinių asmenų įsteigtose vaikų globos įstaigose ir kartu su vaiko tėvais (įvaikintojais), globėjais (rūpintojais), įstaigų darbuotojais šalinti aplinkybes, dėl kurių pažeidžiamos vaiko teisės;
- organizuoti įstatymų ir kitų teisės aktų nustatyta tvarka likusių be tėvų globos vaikų globą (rūpybą) šeimose bei šeimynose, valstybės ir savivaldybės institucijose bei įstaigose,

nevyriausybinų institucijų, organizacijų ir fizinių asmenų įsteigtose vaikų globos įstaigose;

- organizuoti įstatymų ir kitų teisės aktų nustatyta tvarka įvaikinimą (Bendrieji vaiko teisių apsaugos tarnybų nuostatai, 2002).

Miestų, rajonų vaiko teisių apsaugos institucijos įgyvendindamos numatytus tarnybos uždavinius vykdo valstybės deleguotas funkcijas: atstovauja vaikų interesams teisme bei jų baudžiamosiose bylose, ruošia medžiagą ir teikia teismui ieškinius dėl tėvų valdžios apribojimo, vaiko atskyrimo nuo tėvų, tėvystės nustatymo ir kt. kaupia ir analizuoja informaciją apie neprižiūrimus, socialiai ir pedagogiškai apleistus vaikus; organizuoja darbą su socialinės rizikos šeimomis ir globėjais; tikrina vaikų gyvenimo sąlygas tėvų ar globėjų namuose, vaikų globos namuose, šeimynose; gina teisėtus vaiko interesus; įstatymų ir teisės aktų nustatyta tvarka paima vaiką iš tėvų ar kitų teisėtų vaiko atstovų, kai kyla reali grėsmė vaiko sveikatai ar gyvybei; perduoda tokį vaiką globoti (rūpintis); rengia ir įgyvendina programas vaikų užimtumui, vaiko teisių apsaugai gerinti bei vykdo kitas funkcijas, ginant vaiko teises ir interesus.

Vaiko teisių apsaugos tarnyboms tenka pagrindinis vaidmuo organizuojant ir koordinuojant savivaldybės lygmenyje tarpžinybinį bendradarbiavimą sprendžiant įvairius su vaiku ir jo šeima susijusius klausimus, kaupiant statistinę informaciją apie vaikus. Tarnybos pagal savo kompetencijas yra atsakingos ir dalyvauja aiškinantis įvairius vaiko teisių pažeidimus (smurto prieš vaikus, nepilnamečių įtraukimo į nelegalų darbą ir kt.), taip pat organizuojant pagalbą šiems vaikams. Greta to, teikia metodinę paramą savivaldybės įstaigų, susijusių su vaiko teisių apsauga, darbuotojams, konsultuoja tėvus, mokytojus, auklėtojus ir pačius vaikus jų teisių apsaugos, globos (rūpybos), įvaikinimo ir teisių pažeidimų prevencijos klausimais.

Specifinį ir išskirtinį vaiko teisių apsaugos ir nusikalstamumo prevencijos darbą dirba policija, prokuratūra, teismas, nes be teisių apsaugos ir nusikalstamumo prevencijos šios institucijos vykdo nepilnamečių teisingumą.

Lietuvoje už nepilnamečių nusikalstamumo prevenciją yra atsakingi *savivaldybių policijos nepilnamečių reikalų policijos pareigūnai*, kurie pagal savo kompetenciją ir vykdo vaikų nusikalstamumo bei kitų teisės pažeidimų prevenciją aptarnaujamojoje teritorijoje.

Nepilnamečių reikalų inspektoriaus tarnybinėje instrukcijoje (1999) trumpai apibrėžiama šios institucijos veikla, kurios pagrindinė kryptis - individualus prevencinis darbas ir rizikos grupės vaikų elgesio kontrolė.

Panašia veikla užsiima ir *Nepilnamečių socialinės pagalbos ir prevencijos centras*, pavaldus Policijos departamentui prie Vidaus reikalų ministerijos, pagal savo kompetencijas dalyvauja vykdant nepilnamečių teisės pažeidimų ir nusikaltimų prevencijos priemones.

„Svarbiausia Centro užduotis ir funkcija - teikti neatidėliotiną socialinę ir psichologinę pagalbą nepilnamečiams nuo 3 iki 18 metų, nukentėjusiems nuo smurto, teisės pažeidimų, pasiklydusiems ar dėl kitų priežasčių reikalingiems socialinės bei psichologinės pagalbos" (Sakalauskas, 2000).

Prie savivaldybių lygmens institucijų priskiriamos ir *švietimo įstaigos*, kurioms patikėta rūpintis vaiko teisėmis. Mokyklose neretai susiduriama su problema, kas turi rūpintis vaiko teisėmis: visi ar niekas. Pagrindinis šių funkcijų vykdytojas yra socialinis pedagogas. Tačiau šią atsakomybę turi prisiimti visi švietimo organizacijos nariai: klasės vadovas, dalyko mokytojas, mokyklos direktorius, direktoriaus pavaduotojas ugdymui, sveikatos priežiūros specialistas, specialusis pedagogas ir pan. Pasak Deveikio (2000), mokykla privalo palaikyti ryšius su Vaikų teisių apsaugos tarnyba ir vykdyti nurodytas funkcijas:

- bendrauti su kiekvienu moksleiviu ir jo šeima, informuoti tėvus (globėjus) apie jo mokymąsi ir elgesį;
- neatidėliojant sužinoti mokyklos nelankymo priežastis;
- suteikti vaikui reikiamą pagalbą pastebėjus, kad prieš jį naudojamas smurtas, prievarta, seksualinis išnaudojimas ir pan., apie tai informuoti Vaikų teisių apsaugos tarnybą;
- padėti moksleiviams spręsti iškylančias psichologines, bendravimo, mokymosi ir kitas problemas;
- vykdyti moksleivių teisės pažeidimų prevenciją;
- informuoti suinteresuotas institucijas apie vengiančius mokytis vaikus ir įstatymo numatyta tvarka taikyti poveikio priemones.

Savivaldos institucijų lygmens vaiko teisių apsaugos institucijos rengia ir įgyvendina vaiko teisių apsaugos ir vaiko teisių pažeidimų prevencijos priemones savo teritorijoje.

Nevyriausybinės (nevalstybinės) vaiko teisių apsaugos institucijos. Nevyriausybinės (nevalstybinės) vaiko teisių apsaugos institucijos, tai visuomeninės organizacijos, viešosios įstaigos, labdaros ir paramos fondai, asociacijos, religinės bendrijos ir kitos organizacijos, laisva asmenų valia įkurtos demokratinės organizacijos visuomenės ar jos grupių labai. Šių organizacijų vaidmuo saugant vaiko teises taip pat labai svarbus, nes visuomeninė vaiko teisių apsauga vykdoma bendradarbiaujant visuomeninėms organizacijoms su valstybės, vietos savivaldos institucijomis, laikantis šio įstatymo ir kitų teisės aktų, reglamentuojančių vaiko teisių apsaugą, nuostatų (LR Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 61 str.).

Lietuvoje vaikais rūpinasi apie 100 visuomeninių nevyriausybinėlių vaikų teises ginančių bei jų interesus atstovaujančių organizacijų bei fondų. Aktyviausi iš jų yra: „Visos Lietuvos vaikai“, federacija „Caritas“, UNICEF (Jungtinių Tautų Vaikų fondas), Lietuvos vaikų fondas, sutrikusio intelekto žmonių globos bendrija „Viltis“, Pasaulinės gydytojų asociacijos „Už

gyvybę" Lietuvos skyrius, Lietuvos vaikų teisių gynimo organizacija „Gelbėkite vaikus“, kitos (Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos nuostatų įgyvendinimo Lietuvoje ataskaita, 1997). Visuomeninės organizacijos gali garantuoti, kad šeimose augantys vaikai, ypač tie, kurių teisės pažeidžiamos, gautų reikiamą informaciją apie savo teises ir kad jiems būtų padedama jas įgyvendinti. „Šios organizacijos padeda benamiams ir neturintiems tėvų ar likusiems be tėvų globos vaikams, dažnai valstybės lygmeniu skatina spręsti tam tikrus su vaikų teisėmis susijusius klausimus" (Bačiulienė ir kt., 2005).

Sakalausko (2000) teigimu, nevyriausybinių organizacijų Lietuvoje dirba svarbų vaikų užimtumo darbą. Jos daug greičiau reaguoja į šalies socialinius, ekonominius ir teisinius pokyčius, gali lanksčiau ir profesionaliau organizuoti savo veiklą nei vyriausybinių institucijų. Daugelį aktualių socialinių problemų iškelia būtent nevyriausybinių organizacijų ir dažnai tik dėl jų aktyvumo valdininkai yra priversti šias problemas spręsti.

Apibendrinant galima teigti, kad Lietuvoje kuriama teisinė ir institucinė vaiko teisių apsaugos sistema. Tačiau įgyvendinant vaiko teisių apsaugos politiką, ginant vaiko teises stokojama efektyvaus bendradarbiavimo tarp skirtingo lygmens institucijų. Nėra sukurta vaiko teisių pažeidimų prevencijos sistema. Pasigendama glaudaus institucijų ir šeimos bendradarbiavimo tradicijų.

6. ŠVIETIMO IR MOKSLO MINISTERIJOS INICIATYVOS VAIKO TEISIŲ APSAUGOS IR SOCIALINĖS POLITIKOS SRITYSE.

Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo vadove (2002) švietimas nurodomas kaip vienas iš pagrindinių ugdymo elementų, liečiančių vaikus ir šalis apskritai. Pažanga švietimo sistemoje yra naudinga visiems ir turi tiesioginį teigiamą poveikį vaikų galimybėms ir šalių įvairių sričių rezultatams. Švietimo srityje reikia didesnio pasiryžimo nei bet kurioje kitoje vystimo veikloje, kadangi tai ne vienkartinė investicija, o tęstinis ir daug darbo reikalaujantis procesas.

Siekiant gerinti vaiko teisių apsaugos politikos įgyvendinimo Lietuvoje mechanizmą ir paskatinti tarpžinybinį bendradarbiavimą tarp ministerijų šioje srityje, Lietuvos Respublikos Seimas 2002 m. rugsėjo 24 d. priėmė Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 59, 61 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymą ir nustatė, kad pagal savo kompetenciją, kurią nustato Lietuvos Respublikos Konstitucija, šis ir kiti įstatymai bei teisės aktai, Lietuvos Respublikos Seimas, Vyriausybė, ministerijos, prokuratūra, kitos valstybės institucijos rengia ir įgyvendina priemones vaiko teisių apsaugos ir jų gynimo srityje ir įpareigoja Vyriausybę priskirti vienos ministerijos kompetencijai vaiko teisių apsaugos valdymo sritį, nustatant kitų ministerijų kompetenciją.

Įgyvendinant minėto įstatymo nuostatas, Socialinės apsaugos ir darbo ministerijoje 2002 m. spalio mėn. buvo įsteigtas Šeimos, vaikų ir jaunimo departamentas, o 2003 m. vasario 6 d. Vyriausybės nutarimu Nr. 194 „Dėl vaiko teisių apsaugos valdymo srities priskyrimo Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai ir kitų ministerijų kompetencijos nustatymo "vaiko teisių apsaugos" valdymo sritis buvo priskirta šiai ministerijai. Tuo pačiu Vyriausybės nutarimu yra nustatyta ir kitų ministerijų, tai yra Švietimo ir mokslo, Teisingumo, Sveikatos apsaugos ir Vidaus reikalų ministerijų kompetencija vaiko teisių apsaugos srityje.

Švietimo ir mokslo ministerija yra atsakinga už valstybės švietimo politiką, švietimo standartų nustatymą, kriterijų ir finansavimo būdų apibrėžimą, pedagoginių tyrimų inicijavimą, mokytojų rengimą, pradinį profesinį rengimą. Švietimo ir mokslo ministerijos patariamajai institucijai - Kolegijai - pirmininkauja švietimo ir mokslo ministras. Kolegija aptaria ministerijos įsakymų ir aktų projektus bei dalyvauja ministerijos struktūrinių padalinių, departamentų ir kitų ministerijai atsiskaitančių įstaigų vadovų svarstymuose ir ataskaitų pristatyme. Ministerija yra tiesiogiai atsakinga už keturias įkalinimo įstaigas su specialiu mokymu ir globos funkcijomis vaikams ir paaugliams, kurie pažeidžia įstatymus. Švietimo ir mokslo ministerija teikia praktinę pagalbą specializuotoms internatinėms mokykloms, kurias steigia ir valdo apskritys. Kintantys visuomenės poreikiai kelia vis daugiau iššūkių švietimui. Tampame reiklūs švietimo kokybei, siekiame, kad švietimas būtų visiems prieinamas,

teisingas, demokratiškas ir pagrįstas bendražmogiškėmis vertybėmis. Daugėja mokyklų, kuriose dirba psichologai ir socialiniai pedagogai, šie specialistai turi reikiamų žinių ir gebėjimų pagelbėti mokyklos bendruomenei organizuojant ir įgyvendinant prevencines žalingų socialinių reiškinių priemones. Švietimo ir mokslo ministro įsakymu 2004 metais patvirtintas Prevencinio darbo grupių mokyklose ir prevencinio darbo koordinavimo grupių savivaldybėse sudarymo bei jų veiklos kryptių aprašas. Vykdamas įsakymą, kiekvienoje mokykloje turi būti sudaroma prevencinio darbo grupė, kurios tikslas - „spręsti prevencinio darbo klausimus mokykloje vykdant teisės pažeidimų, alkoholio, tabako, narkotinių ir psichotropinių medžiagų vartojimo, smurto, prekybos žmonėmis, nusikalstamumo, ŽIV/AIDS prevencijos klausimus bei organizuojant pagalbą mokiniui, mokytojui ir tėvams (globėjams, rūpintojams) teikimą“. Mokyklų prevencinio darbo grupės nepaliekamos vienos dirbti šį darbą: sudaromos savivaldybių administracijų prevencinio darbo koordinavimo grupės, kurių paskirtis yra „koordinuoti tarpinstitucinį bendradarbiavimą, teikiant metodinę, informacinę, konsultacinę ir dalykinę pagalbą prevencinio darbo grupėms mokyklose“. (Gelbėkit vaikus, 2005).

Švietimo sistema – labai svarbus vaiko socializacijos institutas, kuriam tenka didelė atsakomybė už vaiko asmenybės visavertį vystimąsi. Progresyvi švietimo sistemos reforma sukuria tvirtą pamatą laisvo, kūrybiško, savarankiško ir atsakingo žmogaus ugdymuisi.

Lietuvoje, kaip ir daugelyje šalių, išgyvenančių pereinamąjį laikotarpį, išryškėjo nelygybės kontūrai tarp įvairių socialinių sluoksnių žmonių, miesto ir kaimo regionų. Atsiradusios socialinės problemos pažeidė dalį vaikų ir pakeitė mokyklas. Šioms problemoms spręsti švietimo įstatymo projekte skirta daug dėmesio. Atsirado naujas skirsnis "Švietimo prieinamumas ir kokybė", kuris kalba apie Lietuvos gyventojų teises ir pareigas mokytis, švietimo prieinamumą socialinę atskirtį patiriantiems asmenims, specialiųjų poreikių asmenims, riboto mobilumo asmenims. Įteisintas priešmokyklinis ugdymas, kurio tikslas - laiduoti lygias mokyklinio starto galimybes. Priešmokyklinis ugdymas nėra privalomas visiems, tačiau, nusprendus atsakingoms už vaiko teisių apsaugą institucijoms, privalomai ugdomi negalinčių tinkamai šios pareigos atlikti šeimų vaikai. Lietuvos Respublikos statistikos departamento duomenimis ikimokyklinio amžiaus vaikų, lankančių lopšelius ir darželius, dalis didėja. 2001 m. pabaigoje ikimokyklinės įstaigas lankė 41 procentas 1-6 metų amžiaus vaikų, o 2004 m. - 45 procentai. Per pastaruosius penkerius metus 1-2 metų amžiaus vaikų, lankančių ikimokyklinės įstaigas, dalis išaugo nuo 14 procentų 2000 m. iki 19 procentų 2004 m., o 3-6 metų vaikų - atitinkamai nuo 53 iki 63 procentų. Vis daugiau steigiama priešmokyklinio ugdymo grupių ikimokyklinio ugdymo įstaigose ir bendrojo lavinimo mokyklose, ypač kaime. 2004 m. kaime veikė 789 priešmokyklinio ugdymo grupės, jas lankė 8,2 tūkst. (63 proc.) vaikų, o 2000 m.

atitinkamai 506 grupės ir 5,5 tūkst. (37 proc.) šešiamečių kaimo vaikų (Statistikos departamentas, 2005).

Daug diskusijų kelia svarstymai, kaip išlaikyti vaiką mokykloje, kiek turi trukti privalomas mokymas. Juk yra nevienodų gebėjimų, nevienodomis socialinėmis sąlygomis gyvenančių vaikų. Mūsų nuostata siekti išlaikyti lygias galimybes, nesudaryti sąlygų kurtis elitinėms mokykloms ir užkirsti kelią mokyklų tarpusavio "kovai" dėl vaikų. Visos mokyklos turi rūpintis kokybišku švietimu.

Lietuvos Respublikos Konstitucijoje skelbiama: Lietuvoje mokslas iki 16 metų yra privalomas. Tačiau kasmet vis mažiau vaikų ateina į pirmąsias klases. Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2001 metų veiklos ataskaitoje rašoma, jog pradinių (1—4) klasių moksleivių skaičius, palyginti su 1995-1996 mokslo metais, yra sumažėjęs daugiau kaip 10 tūkst. Be to, per pastaruosius metus pagrindinio mokymo lygmens 5-6 klasių moksleivių skaičius taip pat sumažėjo 2,6 tūkst. Pagal Lietuvos Respublikos statistikos departamento duomenis sparčiai mažėjant mokyklinio amžiaus vaikų, mokinių skaičius bendrojo lavinimo mokyklose taip pat mažėja. 2004-2005 mokslo metų pradžioje bendrojo lavinimo mokyklose mokėsi 563 tūkst., 2003-2004 mokslo metais atitinkamai 583 tūkst., o 2000-2001 mokslo metais atitinkamai 604 tūkst. mokinių. Ypač sumažėjo pirmokų skaičius. Per pastaruosius penkerius mokslo metus pirmokų sumažėjo 12 tūkst., arba ketvirtadali (Statistikos departamentas, 2005).

Kita problema, kurią išskiria vaiko teisių apsaugos kontrolierius, yra ta kad mokyklos neįstengia mokinių motyvuoti siekti naujų žinių, skatinti iniciatyvas bei dalyvavimą mokyklos savivaldoje, integruoti į mokyklos gyvenimą, suteikti jiems saugumo mokykloje ir jos prieigose pojūtį. (LR vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2001 metų veiklos ataskaita, 2002). Tyrimai rodo, jog daugėja vaikų, dėl įvairių priežasčių sunkiai pritampančių bendrojo lavinimo mokyklose, stokojančių reikiamos motyvacijos mokymuisi arba apskritai nelankančių mokyklos.

Sprendžiant mokyklos nelankymo problemą jau trečius metus vyksta akcija "Mokyklon? Pakeliui", kuria stengiamasi į mokyklas grąžinti jos nelankančius vaikus arba pamokas praleidžiančius mokinius (Lietuvos žinios, 2005).

Gyvenimo kaita, kintantys visuomenės poreikiai kelia daug iššūkių švietimui. Galiojanti teisinė bazė jau nebegali visiškai laiduoti daugelio problemų sprendimo, modernios švietimo plėtros. Paaiškėjus, kad gyvybiškai reikia atnaujinti teisinius švietimo pagrindus, Švietimo ir mokslo ministerija parengė naujosios redakcijos Švietimo įstatymo projektą.

Naujas ir svarbus dalykas naujosios redakcijos Švietimo įstatymo projekte - įteisinta informacinė, psichologinė, socialinė, pedagoginė, specialioji ir medicinos pagalba. Tai

atskleis naujas galimybes rūpinantis visapusišku vaiko saugumu, leis likviduoti arba švelninti kliūtis, kurios trukdo vaikui mokytis. Pabrėžiama kad mokyklos, dėl objektyvių priežasčių negalinčios užtikrinti mokiniui reikiamos pagalbos, turės siūlyti jam kitą mokyklą.

Silpniausia ugdymo proceso grandis yra vaikų neformalusis ugdymas. Turiningos, kokybiškos, patrauklus ir kiekvienam vaikui prieinamas popamokinis užimtumas, laisvalaikio ir poilsio organizavimas yra labai svarbi jauno žmogaus ugdymo proceso dalis. Tačiau pastarųjų metų analizė parodė, kad pasibaigus pamokoms ar atostogų metu daugelis vaikų savo laisvalaikį leidžia neracionaliai, nes dauguma anksčiau veikusių, vaikams patrauklių būrelių, klubų, studijų ir kt. nebereikia. Švietimo ir mokslo ministerija 2002 m. Vaikų ir paauglių nusikalstamumo prevencijos programoje skyrė lėšų tam, kad po pamokų mokyklose būtų išnaudojamos sporto salės, kompiuterių kabinetai vaikų užimtumui.

Kita priežastis - ne visi vaikai gali patekti į norimas neformalaus ugdymo įstaigas, nes dalis paslaugų - mokamos. 2002 m. savivaldybių vaikų papildomojo (neformalaus) ugdymo įstaigų išlaikymui buvo numatyta 157600 litų. Norint visiems vaikams sudaryti galimybes į neformalųjį švietimą, valstybė planuoja taikyti lėšų skyrimo vienam vaikui principą.

Vaikų ir jaunimo sėkminga socializacija neatsiejama nuo švietimo, jų dalyvavimo neformaliajame ugdyme, taip pat šeimos teisinio švietimo ir visų pilietiškai aktyvių asmenų veiklos. Reikia laiko, kad vaiko teisių apsaugos nuostatas įsitvirtintų inertiškoje mūsų kasdienybėje.

Taip pat labai svarbus yra vaikų su negalia ugdymas bei integravimas į visuomenę. Pagal Lietuvos Respublikos specialiojo ugdymo įstatymą vienas iš esminių principų yra integracija - specialiųjų poreikių asmenų ugdymasis ir ugdymas kartu su kitais vietos bendruomenės nariais ir lygiateisis dalyvavimas jos gyvenime. Vaikų teisių apsaugos kontrolieriaus teigimu, praktikoje tai dar gana mažai atsispindi. Mokyklos nėra tinkamai pasirengusios priimti ugdyti ir padėti adaptuotis vaikams su negalia. Beveik neskiriama lėšų darbui su tokiais vaikais, trūksta kvalifikuotų specialistų - socialinių pedagogų, specialiųjų pedagogų, psichologų. Aktyvesne veikla gali pasigirti tik tos įstaigos, kurių veiklą vienaip ar kitaip finansuoja Pasaulio bankas. Taip pat labai svarbu, kad esamų specialiųjų mokyklų ir neįgaliųjų vaikų ugdymo centrų patalpos neatitinka darbo su neįgaliaisiais vaikais saugumo reikalavimų (LR vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2001 metų veiklos ataskaita, 2002).

Vaikų seksualinė prievarta, komercinis išnaudojimas, smurtas ir prievarta prieš vaikus tampa opia problema. Švietimo sistema dažniausiai susiduria su pasekmėmis, dėl kurių vaikams prireikia pedagoginės psichologinės pagalbos. Problema - identifikuoti tokius vaikus. Tam reikia imtis skubių teisinių, administracinių, socialinių, švietimo ir reabilitacinių priemonių.

Socialinių pedagogų etatai steigiami švietimo įstaigose nuo 2001 metų rugsėjo 1 d., siekiant stiprinti kovą su narkomanijos, alkoholizmo ir kitų žalingų įpročių plitimu bei organizuojant prevencinį darbą mokyklose su vaikais, tėvais ir institucijomis, užtikrinančiomis vaiko teises, saugumą ir socialines garantijas, ypač neformalioje mokyklos veikloje (Šimaitis, 2002). Deja, šiandien šių darbuotojų reikia 4-5 kartus daugiau. Pastebėta, kad ugdymo įstaigose pradėjus dirbti socialiniams pedagogams, auklėjamasis ir organizacinis darbas įgavo sistemingesnį pobūdį, mokykloje atsirado žmogus, kuris gali nuosekliai ir nuolat gilintis į moksleiviams kylančias problemas, spręsti vaikų socializacijos klausimus. Socialinis pedagogas tai svarbus mokyklos komandos narys, kuris dirba kartu su mokyklos administracijos darbuotojais, mokytojais, vadovais, psichologais, auklėtojais, logopedais, kt. mokyklos darbuotojais (Kvieskienė, 2002).

Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministerijos 2006 metų veiklos ataskaitoje vienas, iš tikslų sukurti tęstinę ir visiems prieinamą švietimo sistemą. Įgyvendinant šį tikslą, sutelktas dėmesys į tinkamų mokymosi sąlygų, laiduojančių tęstinį mokymąsi ir užimtumą, sudarymą įvairių poreikių ir įvairaus amžiaus mokiniams. Baigti vykdyti mokyklų tobulinimo programos darbai, parengti ir pradėti įgyvendinti nauji investiciniai projektai. Pagalba savivaldybėms organizuojant mokinių vežiojimą (nupirkti ir savivaldybėms paskirstyti 46 mokykliniai autobusai) leido padidinti vežamų mokykliniais autobusais mokinių skaičių (geltonaisiais: autobusais vežama 14,7 proc. (1300 mokinių) nuo visų vežiotinų - mokinių, gyvenančių toliau kaip 3 km nuo mokyklos), sutrumpinti kelionės į mokyklą laiką.

Ministerija vykdė įsipareigojimus remdama įvairius vaikų ir jaunimo socializacijos, kryptingo užimtumo, nusikalstamumo prevencijos (1098 programos, 170 tūkst. vaikų) ir kitus projektus ir programas, kuriose dalyvavo per 350 tūkst. mokinių. Siekiant didesnio mokinių užimtumo ir socializacijos, rekonstruota 13 bendrąjį lavinimą teikiančių mokyklų sporto bazių, organizuotas vaikų vasaros poilsis (2140 rėmimo programų, per 100 tūkst. vaikų ir jaunimo), prioritetą skiriant socialinės rizikos grupės vaikams, smurtą patyrusiems vaikams, taip pat nukentėjusiems nuo narkotinių medžiagų vartojimo. Sėkmingai startavo specialiojo ugdymo paslaugų teikimo programa (Švietimo ir mokslo ministerija, 2007).

Įgyvendinama valstybinės švietimo strategijos 2003-2012 metų programa. Į planavimą vis labiau įtraukiami socialiniai partneriai, plėtojamos valdymo informacinės sistemos ir tinklai.

Derinant finansines švietimo reikmes su šalies galimybėmis vykdyta naujos mokytojų darbo apmokėjimo sistemos įgyvendinimo programa, patvirtinta Lietuvos Respublikos vyriausybės 2004 m. rugsėjo 30 d. nutarimu Nr.745. Įgyvendinant programą 2006 metais mokytojų atlyginimai padidinti 4,4 proc. be to, nuo rugsėjo 1 d. mokytojų atlyginimai padidinti 12,6 proc., tačiau jie vis dar mažesni negu šalies vidurkis.

Švietimo stebėsenos tikslu vykdyti tyrimai (20, iš jų 4 tarptautiniai), jų pagrindu parengtos 8 švietimo politikos analizės, regioninė apžvalga, leidiniai, sukurtos viešųjų konsultacijų galimybės ministerijos interneto svetainėje, įsteigta ir pradėjo veikti nacionalinė mokyklų vertinimo agentūra.

Tobulinant švietimo paslaugų infrastruktūrą parengta mokyklų struktūros kūrimo programa, dar 10 savivaldybių patvirtino mokyklų tinklo pertvarkos bendruosius planus (dabar juos yra patvirtinusios visos savivaldybės). Didinant ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo prieinamumą, prioritetą teikiant kaimo vietovėms, įsteigtos 86 ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo grupės, iš jų 46 kaimo vietovėse, finansiškai paremti 85 ikimokyklinio ugdymo auklėtojų ir priešmokyklinio ugdymo pedagogų etatai, iš jų 37 kaimo vietovėse.

Plėtojant visuotinę paramą mokiniams parengta ir įgyvendinama Gabių vaikų ir jaunimo ugdymo programa, Pilietinio ir tautinio ugdymo programa, kuriama ir diegiama profesinio informavimo, konsultavimo ir orientavimo sistema (steigiami profesinio informavimo taškai, jie aprūpinami technine įranga, mokomi juose dirbantys specialistai), skirtos lėšos mokinių aprūpinimui vadovėliais. Nemažai dėmesio skiriama migruojančių šeimų vaikų ugdymui (parengtos 3 mokymo priemonės užsieniečių vaikams mokytis, organizuojami seminarai mokytojams, dirbantiems su užsieniečių vaikais Lietuvoje ir lietuvių vaikais užsienyje), tautinių mažumų švietimo nuostatoms bei specialiojo ugdymo paslaugų teikimo programai įgyvendinti: parengtas specialiųjų poreikių mokinių integracijos plėtros priemonių planas, mokinio krepšelio apskaičiavimo metodika, nupirkti 9 mokykliniai autobusai, kurie pritaikyti specialiųjų poreikių mokiniams vežioti, į 12 profesinio mokymo programų priimti 644 mokiniai, turintys specialiųjų poreikių.

Ugdymo turinio modernizavimo srityje keičiamas ugdymo turinys, jis labiau pritaikomas prie mokinio gebėjimų, mokymosi stiliaus, poreikių, bendrasis lavinimas artinamas prie praktikos, profesinio rengimo: patobulintas profiline mokymo modelis – parengtas vidurinio ugdymo programos aprašas, teisinė bazė, skatinanti į bendrojo ugdymo programas įtraukti profesinio mokymo modulius, mokinius rinktis technologijos dalykus. Sustiprintas socialinių informacinių, komunikacinių, verslumo ir kitų bendrųjų gebėjimų visuotinis ugdymas, skatinant mokytojų kūrybą diegiamos šiuolaikinės mokymo, ir vertinimo metodikos. Kuriama nuo mokymo įstaigos nepriklausoma pagrindinio profesinio mokymo žinių ir kompetencijos vertinimo sistema, centralizuotai pradėti vykdyti egzaminai.

Pertvarkant pedagogų ir vadovų rengimą parengta valstybinė pedagogų rengimo ir kvalifikacijos tobulinimo programa (L R vyriausybės 2006-05-25 nutarimas nr. 468), kuriama nauja pedagogų kompetencijų ir jų tobulinimo bei vertinimo sistema, imtasi priemonių mokyklų vadovų kvalifikacijai tobulinti, vykdyta 11 tarptautinių projektų. Sustiprintas dėmesys institucijų,

vykdančių mokytojų ir švietimo pagalbą teikiančių specialistų kvalifikacijos tobulinimą, veiklos kokybei, pradėta vykdyti mokytojų švietimo centrų akreditacija.

Vykdamas regioninės plėtros fondo programą (bpd įgyvendinti) parama skirta 30 švietimo ir profesinio mokymo bei 17 mokslo ir studijų institucijų infrastruktūros plėtrai, o vykdamas specialiąją Europos socialinio fondo programą (bpd įgyvendinti) paremtos 5 institucijos, mechanizmams, mažinantems „iškritimą“ iš nuosekliojo mokymosi sistemos, 17 institucijų mokymo medžiagai atnaujinti ir naujai kurti, 19 institucijų pedagogų, dėstytojų, profesijos mokytojų mokymui bei jų kvalifikacijai tobulinti, 40 institucijų naujoms profesinio mokymo/studijų (pirmosios pakopos) programoms kurti ir akredituoti. Pasirašyta 118 sutarčių su projektų vykdytojais dėl paramos skyrimo švietimo, profesinio mokymo, mokslo ir studijų žmoniškųjų išteklių plėtrai mokymosi visą gyvenimą sąlygų plėtojimo srityje, 66 paramos sutartys dėl paramos skyrimo žmoniškųjų išteklių kokybei gerinti mokslinių tyrimų ir inovacijų srityse ir aukštos kvalifikacijos specialistams rengti (Švietimo ir mokslo ministerija, 2007).

Siekiant užtikrinti kiekvieno vaiko teises, 1993 m. buvo įkurtas Lietuvos nacionalinis UNICEF komitetas. 1998 – 2005 m. UNICEF, viena po kitos vykdydamas keturias daugiašales programas, rėmė vaikus ir jaunimą Lietuvoje. Prioritetinės šios programos sritys buvo Vaiko teisių apsauga, Vaiko vystimasis ankstyvoje vaikystėje, Jaunimo sveikata ir vystimasis. (Unicef Lietuvoje, 2006)

UNICEF – tai vienintelė organizacija Jungtinių Tautų sistemoje, kurios veikla nukreipta į vaikų gerbūvį. Ji įsteigta 1946 metais, siekiant paremti vaikus, nukentėjusius nuo 2-ojo Pasaulinio karo. 1953 metais Jungtinių Tautų Generalinė Asamblėja žymiai išplėtė UNICEF įgaliojimus ir, nors tuo metu jos veikla jau buvo tarptautinė ir siejama su pagalba kritinių situacijų atvejais. UNICEF dėmesio centre – milijonai vaikų visose pasaulio šalyse, kurių teisės į maitinimą, sveikatos apsaugą ir išsilavinimą vis dar nepatenkintos.

UNICEF įgyvendina pagalbos programas ir projektus 161 valstybėje. Šių programų ir projektų tikslas - padėti valstybėms užtikrinti vaikų ir motinų teisių apsaugą, taip pat laiduoti tinkamą rūpinimąsi vaiku nuo kūdikystės iki pilnametystės bei sudaryti sąlygas harmoningam vaiko asmenybės ugdimuisi.

Didžiausia UNICEF teikiamos techninės ir materialinės pagalbos dalis tenka besivystančioms valstybėms (ypač mažiausiai išsivysčiusioms šalims). Pagal išsivystymo lygį ir sugebėjimą užtikrinti vaikų teises fondas skirsto visas valstybes į tris grupes: pirmai grupei priklauso mažiausiai išsivysčiusios šalys, kurioms reikia specialios UNICEF pagalbos, antrai grupei - besivystančios valstybės, kurioms UNICEF teikia vidutinę pagalbą (vadinamosios vidutiniškai išsivysčiusios šalys), o trečiai grupei - valstybės, kurios pasiekė pakankamą išsivystymo lygį, kad galėtų užtikrinti vaikų teises, tačiau joms reikia UNICEF pagalbos

specifiniams poreikiams patenkinti (pavyzdžiui, parengti kvalifikuotą personalą, galintį rūpintis vaikų teisių apsauga). Lietuva iš esmės priklauso trečiai valstybių grupei, nes jos vaikų sveikatos ir švietimo kriterijai viršija normas, pagal kurias UNICEF tvirtina nacionalines pagalbos programas (todėl fondas teikia Lietuvai nedidelę techninę ir konsultacinę pagalbą).

Didžiausias UNICEF veiklos prioritetas - vaikų būtinausių poreikių tenkinimas ir tinkamų jų ugdymosi sąlygų sudarymas. Šioje srityje fondas vykdo švietimo, mitybos, sveikatos apsaugos, geriamojo vandens ir sanitarijos, vaikų saugumo, ankstyvosios vaikystės priežiūros, kovos su AIDS, lyčių partnerystės, paauglių lavinimo ir auklėjimo bei kitas programas.

Švietimui UNICEF teikia pagalbą valstybėms, siekdamas realiai užtikrinti visų vaikų teisę įgyti jiems būtiną išsilavinimą, tobulinti vaikų švietimo kokybę. Fondas taip pat padeda kurti, valdyti, finansuoti ir tobulinti nacionalines švietimo sistemas, gerinti paauglių lavinimą ir sudaryti jiems palankias dalyvavimo visuomenės gyvenime sąlygas, organizuoti švietimą nestabiliose visuomenėse bei vaikų švietimą apie AIDS ir kt.;

Jungtinių Tautų Vaikų fondas (UNICEF) pastarąjį dešimtmetį ypatingą dėmesį skiria bendradarbiavimui ne tik tarp šalies nevyriausybinų organizacijų, siekiančių pagerinti vaikų padėtį šalyje, bet skatina ir regioninį bei pasaulinį bendradarbiavimą, kurių tikslas - sukurti pasaulinį judėjimą už vaikus (Kvieskienė, 2004).

Labai svarbu sudaryti sąlygas kiekvienam vaikui patenkinti interesus, saviraiškos poreikius, plėtoti savo gabumus. Saviraiškos poreikių ir kūrybiškumo plėtojimui bei turiningo laisvalaikio praleidimui, socializacijai ir nusikalstamumo prevencijai įtakos turi bendrojo lavinimo mokykloje pagal bendruosius švietimo sistemos principus organizuojama papildoma veikla. Pastaraisiais metais sumažėjo papildomo ugdymo institucijų skaičius, trūksta lėšų papildomam ugdymui bendrojo lavinimo įstaigose. Iš dalies problemą mėgina spręsti visuomeninės ir nevyriausybines organizacijos, kurių vaidmuo saugant vaiko teises taip pat svarbus.

Nevyriausybė organizacija yra laisva asmenų valia įkurta demokratinė organizacija, kuri tarnauja visuomenės ar jos grupių labui, nesiekia pelno ar tiesiogiai dalyvauti valdant valstybę. Nemažai nevyriausybinių organizacijų dirba vaikų ir jaunimo teisių apsaugos ir nusikaltimų prevencijos darbu. Jos daug greičiau reaguoja į šalies socialinius, ekonominius ir teisinius pokyčius, gali lanksčiau ir profesionaliau organizuoti savo veiklą nei valstybinės institucijos. Daugelį aktualių socialinių problemų iškelia būtent nevyriausybines organizacijos ir dažnai tik dėl jų aktyvumo valdininkai yra priversti šias problemas spręsti. Problemoms spręsti kuriamos programos, rengiami papildomo ugdymo sistemą reglamentuojantys dokumentai.

Vaikų ir jaunimo socializacijos programa apima 2003 – 2013 metus. Šios programos paskirtis „užtikrinti vaikų ir jaunimo iki 18 metų gerovę, socialinės partnerystės pagrindu kuriant ir įgyvendinant kryptingas užimtumo, prevencijos bei edukacines programas (strategijas),

sąlygojančias sėkmingą socializaciją, ugdančias jų kultūrinę brandą, pilietiškumą, socialinius įgūdžius, saviraišką, plėtojant gebėjimus ir polinkius bei sudarant geresnes socialines bei edukacines sąlygas”.

Pastaruoju metu padaryta daug svarbių žingsnių įgyvendinant vaiko teisių apsaugą, siekiant užtikrinti vaiko teises ir jo teisėtus interesus. Tačiau, vaiko teisių apsauga ir realus jos įgyvendinimas, vaiko problemų sprendimas iki šiol nėra įtvirtintas prioritetine valstybės politikos sritimi. Sprendžiant valstybės teisinės, ekonominės, socialinės ir politinės reformos klausimus, vaiko interesai yra užgožiami kitų. Valstybės, kaip Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos narės, teisiniuose, politiniuose, administraciniuose ir teisiniuose sprendimuose, taip pat jos vaikams skirtose strategijose bei programose ir nacionaliniu, ir vietiniu lygiu neišsamiai atspindi nediskriminacijos (konvencijos 2 straipsnis), vaiko interesų pirmenybės (konvencijos 3 straipsnis) ir pagarbos vaiko pažiūroms (konvencijos 12 straipsnis) principai.

Suprantama, kad vaiko teisių apsaugos lygis, jų teisių ir teisėtų interesų užtikrinimas priklauso nuo pokyčių ir pažangos visose valstybės srityse, tačiau paaiškinimai ar pasiteisinimai, kad dėl sunkios ekonominės padėties, finansinių išteklių trūkumo ir panašių priežasčių negali būti skiriama pakankamai dėmesio vaiko teisių apsaugai, neturės prevencinio poveikio, neužtikrins vaiko teisių ir neužkirs kelio jų pažeidimams, o padariniams šalinti reikės (reikia) skirti gerokai daugiau lėšų.

Lietuva, ratifikuodama Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvenciją, įsipareigojo pasiekti aiškių, svarbių vaikams rezultatų bei sukurti tokias sąlygas, kad vaiko teisės būtų gerbiamos ir garantuojamos. Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos Specialiosios sesijos vaikų klausimais (2002 m. gegužės 10 d.) metu dalyvaujančios šalys (tarp jų ir Lietuva) patvirtino pasiryžimą pakeisti pasaulį vaikams ir su vaikais, pabrėžė įsipareigojimą kurti vaikams pritaikytą pasaulį, kuriame ilgalaikė žmoniškoji plėtra, geriausių vaiko interesų paisymas būtų pagrįsti demokratijos, lygybės, nediskriminavimo, taikos ir socialinio teisingumo principais bei visų žmonių teisių visuotinumu, nedalijamumu, tarpusavio priklausomybe ir tarpusavio ryšiu.

Nemažai vaiko teisių apsaugos nuostatų rodo siektiną tikslą. Šio tikslo siekimas yra nesibaigiantis procesas. Kad vaiko teisių apsaugos nuostatai įsitvirtintų visuomenėje, reikia daug laiko. Todėl pastangos apginti vaiką kartais lieka neišgirstos, nesuprantamos ir neparemtos. Vis dėl to nuoširdūs siekiai pamažu padeda ugdyti geresnę ir jautresnę visuomenę ir gali pakreipti vaiko ateitį kita linkme (Sakalauskas, 2000).

7. VAIKO TEISIŲ IR JŲ APSAUGOS BENDROJO LAVINIMO MOKYKLOJE EMPIRINIS TYRIMAS

7.1. Tyrimo metodika

Tyrimas atliktas anketinės apklausos metodu Kauno, Šiaulių, Panevėžio, Kretingos bendrojo lavinimo mokyklose. Tyrimas grindžiamas tiriamųjų savarankiškumo ir anonimiškumo principais. Anonimiškumu siekta gauti autentiškus, atvirus tiriamųjų atsakymus į atviro tipo klausimus. Norėta, kad išsakyti teiginiai nebūtų nulemti pašalinių asmenų nuostatų ir atspindėtų konkretaus tiriamojo nuomonę.

Anketų klausimai konstruoti, siekiant išaiškinti tiriamųjų nuomonę apie vaiko teisių apsaugą, vaiko teisių pažeidimus, tiriamųjų žinias apie vaiko teises, institucijas, ginančias vaiko teises, aplinkinių asmenų nuostatas vaiko atžvilgiu, tiriamųjų žinias apie vaiko pareigas, požiūrį apie mokyklos galimybes plačiau supažindinti mokinius su vaiko teisėmis, jų mokymosi būdais ir kt. Dalis anketų klausimų trims respondentų grupėms skiriasi dėl respondentų amžiaus ir skirtingo statuso.

Tyrimo instrumentą sudaro instrukcinė – motyvacinė dalis, demografinis ir diagnostinis blokas. Moksleivių anketų demografiniame bloke pateikti 2 klausimai: lytis ir klasė, pedagogų – 3 klausimai: lytis, dėstomas dalykas, pedagoginio darbo stažas.

Diagnostinį 4 klasės moksleivių anketos bloką sudaro - 31 klausimas, 11 klasės moksleivių – 30, pedagogų – 25 klausimai. Anketas sudaro atviro ir uždaro tipo klausimai.

7.2. Tyrimo imties charakteristika.

Tyrimo metu moksleiviams išdalinta 310 anketų (gražinta 297 anketos), pedagogams išdalinta 80 anketų (grąžinta 74). Šiuo atveju grįžtamumo kvota ir anketų tinkamumas tyrime siekė 95,12 procentų.

1 lentelė

Respondentų pasiskirstymas pagal lytį

Lytis	Respondentų skaičius		Procentai	
	Moksleiviai	Mokytojai	Moksleiviai	Mokytojai
Mot.	195	65	66	88
Vyr.	102	9	34	12
Iš viso	297	74	100	100
	N = 371			

Pateiktoje lentelėje matyti (žr. 1 lentelę), kad moksleivių apklausoje dalyvavo daugiau merginų (66 proc.) nei vaikų (34 proc.). Tokį skirtumą lėmė atsitiktinis imties pasirinkimas, kuris patvirtina, kad tiriamųjų klasių vaikų skaičius yra mažesnis nei merginų. Remiantis gautais skaičiavimais, galima tikėtis, kad įtakos pateikiamiems duomenims labiau gali turėti merginų nuomonė. Toje pačioje lentelėje matyti, kad pedagogų apklausoje dalyvavo daugiau moterų (88 proc.) nei vyrų (12 proc.). Tokį skirtumą lėmė šios profesijos specifika – didžioji dauguma mokytojų yra moterys, todėl šios grupės respondentų duomenys pagal lytį tyrimui nebus reikšmingi.

2 lentelė

Pedagogų pasiskirstymas pagal pedagoginio darbo stažą (N = 74)

Eil. Nr.	Pedagoginio darbo stažas	Respondentų skaičius	Procentai
1.	1-5 metai	8	10.8
2.	6-10 metai	17	22.9
3.	11-15 metai	22	29.7
4.	16 metų ir daugiau	27	36.4

Pateiktoje lentelėje matyti (žr. 2 lentelę), kad daugiau nei trečdalis respondentų turi didesnę nei 16 metų pedagoginio darbo stažą.

7.3 Tyrimo duomenų analizė

Tyrimu siekta išsiaiškinti moksleivių nuomonę, ar jie žino vaiko teises. 3 lentelėje atspindėti 4-okų ir 11-okų atsakymai. Tų pačių klausimų atsakymus pateikiame lygindami gautus rezultatus.

3 lentelė

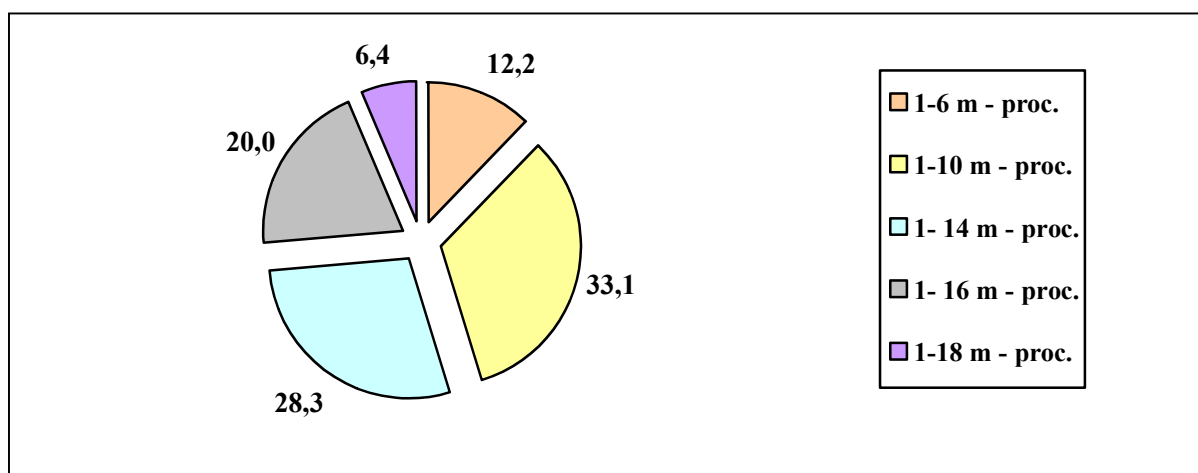
Moksleivių nuomonė apie vaiko teisių žinojimą

Ketvirtokai		Vienioliktokai	
Atsakymų pasiskirstymas proc. (N = 117)		Atsakymų pasiskirstymas proc. (N = 180)	
Taip	Ne	Taip	Ne
65.4	34.6	83.8	16.2

Natūralu, kad dėl amžiaus skirtumo, 1,28 karto daugiau vienuoliktokų nei ketvirtokų mano, kad žino vaiko teises ir 2,12 karto daugiau ketvirtokų teigia, kad vaiko teisių nežino. Daugiau nei šeštadalis vienuoliktokų konstatuoja, kad vaiko teisių nežino. Turint galvoje, kad vienuoliktokų dauguma yra 17 metų amžiaus, tai gana didelis procentas.

98,25 proc. vienuoliktokų mano, kad jiems būtina žinoti savo teises. 42 proc. ketvirtokų yra girdėję apie „Vaiko teisių knygą“ (turima omenyje vaiko teisių konvencija). Apskritai apie vaiko teises ketvirtokai yra girdėję iš įvairių šaltinių: iš mokytojų (53,3 proc.), iš tėvelių (22,5 proc.), iš TV (14,5 proc.), iš spaudos (9,7 proc.). Respondentų atsakymai rodo, kad daugiausia vaikai apie savo teises sužino mokykloje. 34,2 proc. vienuoliktokų teigia esą susipažinę su Vaiko teisių konvencija, 42,3 proc. - iš dalies ir daugiau nei penktadalis (23,5 proc.) nėra susipažinę su Vaiko teisių konvencija. Galima daryti prielaidą, kad mokymo/si proceso metu Vaiko teisių konvencijos analizei nebuvo skirta pakankamai dėmesio, nors moksleiviai mokėsi „Dorinio ugdymo“, „Pilietiškumo pagrindų“ dalykus, kurių turinyje vaiko teisių tema yra analizuojama. Be to, 51,1 proc. vienuoliktokų nurodė, kad su Vaiko teisių konvencija susipažino mokykloje. 40,9 proc. respondentų yra tik girdėję apie Vaiko teisių konvenciją, bet jos neskaitė. 0,8 proc. respondentų savarankiškai perskaitė Vaiko teisių konvenciją. Iš žiniasklaidos yra girdėję 7,2 proc. vienuoliktokų.

Tyrimo metu domėtasi, kokio amžiaus žmogų vienuoliktokai laiko vaiku. Respondentų atsakymų pasiskirstymas atspindėtas 1 paveiksle.

Kaip matome 1 paveiksle, tik 6,4 proc. vienuoliktokų nurodė tikslų vaiko amžių, t.y. 1- 18 metų. Daugiausia respondentų mano (33,1 proc.), kad žmogus nuo 1 iki 10 metų yra vaikas.

Tyrimo metu abiejų grupių respondentų prašyta išvardinti jiems žinomas vaiko teises. Moksleivių atsakymus pateikiame 4 lentelėje.

4 lentelė

Respondentų įvardintos vaiko teisės

Eil. Nr.	Ketvirtokų įvardintos vaiko teisės (N = 117)	Proc.	Eil. Nr.	Vienuoliktokų įvardintos vaiko teisės (N = 180)	Proc.
1.	Eiti į mokyklą (mokytis).	86	1.	Teisė į mokslą.	100
2.	Gyventi su savo tėvais.	82,8	2.	Teisė į sveikatos apsaugą	100

3.	Nebūti mušamam	80	3.	Teisę gyventi šeimoje.	99,8
4.	Turėti namus.	32	4.	Teisę gyventi	91,8
5.	Žaisti su draugais.	12,4	5.	Teisę į savo nuomonę	81,5
6.	Būti mylimam.	5,7	6.	Teisę į papildomą ugdymą	76,3
7.	Sveikai valgyti.	4,2	7.	Tikėjimo (religijos) teisė.	72,4
8.	Gydytis.	4,1	8.	Teisę į visuomeninę veiklą, dalyvavimą organizacijose	63,7
9.	Nebūti išnaudojamam	3,8	9.	Teisę būti apsaugotam	52,4
10.	Žiūrėti televizorių	2,6	10.	Teisę į geras gyvenimo sąlygas	46,5
11.	Linksmintis.	2,5			
12.	Sportuoti.	2			
13.	Turėti savo nuomonę.	1,2			

4 lentelėje atspindėtas ketvirtokams ir vienuoliktokams žinomas vaiko teises puikiai iliustruoja amžiaus įtaką vaiko teisių sampratai. Vienuoliktokai išvardino 10 esminių vaiko teisių. Pagal procentinę išraišką jos išsidėstę pagal reikšmingumą. Ketvirtokų vaiko teisių įvardijimuose atsispindi vaikams aktualūs dalykai, kurie susiję su vaiko teisėmis, pvz.: „nebūti mušamam“, „nebūti išnaudojamam“, „būti mylimam“, „sveikai valgyti“, „žaisti su draugais“, „linksmintis“, „žiūrėti TV“. Abi respondentų grupės nepaisant amžiaus skirtumo pirmąją teisę pagal reikšmingumą nurodė „teisę į mokslą“ (ketvirtokų interpretacija – „eiti į mokyklą“, „mokytis“). Ketvirtokai pateikė trimis teiginiais daugiau nei vienuoliktokai. Akivaizdu, kad ketvirtokams būtinos žinios apie jų teises ir būsimų mokomųjų dalykų mokymosi metu jie savo spragas užpildyti turi galimybių.

Anketoje vienuoliktokams buvo pateiktas klausimas apie vaiko teisių pažeidimus mokykloje. Respondentų atsakymai atspindėti 5 lentelėje.

5 lentelė

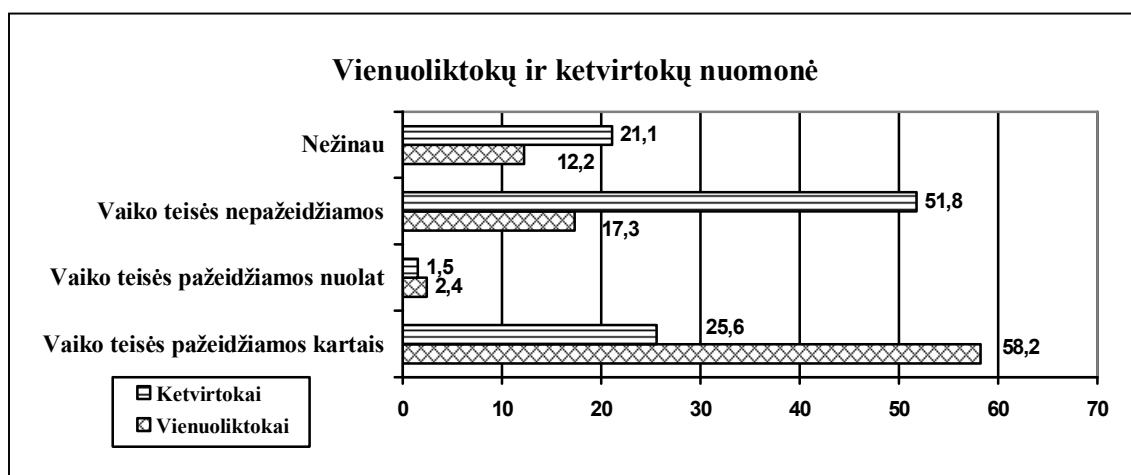
Vaiko teisių pažeidimai mokykloje (vienuoliktokų nuomonė)

Eil. Nr.	Respondentų atsakymai	Vienuoliktokų atsakymų pasiskirstymas proc. (N = 180)
1.	Nėra mokykloje psichologinės pagalbos.	92,8
2.	Mokytojai visada teisūs.	69,2
3.	Per dideli krūviai, kenkia sveikatai.	86,3
4.	Neatsižvelgiama į moksleivių nuomonę.	82,4
5.	Nesijaučia saugūs.	69,2
6.	Patiria smurtą, agresiją, patyčias.	43,4
7.	Patiria psichologinį spaudimą, pažeminimą.	36,7

Vienuliiktokai pateikė daugiau nei septynis atsakymus, susijusius, jų nuomone su vaiko teisių pažeidimais mokykloje. Mes kai kuriuos sugrupavome, nes atsakymų turinys atskleidė tą pačią prasmę. Iš respondentų atsakymų matome, kad penki iš septynių (per dideli krūviai, kenkia sveikatai, neatsižvelgiama į moksleivių nuomonę, patiria smurtą, agresiją, patyčias, nesijaučia saugūs, patiria psichologinį spaudimą) yra tiesiogiai susiję su vaiko teisių pažeidimais. Atsakymas „mokytojai visada teisūs“ netiesiogiai liudija, kad nepaisoma moksleivių nuomonės, nors vaikas turi „teisę į žodžio ir minties laisvę“. Teiginys „nėra mokykloje psichologinės pagalbos“, kurio didžiausia procentinė išraiška (92,8 proc.) netiesiogiai rodo, kad moksleiviai mokykloje susiduria su eile psichologinių ir kt. problemų ir jiems iš tiesų reikalinga specialisto pagalba. Kokios dažniausiai galėtų būti problemos mums iš dalies atsako penktas ir šeštas pagal procentinę išraišką respondentų atsakymai: „nesijaučia saugūs“ (69,2 proc.) daugiau nei pusė moksleivių, „patiria smurtą, agresiją, patyčias“ (43,4 proc.) tik šiek tiek mažiau nei pusė tiriamųjų, daugiau nei trečdalis vienuoliktokų „patiria psichologinį spaudimą, pažeminimą“ (36,7 proc.).

17,3 proc. (t.y. mažiau nei penktadalis) vienuoliktokų teigia, kad vaiko teisės mokykloje nėra pažeidžiamos 9,9 proc. respondentų apie pažeidimus negali nieko atsakyti, nes nežino vaiko teisių, 12,2 proc. apie tai nesusimąsto.

Tyrimo metu domėtasi, kaip dažnai, respondentų nuomone yra pažeidžiamos vaikų teisės mokykloje (2 paveikslas).

2 pav. Vaiko teisių pažeidimų mokykloje dažnis (N= 117, N = 180)

Kad vaiko teisių pažeidimai yra nuolatinis reiškinys mokykloje teigia 2,4 proc. vienuoliktokų ir 1,5 proc. ketvirtokų. Daugiau nei pusės vienuoliktokų nuomone (58,2 proc.), tai nutinka kartais. 51,8 proc. ketvirtokų teigimu, vaiko teisės mokykloje nepažeidžiamos. Tačiau 21,1 proc. ketvirtokų atsakė nežiną, ar vaikų teisės mokykloje yra pažeidžiamos. Remiantis šiais tyrimo duomenimis galima daryti dvi prielaidas: 1) vaikų teisės, moksleivių nuomone,

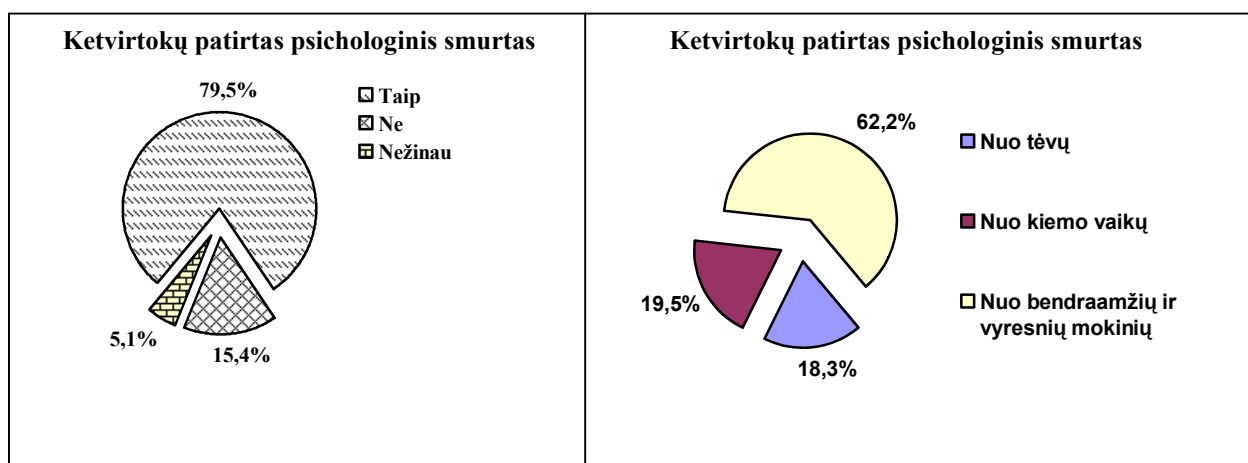
mokykloje yra pažeidžiamos 2) pradinių klasių mokiniai dar nepakankamai žino savo teises. Vienuoliktokų teigimu dažniausia vaiko teisės yra pažeidžiamos mokykloje (45,3 proc.), rečiau šeimoje (37,2 proc.) ir socialinėje aplinkoje (visuomenėje) – 17,5 proc. Šie duomenys tik patvirtina ankstesnę išvadą.

Dažniausi, vienuoliktokų nuomone, pasitaikantys teisių pažeidimai yra tyčiojimasis, pravardžiavimasis (53,2 proc.), fizinis smurtas (31,4 proc.) ir reketas (6,2 proc.).

Kad mokyklose vaiko teisių pažeidimų, susijusių su smurtu, patyčiomis pasitaiko gana dažnai, patvirtina ir ketvirtokų apklausos duomenys. Į klausimą „Ar esi patyręs fizinį smurtą?“ „taip“ atsakė 20,5 proc. ketvirtokų (ne – 76,9 proc., nežinau – 2,6 proc.), t.y. penktadalis respondentų. 6,2 proc. ketvirtokų fizinį smurtą yra patyrę mokykloje. Tyrimo duomenys rodo, kad fizinio smurto atvejų dažniau pasitaiko vyresniųjų klasių moksleivių tarpe. Ketvirtokų apklausos duomenimis, fizinį smurtą jie yra patyrę ir šeimoje (9,9 proc.), kieme (4,1 proc.) bei gatvėje (0,3 proc.). Atsakydami į klausimą „Nuo ko esi patyręs fizinį smurtą?“, ketvirtokai nurodė: nuo tėvų (33,2 proc.), bendraamžių (27,4 proc.), vyresnių vaikų (36,5 proc.) ir nepažįstamų (4,9 proc.). Akivaizdu, kad daugiausia ketvirtokų fizinį smurtą patiria šeimoje nuo tėvų.

Fizinis smurtas prieš vaikus ir vaikų tarpe, remiantis tyrimo duomenimis, yra dažnas reiškinys, kuris kelia susirūpinimą tiek tėvams, tiek pedagogams, tiek visuomenei.

Moksleiviai patiria ir psichologinį smurtą gana ankstyvame mokykliniame amžiuje. Ketvirtokų apklausos duomenys šį teiginį patvirtina (3 paveikslas)

3 pav. Ketvirtokų nuomonė apie patirtą psichologinį smurtą (N = 117)

Iš trečio paveikslo matyti, kad 5,1 proc. ketvirtokų nežino, ar patyrė psichologinį smurtą. Galima daryti prielaidą, kad šio amžiaus vaikams nėra aiški „psichologinio smurto“ samprata, nors anketoje buvo įvardinta: įžeidinėjimai, orumo žeminimas, pravardžiavimasis, tyčiojimasis dėl išvaizdos, aprangos ir kt. Daugiau nei du trečdaliai (79,5 proc.) respondentų teigia patyrę

psichologinį smurtą. Daugiau kaip pusė respondentų (62,2 proc.) nurodė, kad psichologinį smurtą patyrė mokykloje nuo bendraamžių ir vyresnių mokinių.

Vienuoliktokų teisių pažeidimai atspindėti 6 lentelėje:

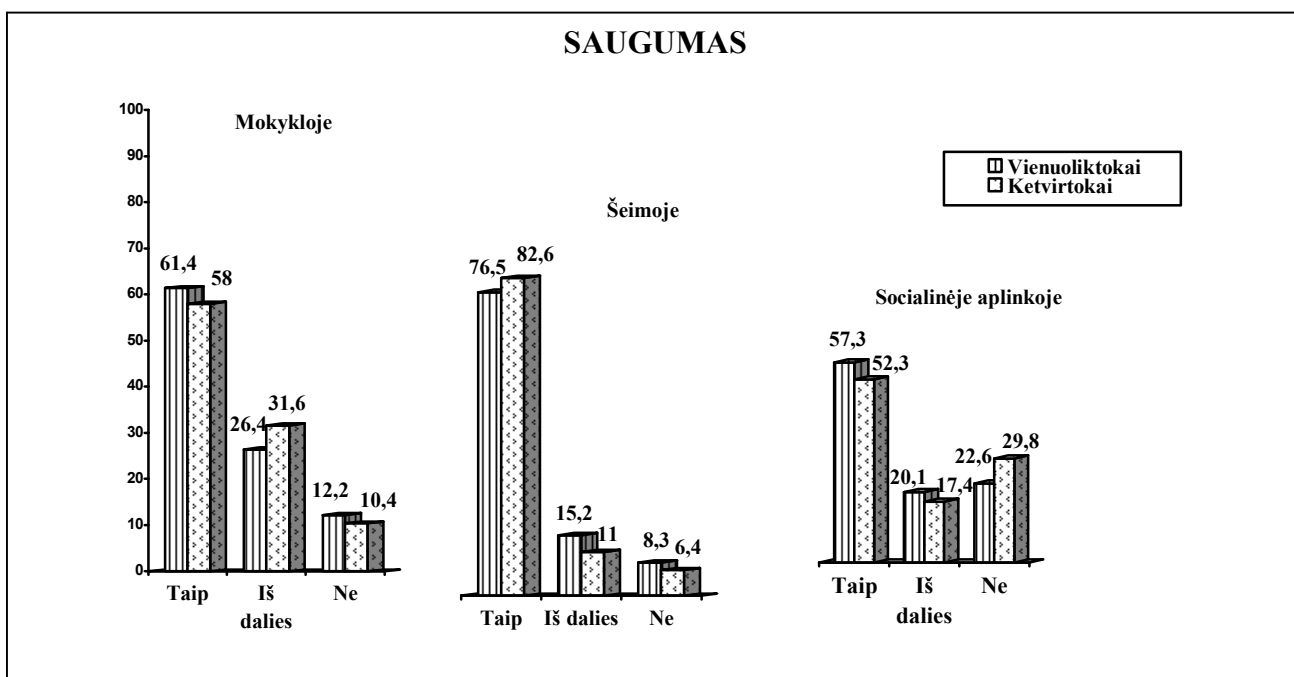
6 lentelė

Vienuoliktokų patirti teisių pažeidimai (%)

Eil. Nr.	Teisių pažeidimas	Vieta		
		Mokykloje	Šeimoje	Bendraamžių tarpe
1.	Fizinis smurtas.	14,1	8,3	19,4
2.	Psichologinis smurtas	36,7	21,2	42,2
3.	Agresija.	9,10	13,7	21,6
4.	Reketas.	2,8	-	3,4
5.	Izoliacija	1,2	3,4	12,5
6.	Pažeminimas.	38,4	17,6	27,2
7.	Interesų nepaisymas	18,6	12,4	21,2
8.	Nuomonės ignoravimas	21,2	17,7	28,6

Labiausiai vienuoliktokų teisės pažeidžiamos bendraamžių tarpe. Ypač ryškūs tokie pažeidimai, kaip: fizinis ir psichologinis smurtas, agresija, reketas, izoliacija, interesų nepaisymas ir nuomonės ignoravimas. Tiek psichologinį, tiek fizinį smurtą, pažeminimą, interesų nepaisymą, nuomonės ignoravimą, vienuoliktokai labiau patiria mokykloje, nei šeimoje.

Tyrimo rezultatai liudija respondentų saugumo poreikio patenkinimo problemišumą. Tai būdinga abiem respondentų grupėms. Šią išvadą patvirtina abiejų grupių respondentų atsakymai į klausimą „ar jie jaučiasi saugūs mokykloje, šeimoje ir socialinėje aplinkoje“ (4 paveikslas).

4 pav. Ketvirtokų ir vienuoliktokų saugumo poreikio patenkinimas (%)

Saugiausia abiejų grupių respondentai jaučiasi šeimoje, tik daugiau nei pusė respondentų mokykloje ir mažiausiai saugūs vaikai jaučiasi socialinėje aplinkoje. Kaip rodo tyrimo rezultatai, net ir šeima neužtikrina visiško vaiko saugumo.

Problematiška situacija yra su vaiko teise į savo nuomonę, pažiūras. Jos ignoruojamos bei smerkiamos ir mokykloje, ir šeimoje, ir bendraamžių tarpe. Tai nurodė 20,5 proc. ketvirtokų ir 43,2 proc. vienuoliktokų. Remiantis tyrimo duomenimis, dažniausiai vienuoliktokų nuomone yra ignoruojama mokykloje, o dažniausiai į ją atsižvelgiama draugų tarpe (63,3 proc.) ir kiek mažiau šeimoje (52,1 proc.). Neatsitiktinai daugelio tyrimų rezultatai liudija, kad paauglystėje ir ankstyvoje jaunystėje bendraamžių įtaka tampa labai reikšminga.

Ketvirtokų nuomonė dažniausiai ignoruojama ir smerkiama bendraamžių tarpe (36,9 proc.), mažiau šeimoje (31,3 proc.) ir mažiausia jų nuomonę ignoruoja ir smerkia mokytojai (5,6 proc.). Galima daryti prielaidą, kad pradinukai mokykloje ne taip dažnai savo nuomonę ar pažiūras viešai išsako. Kita vertus, galima būtų teigti, kad tarp pradinių klasių mokinių ir jų mokytojų dažniausiai susiklosto pakankamai pozityvi sąveika. Tačiau tyrimo rezultatai parodė, kad ketvirtokai nedrįsta pareikšti savo nuomonės klasėje dėl mokytojos (70,2 proc.) ir dėl klasės draugų (29,8 proc.). Tai leidžia daryti prielaidą, kad pradinių klasių mokytojų ir mokinių sąveikos apibūdinimuose dažniausiai vyrauja daugiau pozityvaus nei adekvataus vertinimo tendencijos.

Konstruodami tyrimo instrumentą, darėme prielaidą, kad moksleiviai šeimoje, mokykloje ir socialinėje aplinkoje susiduria su vaiko teisių pažeidimais. Todėl tyrimo metu siekėme išsiaiškinti, ar vaikai žino, kur kreiptis pagalbos jų teisių ar kitų vaikų teisių pažeidimų atvejais. Gauti tyrimo rezultatai atspindėti 7 lentelėje.

7 lentelė

Institucijos, į kurias moksleiviai kreiptųsi vaiko teisių pažeidimo atveju (N=117, N=180)

Eil. Nr.	Institucijos, į kurias kreiptųsi ketvirtokai	Proc.	Eil. Nr.	Institucijos, į kurias kreiptųsi vienuoliktokai	Proc.
1.	Mokytoja (auklėtoja)	26,5	1.	Socialinė pedagogė	41,6
2.	Tėvai	13,7	2.	Vaiko teisių apsaugos tarnyba	52,7
3.	Socialinė pedagogė	0,2	3.	Policija	38,2
4.	Nežino	41,1	4.	Vaiko teisių kontrolierė	18,6
5.	Niekur nesikreiptų	18,5	5.	Klasės auklėtoja	43,5
			6.	Direktoriaus pavaduotoja	11,4
			7.	Mokyklos direktorių	7,2
			8.	Į nieką nesikreiptų	73,8
			9.	Tėvai	64,5

Šioje lentelėje pateikti duomenys liudija keletą dalykų: 1. Ketvirtos klasės mokiniai nežino institucijų, atsakingų už vaiko teisių apsaugą; tai patvirtino patys respondentai (41,1 proc.);

2. Institucijas (tarnybas) moksleiviai sutapatina su asmenimis, į kuriuos kreiptųsi vaiko teisių pažeidimų atvejais;

3. Beveik penktadalis ketvirtokų ir beveik du trečdaliai vienuoliktokų nurodė, kad niekur nesikreiptų. Tai gali reikšti keletą dalykų: vaikų abejingumą (tai daugiau galėtų būti taikoma vienuoliktokams), baimę bei nežinojimą, kaip elgtis tokiose situacijose.

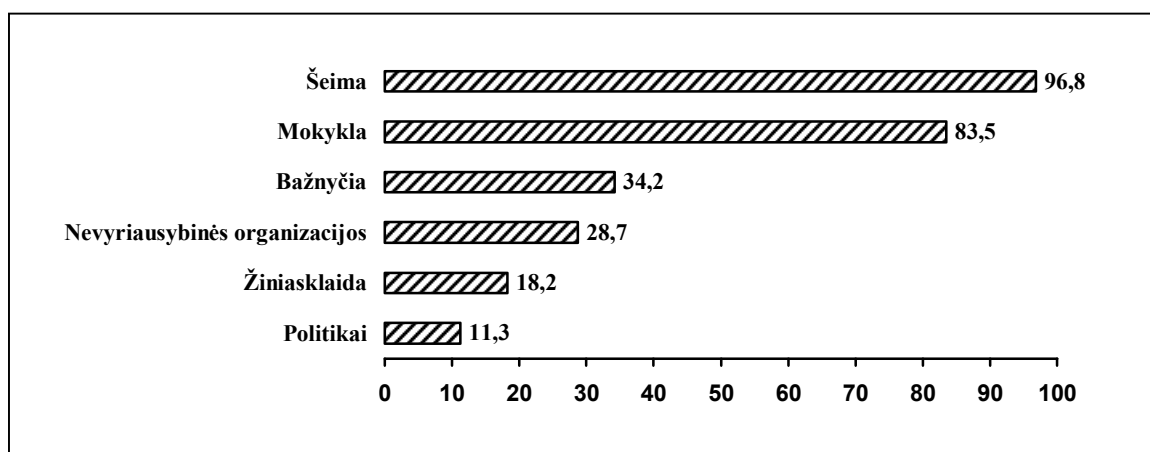
4. Vienuoliktokai iš esmės žino dvi vaiko teisių apsaugos institucijas (Vaiko teisių apsaugos tarnybą, Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus tarnybą). Policiją taip pat priskiria vaiko teisių pažeidimus ginančiai institucijai ir tai yra natūralu.

5. Vaiko teisių pažeidimo atveju vienuoliktokai pirmiausia kreiptųsi į socialinę pedagogę, klasės auklėtoją, direktorių, direktoriaus pavaduotoją. Procentinė atsakymų išraiška hierarchinį išsidėstymą pagal reikšmingumą) gali būti prielaida kiek įvardinti mokyklos darbuotojai vienuoliktokams yra artimi ir kiek moksleiviai jais pasitiki kritiniais atvejais.

6. Mažiau nei trečdalis ketvirtokų kreiptųsi į savo mokytoją ir 13,7 proc. į tėvus, t.y. vaikui artimiausius žmones. Net 64,5 proc. vienuoliktokų Vaiko teisių pažeidimų klausimus pirmiausia spręstų su tėvais.

Šie tyrimo duomenys atskleidžia moksleivių turimą informaciją apie vaiko teisių apsaugos institucijas ir iš dalies pasitikėjimo laipsnių jomis bei mokyklos administracija ir tėvais.

Vienuoliktokų buvo prašoma įvardyti visuomenės institucijas, kuriomis jie pasitiki. Šis reitingas atspindėtas 5 paveiksle.

5 pav. Vienuoliktokų pasitikėjimas visuomenės institucijomis (%)

Šie duomenys patvirtina, kad vienuoliktokai labiausiai pasitiki šeima ir kiek mažiau mokykla. Todėl natūralu, kad vaiko teisių pažeidimų klausimus vienuoliktokai pirmiausia spręstų su tėvais.

Ketvirtokų atsakymai į klausimą „ar jie susiduria su aplinkinių žmonių abejingumu?“ parodė, kad daugiau nei trečdalis respondentų (38,5 proc.) mano, jog susiduria. 21,5 proc. ketvirtokų negalėjo pasakyti, o 40 proc. nurodė, kad su aplinkinių žmonių abejingumu jie nesusiduria. Šie atsakymai liudija iš dalies ir apie vaikų pasitikėjimą aplinkiniais.

Tyrimo metu domėtasi, ar moksleiviai žino savo pareigas. Gauti rezultatai pateikiami 8 lentelėje.

8 lentelė

Moksleivių žinios apie jų pareigas (N = 117, N = 180)

Eil. Nr.	Ketvirtokų atsakymai	Proc.	Eil. Nr.	Vienuoliktokų atsakymai	Proc.
1.	Mokytis	96,2	1.	Mokytis	98,8
2.	Klausyti tėvų	98,8	2.	Lankyti mokyklą	97,4
3.	Klausyti mokytojų	72,4	3.	Laikytis taisyklių, normų	74,2
4.	Padėti namuose	58,6	4.	Atsakyti už savo elgesį	68,5
5.	Kitų neskriausti	27,2	5.	Nekenkti kitiems	41,3
6.	Nesimušti	8,3	6.	Vykdyti suaugusiųjų (tėvų, mokytojų) nurodymus	40,4
			7.	Gerbti suaugusiuosius (tėvus, mokytojus ir kt. asmenis)	36,9

Didžioji dalis vienuoliktokų daugumą savo pareigų žino. Ketvirtokai iš esmės nurodė šešias pareigas, kurių dvi susijusios su jo elgesio kontrolės ypatumais (kitų neskriausti, nesimušti). Ketvirtokų žinios apie savo pareigas nėra išsamios. Mokykla turi pedagoginių galimybių su jomis supažindinti plačiau.

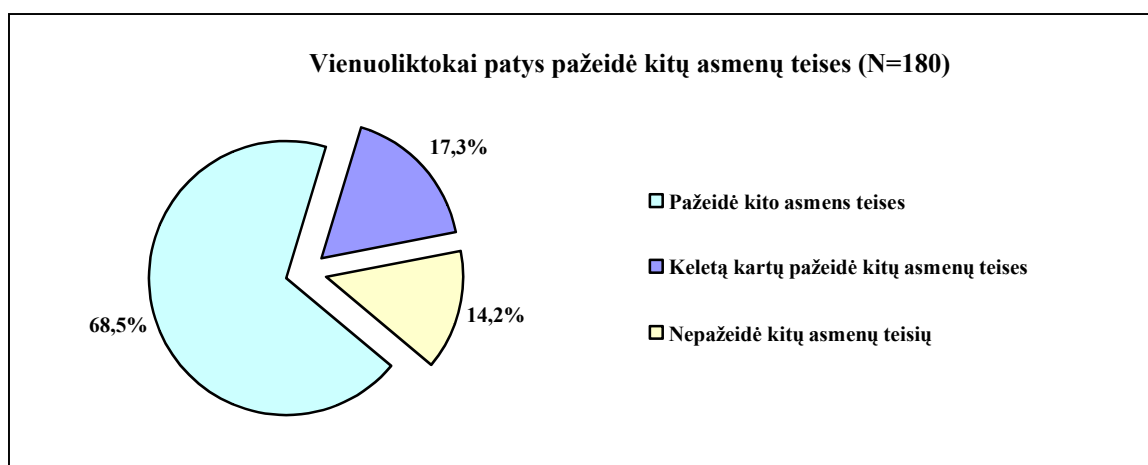
89,3 proc. vienuoliktokų nurodė, kad laikosi savo pareigų, 10,7 proc. - kad laikosi ne visada. Priežastis, dėl kurių ne visada laikosi savo pareigų, vienuoliktokai nurodė šias:

- trūksta valios ar noro (22,5 proc.),
- taip susiklosto aplinkybės (21,4 proc.),
- ne visada pavyksta (18,6 proc.),
- nežino – 37,5 proc. Vadinasi, daugiau nei trečdalis vienuoliktokų neanalizuoja savo elgesio, nesusimąsto, kodėl nesilaiko savo pareigų. Kita vertus ne visi moksleiviai yra motyvuoti tai daryti.

97,4 proc. ketvirtokų pabrėžia, kad žino savo pareigas, 2,6 proc. – kad nevisiškai žino. Palyginus atsakymus į klausimus apie vaiko pareigas, peršasi išvada, kad ketvirtokai perdėm gerai mano apie savo pareigų žinojimą. 94,3 proc. ketvirtokų nurodė, kad savo pareigų laikosi.

Tyrimo metu domėtasi, ar mokykloje diskutuojama apie vaiko teises, jų apsaugą, kada tai vyksta – pamokų ar papildomojo ugdymo metu.

Vienuoliktokų atsakymai parodė, kad dažniausiai apie vaiko (žmogaus) teises yra diskutuojama Pilietišumo pagrindų pamokose (68,8 proc.), Dorinio ugdymo (etikos) pamokose (63,1 proc.), Gimtosios kalbos (27,6 proc.), Istorijos (13,2 proc.) pamokose bei per pasirenkamąjį dalyką Teisės pagrindai (3,2 proc.). 68,5 proc. vienuoliktokų nurodė, kad mokykloje norėtų gauti daugiau žinių apie vaiko teises ir jų apsaugą, taip pat 72,4 proc. pabrėžė, kad pageidautų popamokinių renginių vaiko teisių ir jų apsaugos tematika. Manome, jog tai yra moksleiviams aktuali problema, ir mokykla iš tiesų turėtų sudaryti daugiau galimybių jiems ne tik plačiau sužinoti apie vaiko ir žmogaus teises, jų apsaugą, šias funkcijas vykdančias institucijas, bet ir padėtų formuoti gebėjimus bei vertybes, susijusias su žmogaus teisėmis ir jų laikymusi. Tyrimo rezultatai parodė, jog patys moksleiviai pripažįsta, kad jie taip pat pažeidžia vaiko teises, o ne vien susiduria su šia problema dėl kitų asmenų netinkamo elgesio. Tai atsispindi 6 paveiksle.

6 pav. Vienuoliktokų nuomonė apie jų padarytus kitų asmenų teisių pažeidimus (%)

Net 68,5 proc. vienuoliktokų pripažįsta, kad yra pažeidę kito asmens teises, 17,3 proc. respondentų tai darė ne kartą ir tik 14,2 proc. vienuoliktokų teigia, kad nėra pažeidę kitų asmenų teisių. Tyrimo rezultatai leidžia konstatuoti, kad dėl vaiko teisių pažeidimų nėra įprasta kreiptis pagalbos. Tai priimama kaip norma.

Be to, 19,2 proc. vienuoliktokų įvardijo, jog pažeidžia vaikų, kurių teisės mokykloje arba namie yra pažeidžiamos. 91,10 proc. vienuoliktokų nesikišo į minėtus atvejus, nieko nedarė. Tik 1,8proc. respondentų pasikalbėjo su nukentėjusiuoju, 3,7 proc. papasakojo savo tėvams, 3,4 proc. pasakė klasės auklėtojai. Dėl savo problemų, susijusių su teisių pažeidimais 88,4 proc. vienuoliktokų niekur nesikreipė, 7,2 proc. kalbėjo su socialine pedagoge.

33,8 proc. ketvirtokų teigė, kad pažeista vaikų, kurių teisės yra pažeidžiamos (12,0 proc. – namie; 4,2 proc. – mokykloje, 17,6 proc. – kitur). Be to, jie pažeista vaikų, kurie vartoja narkotikus (7,2 proc.), alkoholį (36,5 proc.), rūko (71,4 proc.). Dalis jų yra bendraamžiai (16,0 proc.) ir vyresni moksleiviai (84 proc.).

Vaiko teisių ir jų apsaugos klausimais ketvirtokai kalba su mokytoja per pamokas (62,8 proc.). 23,7 proc. ketvirtokų nurodė, kad tai vyksta dažnai, 76,2 proc. pažymėjo, kad tai būna retai. 59,0 proc. ketvirtokų pažymėjo, kad jų mokykloje buvo surengta renginių vaiko teisių tematika. 73,2 proc. tiriamųjų atsakė, kad mokytojos moko juos pagarbos tėvams, mokytojams, kitiems žmonėms, Tėvynei, gimtajai kalbai. Tai daro ir tėveliai (84,9 proc.). Vaikų darželyje šito juos mokė auklėtojos (48,2 proc.).

Apibendrinant išanalizuotus tyrimo rezultatus, galima teigti, kad:

- Vaiko teisių apsaugos problema, nepaisant vaikų amžiaus, yra labai aktuali.
- Vaiko teisės pažeidžiamos ir šeimoje, ir mokykloje, ir socialinėje aplinkoje (bendraamžių tarpe taip pat).
- Nepriklausomai nuo amžiaus, didelė dalis vaikų nesijaučia saugūs šeimoje, mokykloje, socialinėje aplinkoje dėl patiriamo fizinio ir psichologinio smurto, patyčių, žeminimo, jų nuomonės ignoravimo.
- Net vienuoliktokams vaiko samprata nėra aiški dėl amžiaus periodizacijos problemos.
- Abiejų tiriamųjų grupių moksleivių vaiko teisių ir pareigų žinojimas nėra išsamus, kaip ir Vaiko teisių apsaugos institucijų.
- Abiejų grupių respondentai konstatuoja, kad su vaiko teisėmis jie mokykloje susipažįsta, tačiau pageidautų išsamesnių žinių ir įvairesnių jų įgijimo būdų tiek pamokų metu, tiek popamokinėje veikloje.
- Vienuoliktokai pripažįsta, kad ir patys pažeidžia vaiko teises. Tai rodo jų socialinių įgūdžių ir vertybių sistemos formavimosi trūkumus (nepakankamai pozityvią socializacijos eigą).
- Vienuoliktokai nepasižymi aukštu visuomenės institucijų vertinimu.
- Labiausiai saugūs ketvirtokai ir vienuoliktokai jaučiasi šeimoje. Šeima respondentai labiausiai pasitiki. Kiek mažiau – mokykla.

Pedagogų apklausos duomenų analizė. Iš 74 tyrime dalyvavusių pedagogų 28 yra pradinių klasių mokytojai, 46 – mokytojai dalykininkai, dirbantys 5 – 12 klasėse. Nė vienas jų nedėsto mokykloje Teisės pagrindų pasirenkamojo dalyko. Mokytojai dalykininkai pagal dėstomą dalyką pasiskirstė taip:

Pedagogų pasiskirstymas pagal dėstomus dalykus (N = 46)

Eil. Nr.	Mokomasis dalykas	Mokytojų skaičius
1.	Gimtoji kalba	11
2.	Istorija, pilietiškumo pagrindai	8
3.	Matematika	6
4.	Užsienio kalba	5
5.	Biologija	4
6.	Geografija	3
7.	Etika	3
8.	Fizika	2
9.	Chemija	2
10.	Dailė	1
11.	Informatika	1
Iš viso :		46

Visi tyrime dalyvavę pedagogai pripažįsta, kad mokytojui būtina žinoti vaiko teises. 27 proc. respondentų teigia, kad žinių apie vaiko teises ir jų apsaugą gavo studijuodami. 84,2 proc. respondentų mano, kad jie žinių apie vaiko teises ir jų apsaugą turi pakankamai, 14 proc. konstatuoja, kad su vaiko teisėmis ir jų apsaugos sistema yra susipažinę vidutiniškai, 1,8 proc. respondentų pripažįsta, kad žinių turi nepakankamai.

10 lentelė

Pedagogų žinios apie vaiko teises (%)

Eil. Nr.	Pedagogų įvardintos vaiko teisės	Proc. (N = 46)
1.	Vaiko teisė į mokslą.	100
2.	Vaiko teisė į sveikatos apsaugą.	100
3.	Vaiko teisė į neformalų ugdimąsi.	100
4.	Vaiko teisė į tikėjimo pasirinkimą.	96,2
5.	Vaiko teisė į asmeninę nuomonę, pažiūras.	84,5
6.	Vaiko teisė į socialinę apsaugą.	67,4
7.	Vaiko teisė į globą.	43,5
8.	Vaiko teisė į privatumą	26,7
9.	Vaiko teisė augti šeimoje.	17,20
10.	Vaiko teisė į mokymosi profilio pasirinkimą	12,4
11.	Vaiko teisė į poilsį	10,7

Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo (1996m. kovo 14d. Nr. 1-1234) 2 – amė skyriuje „Pagrindinės vaiko teisės ir laisvės“ 7-19 straipsniai apibūdina

- Vaiko teisę gyventi ir augti;
- Vaiko teisę būti sveikam;
- Vaiko teisę į individualybę ir jos išsaugojimą;
- Vaiko teisę į asmeninį gyvenimą, asmens neliečiamybę ir laisvę;
- Vaiko teisę į gyvenimo sąlygas;
- Vaiko turtines sąlygas;
- Vaiko teisę į gyvenamąjį būstą;
- Vaiko socialines teises;
- Vaiko teises į valstybės paramą ir išlaikymą;
- Vaiko teisę į poilsį ir laisvalaikį;
- Vaikų priklausančių Lietuvos Respublikos tautinėms bendrijoms (mažumoms) teises;
- Vaiko teises dalyvauti vaikų apsaugos programose;

3 – amė skyriuje „Vaikas ir šeima“ 20 - 26 straipsniai nurodo vaiko teises šeimoje bei su jų apsauga susijusias nuostatas. 4 – tas skyrius (27 – 33 str.) skirtas negalios vaiko teisėms.

5 – amė skyriuje „Vaikas ir mokykla“ (34 – 38 str.) akcentuojamos vaiko teisės į mokslą garantijas, bendrosios nuostatos, vaiko talentų ir gabumų ugdymo institucinę paramą, vaikų, vengiančių privalomo mokslo kontrolę, sąlygas privalomam mokslui vaikui, kuriam atimta arba apribota laisvė.

6 – as skyrius „Vaikas ir darbas“ (39 – 42 str.) nurodo vaiko teisės į darbą bei saugos darbe bendrąsias nuostatas ir apsaugos nuo vaiko išnaudojimo darbe principus.

7 – amė skyriuje „Vaikas ir socialinė aplinka“ (43 – 47 str.) pateikiamos vaiko apsaugos nuo neigiamos socialinės aplinkos įtakos bendrosios nuostatos.

Vertinant pedagogų žinias Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo kontekste, tenka pripažinti, kad jos nėra išsamios ir susijusios su vaiko teisėmis keliose srityse: vaiko teise gyventi ir augti, plėtoti savo individualybę ir kt., su socialinėmis vaiko teisėmis (teisė į specialybę, sąžinės, žodžio laisvę, teise naudotis informacija, teise į autorinę kūrinį), su vaiko teise į poilsį ir laisvalaikį, vaiko teisėmis šeimoje ir kt. Nepakankamai išsamus vaiko teisių, susijusių su vaiko ir mokyklos sritimi žinojimas.

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad pedagogų nuomonė apie pakankamai gerą jų vaiko teisių žinojimą pasitvirtino tik iš dalies. Respondentų savo žinių vaiko teisių aspektu vertinimas nėra adekvatus.

Tyrimo metu siekta išsiaiškinti pedagogų žinias apie vaikų pareigas. Gauti rezultatai atspindėti 11 lentelėje.

Pedagogų žinios apie vaiko pareigas (%)

Eil. Nr.	Pedagogų įvardintos vaiko pareigos	Proc. (N = 47)
1.	Pareiga mokytis.	100
2.	Laikytis elgesio taisyklių.	100
3.	Atsakyti už savo poelgius.	92,3
4.	Nepažeisti kito asmens interesų.	88,8
5.	Gerbti kitus asmenis (tėvus, mokytojus, suaugusiuosius, draugus).	86,1
6.	Saugoti ir tausoti svetimą turtą.	73,3
7.	Gerbti kitų asmenų pažiūras, nuomonę	61,4
8.	Tausoti gamtą, kultūros vertybes.	11,8

Lietuvos Respublikoje vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme (1996 m. kovo 14 d. Nr. I-1234) pagrindinės vaiko pareigos, jo atsakomybės ir elgesio kontrolės ypatumai apibrėžiami 8-ame skyriuje, 48-54 straipsniuose. 48 str. 3 dalis nurodo, kad „vaikas turi būti ugdomas atlikti pareigas ir pats atsakyti už savo poelgius šeimoje, mokymo bei auklėjimo įstaigose, darbe, socialinėje aplinkoje“.

1-a 48 str. dalis akcentuoja, kad „vaikas yra visuomenės narys ir naudodamasis savo teisėmis turi laikytis nustatytų elgesio normų, Lietuvos Respublikos Konstitucijos, šio ir kitų įstatymų bei teisės aktų nuostatų, gerbti kitų žmonių teises“.

2-a įstatymo 48 straipsnio dalis nurodo 4-ias vaiko pareigų sritis. Vaikas privalo:

1) gerbti savo tėvus, kitus šeimos narius, globoti juos senatvėje, ligos ar kitos negalios atvejais, padėti tėvams ir kitiems paramos reikalingiems šeimos nariams; (pareigos susijusios su šeima).

2) gerbti pedagogus, kitus suaugusiuosius ir vaikus, nepažeisti jų teisių ir teisėtų interesų;

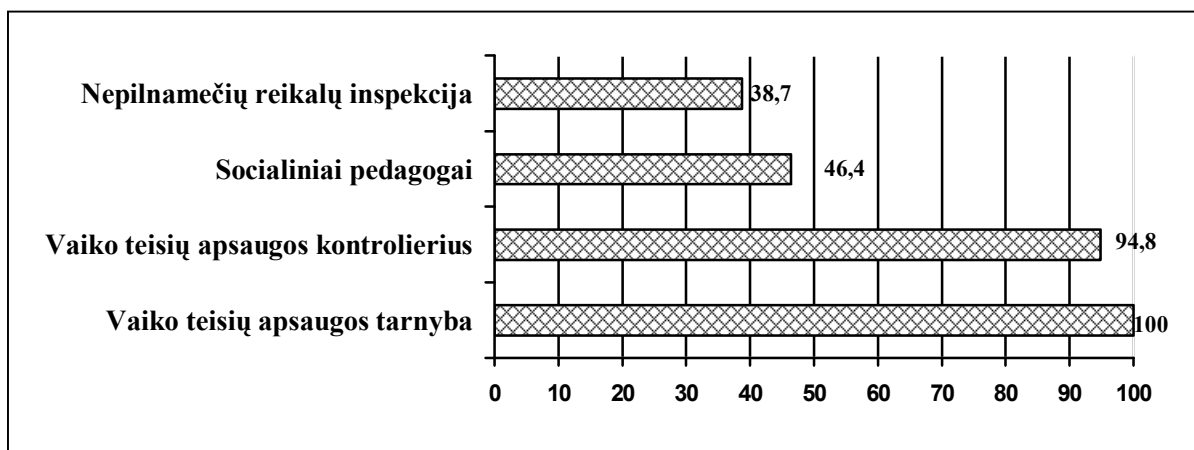
3) laikytis priimtų elgesio normų mokymo, auklėjimo įstaigose, viešose vietose, darbe, buityje;

4) gerbti ir tausoti kultūros ir istorijos vertybes, gamtą, visuomenės ir privačią nuosavybę;

Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme apibrėžiamų vaiko pareigų ir atsakomybių kontekste analizuojant apklausoje dalyvavusių pedagogų įvardintas jiems žinomas vaiko pareigas, galima daryti išvadą, jog pedagogai vaikų pareigas žino geriau nei teises. Respondentai įvardijo vaikų pareigų, susijusių su kultūros vertybių, gamtos, visuomenės ir privačios nuosavybės tausojimu ir gerbimu.

Tyrimo metu pateikdami savo nuomonę apie tai, ką moksleiviai žino geriau - savo teises ar pareigas, 91,4 proc. pedagogų nurodė, kad moksleiviai geriau žino savo teises nei pareigas.

Tyrimo rezultatų pagrindu galima daryti prielaidą, kad ši tendencija ryškesnė ir pedagogų tarpe, t.y. jie įvardijo daugiau moksleivių pareigų nei teisių. Tai būtų galima susieti su demokratinio ir autoritarinių apraiškų santykio mokyklose kontekstu. Mokykla yra ugdymo institucija, kurioje santykiai ir elgsena kiekvieno bendruomenės nario yra gana formalizuota (normos, taisyklės ir t. t.) Visi pedagogai tyrimo metu nurodė (100 proc.) kad jie žino vaiko teisių apsaugos institucijas. Atsakymų rezultatus pateikiame 7 paveiksle.

7 pav. Pedagogų žinios apie vaiko teisių apsaugos institucijas (%)

Iš paveikslo matyti, kad pedagogams žinoma keletas savivaldybių lygmens ir viena valstybės lygmens vaiko teisių apsaugos institucijų. Socialinius pedagogus respondentai priskiria vaiko teisių apsaugos institucijai, tačiau juos derėtų priskirti darbuotojams, į kurių funkcijas įeina rūpintis vaiko teisių pažeidimų prevencija, o taip pat jų apsauga bei gynimu. Pagal Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymą (10-as skyrius, 58str.) vaiko teisių apsaugos institucijos yra trijų lygmenų:

- valstybės;
- vietos savivaldos;
- visuomeninės organizacijos.

Vaiko teisių apsauga vykdoma bendradarbiaujant visų lygių institucijoms. Mokyklos kaip ir kitos institucijos taip pat įgyvendina vaiko teisių apsaugos, vaiko teisių pažeidimų prevencijos priemones. Respondentai minėtą mokyklos (ir kiekvieno jos bendruomenės nario) funkciją deleguoja tik socialiniams pedagogams. Tai gali būti susiję su pedagogų formaliu požiūriu į vaiko teisių ir jų apsaugos problemą ugdymo institucijose bei formali asmeninės atsakomybės supratimu.

Remiantis tyrimo duomenimis, 99,8 pedagogų nurodo, kad mokykloje reikia supažindinti vaikus su jų teisėmis bei jų apsaugos galimybėmis. Tai lyg ir patvirtina respondentų vaiko teisių apsaugos problemos suvokimo reikšmingumą. Tačiau kita vertus tuo pačiu ir prieštarauja prieš

tai išsakytai nuostatai. Manome, jog šis netiesioginis prieštaravimas gali būti susijęs su pedagogo požiūrio į jų funkcijas ir atsakomybes mokykloje problematika. Pedagogų funkcijų nuolat daugėja, atsakomybių taip pat, tačiau pedagogų darbo (kaip sunkaus, įtempto) vertinimo lygis visuomenėje neauga. Tai gali būti prielaida kai kurių pedagogo funkcijų formalizavimo tendencijos formavimuisi.

Tyrimo metu domėtasi, ar pedagogai savo veikloje atsižvelgia į vaiko teises. 98,2 proc. respondentų nurodė, kad taip elgiasi visada, 1,8 proc. teigia, kad į vaikų teises atsižvelgia dažnai.

Pedagogai moksleivius supažindina su vaiko teisėmis ir jų apsauga pamokų (56,4 proc.) ir papildomojo ugdymo metu (43,6 proc.). Dažniau tai daro ne pamokų metu (48,5 proc.) o papildomo ugdymo užsiėmimų metu (51,5 proc.). Dažniausiai tai daro patys pedagogai (84,6 proc.), rečiau kviečiasi specialistus (15,4 proc.).

Tyrimo rezultatų pagrindu galima konstatuoti, jog daugiau nei pusė tyrime dalyvavusiųjų pedagogų nuomone (62,6 proc.), mokykloje pasitaiko vaiko teisių pažeidimų. 24,2 proc. respondentų mano, kad vaiko teisių pažeidimų mokykloje nepasitaiko. 13,2 proc. respondentų šiuo klausimu neturi nuomonės.

Tyrimu siekta išsiaiškinti, kokie yra dažniausi vaiko teisių pažeidimai mokykloje. Atsakymų į šį klausimą duomenys pateikiami 12 lentelėje.

12 lentelė

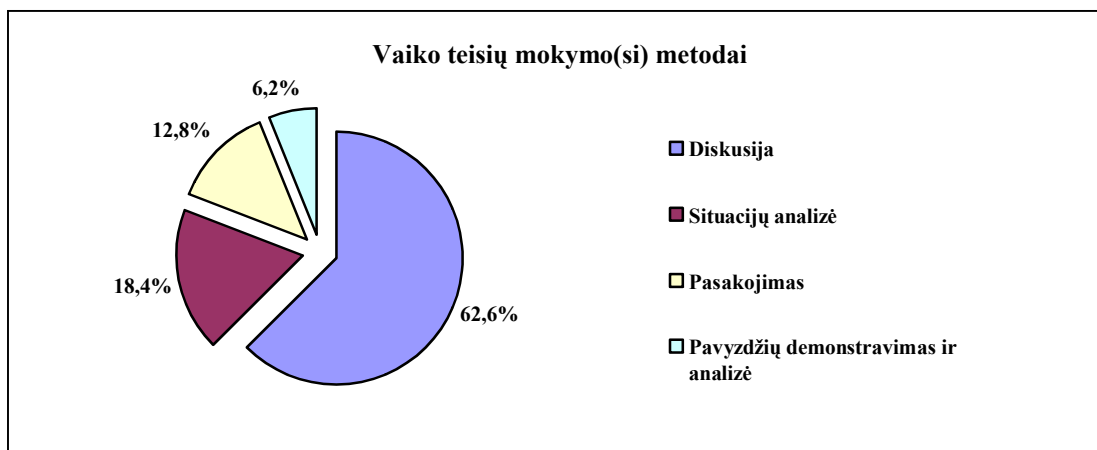
Pedagogų nuomonė apie mokykloje pasitaikančius vaiko teisių pažeidimus (%)

Eil. Nr.	Pedagogų nurodyti vaiko teisių pažeidimai	Proc. (N = 74)
1.	Žalojama vaiko sveikata dėl per didelių mokymosi krūvių	61,4
2.	Neatsižvelgiama į vaiko poreikius, interesus.	52,2
3.	Nepaisoma vaiko nuomonės.	18,3
4.	Moksleivių tarpe pasitaiko fizinio ir psichologinio smurto.	16,0
5.	Nėra pilnai užtikrintas vaikų saugumas popamokinių renginių metu (ypač diskotekose)	14,8
6.	Nesudaromos sąlygos vaiko individualybės saviraiškai (ypač gabių mokinių).	8,5
7.	Ne visada tenkinami neįgaliųjų (integruotų vaikų poreikiai).	3,7
8.	Mokykla neturi išteklių tenkinti vaikų papildomo ugdymo (si) poreikius.	2,2
9.	Vaiko asmenybės, orumo žeminimas (ypač moksleivių tarpusavio santykiuose)	1,8

Pedagogai, kaip ir moksleiviai, konstatuoja vaiko teisių pažeidimus mokykloje ir nurodo minėtų pažeidimų platesnį spektrą nei moksleiviai. Daugiau nei pusė pedagogų (61,4 proc.) mano, kad mokykla neužtikrina vaiko teisės į sveikatą, netenkina jų poreikių ir interesų (52,2 proc.). Mažiau nei penktadalio respondentų nuomone (14,8 proc.), mokykla neužtikrina vaikų saugumo.

Mokykla yra visuomenės institucija, kurioje bet kurį procesą įtakoja ne vien pedagoginiai, bet ir socialiniai, kultūriniai ir kt. veiksniai, mikro, mezo ir makro lygmenų veiksmų grupės. Savo darbe nekėlėme tikslo išanalizuoti vaiko teisių pažeidimų mokykloje priežastis. Todėl neatliksime platesnės analizės.

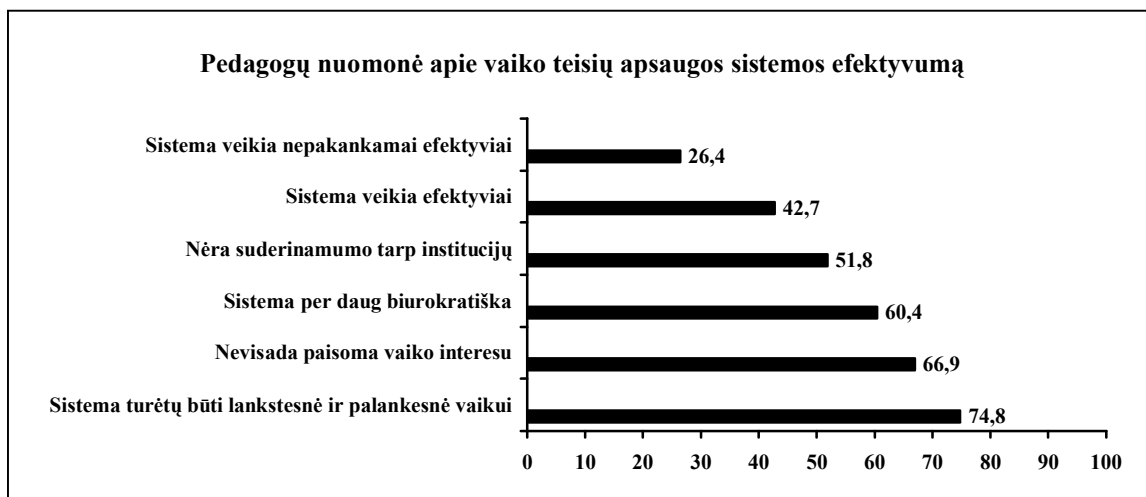
Tyrimo metu domėjomės, kokia yra pedagogų nuomonė apie mokymo turinio tinkamumą (galimybes) supažindinti moksleivius su vaiko teisėmis ir jų mokytis. 62,3 proc. respondentų nurodė, kad mokymo turinys tik iš dalies yra tinkamas šiam tikslui realizuoti, 28,4 proc. pedagogų mano, kad mokymo turinys suteikia galimybių supažindinti ir mokytis vaikus jų teisių. 9,3 proc. respondentų į minėtą klausimą atsakė neigiamai. Galima daryti prielaidą, kad ne visų mokomųjų dalykų turinys vienodai tinkamas dėl savo specifikos (pvz.: matematika, informatika, chemija, fizika) vaiko teisių mokymui ir tai atspindi mokytojų (kurių 46 yra dalykų mokytojai) nuomonės tendenciją.

8 pav. Pedagogų nuomonė apie efektyviausius vaiko teisių mokymo (si) metodus (%)

Didžiosios daugumos respondentų nuomone, efektyviausias metodas supažindinti su vaiko teisėmis ir jų mokytis yra diskusija. Situacijų analizės ir pasakojimo efektyvumas, respondentų nuomone, yra panašus. Mažiausiai efektyvus iš šios metodų grupės pedagogams atrodo yra pavyzdžių demonstravimo ir jų analizės metodas.

Tyrimo metu pedagogų buvo prašoma įvertinti Lietuvos vaiko teisių apsaugos sistemos efektyvumą. Vertinimo kriterijų skalė nebuvo pateikta, siekiant sužinoti asmeninę pedagogų poziciją, kuri, mūsų nuomone, iš dalies atspindi vyraujančias pedagogų bendruomenės nuostatas. Gauti rezultatai atspindėti 9 paveiksle.

9 pav. Šalies vaiko teisių apsaugos sistemos efektyvumo vertinimas (%)

Vaiko teisių apsaugos sistemą kaip efektyviai funkcionuojančią vertina mažiau nei pusė pedagogų (42,7 proc.). Esminiai jos trūkumai: nepakankamas lankstumas, palankumas vaikui, nepaisoma dažnai jo interesų, sistema biurokратиška, trūksta tarpinstitucinio suderinamumo.

Tyrimo metu domėjomės, kokios, pedagogų nuomone, yra esminės vaiko teisių apsaugos Lietuvoje problemos.

13 lentelė

Svarbiausios vaiko teisių apsaugos Lietuvoje problemos (pedagogų nuomonė)

Eil. Nr.	Įvardinta problema	Proc. (N=74)
1.	Tėvai nepakankamai baudžiami (arba nebaudžiami) už jų daromus vaikų teisių pažeidimus.	91,2
2.	Iš tėvų per mažai reikalaujama atsakomybės už savo vaikų priežiūrą.	89,2
3.	Vaiko interesų paisoma mažiausiai.	68,9
4.	Per daug biurokратizmo.	61,7
5.	Institucijos dirba per lėtai, neefektyviai.	56,4
6.	Nėra vaiko teisių pažeidimų prevencijos sistemos.	51,2
7.	Visuomenės ir valstybės požiūris į šeimą, vaiką, auklėjimą, pilietiškumo stoka.	46,3
8.	Visuomenės pilietiškumo stoka.	34,2

Respondentai nurodė daugiau problemų, tačiau mes jas susisteminome. Problemų diapazone išryškėja keletas probleminių grupių. Tai:

- problemos, susijusios su šeimos (tėvų) atsakomybe už vaikų priežiūrą ir auklėjimą;
- šeimos teisinė atsakomybė už vaikų priežiūrą ir auklėjimą;
- vaiko interesų paisymo laipsnis; (vaikai realiai nėra valstybės prioritetas ar vertybė)
- vaiko teisių apsaugos institucijų veiklos nepakankamas efektyvumas;

- vaiko teisių pažeidimų prevencijos sistemos nebuvimas;
- valstybės politika šeimos ir vaikų auklėjimo, socialinės gerovės klausimu.
- Visuomenės pilietiškumas, vertybių sistemos pokyčiai.

Pedagogų atsakymai rodo, kad vaiko teisių apsaugos problemos Lietuvoje turi būti sprendžiamos sistemiškai (visuose lygmenyse, pradedant valstybės politika ir institucine veikla, šeimos atsakomybe ir pačios visuomenės požiūriu bei dalyvavimo vaiko teisių prevencijos veikloje bei apsaugoje).

Vienas iš anketos klausimų buvo „Kaip turėtų būti efektyvinama vaiko teisių jų mokymo(si) ir apsaugos sistema mokykloje?“ Respondentų atsakymai susisteminti ir pateikti 14 lentelėje.

14 lentelė

**Rekomendacijos vaiko teisių mokymo(si) ir apsaugos efektyvinimui mokykloje
(pedagogų nuomonė) (%)**

Eil. Nr.	Pedagogų atsakymai	Proc. (N=74)
1.	Tam turėtų skirti daugiau dėmesio ir laiko specialistai.	58,2
2.	Skirti specialiai valandas per papildomąjį ugdymą.	34,8
3.	Daugiau dėmesio skirti pačiai vaiko teisių apsaugos problemai.	26,5
4.	Pamokų metu nėra laiko skirti vaiko teisių mokymo(si) ir klausimams apsaugos problemoms, nes „nespėjam išėiti programų“	12,7
5.	Šiandieninėje mokykloje reikia daugiau dėmesio skirti vaikų pareigoms ir jų vykdymui.	11,4

Tyrimo rezultatai rodo, kad daugiau nei pusė pedagogų (58,2 proc.) vaiko teisių mokymo(si) ir apsaugos funkcijas linkę deleguoti specialistams (mums liko neaišku, kas turėtų būti tie specialistai – ar vaiko teisių apsaugos tarnybų darbuotojai, ar kt. asmenys). 12,7 proc. respondentų pabrėžia, kad dėl perdėm plataus mokamųjų dalykų turinio pamokose skirti laiko vaiko teisių mokymuisi nėra galimybių. 26,5 proc. respondentų mano, kad vaiko teisių apsaugos problematikai būtina skirti daugiau dėmesio (galima daryti prielaidą, kad mokyklose vaiko teisių apsauga nėra pakankamai reikšminga problema). 11,4 proc. respondentų siūlymas daugiau dėmesio skirti vaikų pareigoms, o ne teisėms ir jų apsaugai, gali būti signalas apie šiandieninėje mokykloje egzistuojančias moksleivių elgsenos, socialinės brandos problemas. 34,8 proc. respondentų (t.y. daugiau nei trečdalis) siūlo papildomojo ugdymo metu skirti specialiai laiką vaiko teisių ir jų apsaugos klausimams analizuoti. Tyrimo rezultatų pagrindu tendencija optimizuoti pedagogines galimybes vaiko teisių mokymo(si) ir apsaugos srityje neišryškėjo.

Pedagogų nuomone, vaiko teisės dažniausiai yra pažeidžiamos bendraamžių tarpe (42,10 proc.), kiek rečiau šeimoje (36,6 proc.), pačioje visuomenėje (21,2 proc.) ir rečiausiai mokykloje

(2,1 proc.). Šie rezultatai kiek prieštarauja anksčiau pateiktiems duomenims apie vaiko teisių pažeidimus mokykloje.

Tyrimo metu domėtasi, ar pedagogai žino atvejų, kai vaiko teisės pažeidžiamos šeimose ar bendraamžių tarpe už mokyklos ribų. 17,6 proc. respondentų į šį klausimą atsakė teigiamai. Į klausimą „Ką Jūs darote tuo atveju“, pedagogai atsakė, kad „kreipėsi į mokyklos administraciją“ (35,5 proc.), kalbėjosi su socialine pedagoge (63,7 proc.) bei kalbėjosi su pačiu vaiku (0,8 proc.). Akivaizdu, kad vaiko teisių pažeidimų atvejais, pedagogai bando spręsti problemą pirmiausia „per tarpininkus“ (mokyklos vadovus, socialinę pedagogę). Galima daryti prielaidą, kad greičiausiai žinomi pedagogams vaiko teisių pažeidimų atvejai būna kažkokiu būdu susiję su mokykla ir stengiamasi viską išspręsti vietoje, neviešinant konkrečių atvejų arba šeimose, į kurių gyvenimą pedagogai nelabai linkę kištis.

Matomai, daugelis vaikų tarpe kylančių problemų, konfliktų nėra traktuojami kaip vaiko teisių pažeidimai, ir jų sprendimas lokalizuojasi pačioje ugdymo institucijoje. Kreiptis vaiko teisių pažeidimų atvejais tiesiogiai į vaiko teisių apsaugos tarnybas nėra dažna patirtis Lietuvoje. Dažniausiai kreipiamasi kritiniais atvejais, daugiausia susijusiais su vaikų problemomis šeimoje.

Pedagogai konstatuoja, kad vaiko teisių pažeidimų jie dažnai pastebi ir žiniasklaidoje (spaudoje, TV, ypač internete). Tai susiję su smurto, agresijos atviru demonstravimu (81,4 proc.) privataus šeimos gyvenimo viešinimu (44,8 proc.), informacijos ir privačių nepilnamečių duomenų paviešinimu ypač kriminalinių statistikų pateikimo atvejais (27,8 proc.).

Tyrimo metu pedagogų buvo prašoma charakterizuoti jų ir moksleivių bei moksleivių tarpusavio santykius, išryškinti esminius jų ypatumus. Tuo siekiame gauti informacijos apie vaiko teisių situacijos platesnį kontekstą, kuris netiesiogiai gali išryškinti kai kurios mūsų analizuojamos problemos ypatumus. Remdamiesi pedagogų vertinimais, pateikiame vaikų tarpusavio bei vaikų ir mokytojų santykių apibūdinimus.

15 lentelė

Vaikų tarpusavio santykių vertinimas (pedagogų nuomonė) (%)

Eil. Nr.	Santykių apibūdinimai	Proc. (N=74)
1.	Santykiai nėra šilti, nuoširdūs;	63,2
2.	Auga tarpusavio konkurencija;	59,7
3.	Santykiuose daugėja agresijos, atžagarumo, patyčių;	56,3
4.	Vaikai darosi piktesni, nepakantūs, vienas kitam, kritiški;	48,6
5.	Nedaug tolerancijos, tarpusavio supratimo;	45,5
6.	Ryški kiekvieno asmeninių interesų pirmenybės tendencija;	42,6
7.	Vaikai daug kuo nusivylę, apatiški, menkai motyvuoti bendradarbiauti;	40,1
8.	Vaikai pervargę, irzlūs, viskuo nepatenkinti, priekabūs;	30,2

9.	Linkę greitai konfliktuoti ir aiškintis santykius;	28,4
10.	Diferencijuojasi pagal šeimos socialinį – ekonominį statusą, interesus.	16,3

Moksleivių tarpusavio santykių kontekstas netiesiogiai atspindi tokių vaiko teisių kaip: asmens orumo, individualybės gerbimą, toleravimą ir kt. Pedagogų moksleivių tarpusavio santykių vertinimo tendencijos esti mažiau pozityvios nei negatyvios. Neabejotinai moksleivių santykiai netiesiogiai ir tiesiogiai atspindi visuomenėje vyraujančių santykių tendencijas.

16 lentelė

Mokinių - mokytojų tarpusavio santykių vertinimas (pedagogų nuomonė) (%)

Eil. Nr.	Santykių apibūdinimai	Proc. (N=74)
1.	Mokiniai vis labiau akcentuoja savo teises, poreikius.	71,6
2.	Santykiai nėra artimi, nuoširdūs.	68,4
3.	Daug konformizmo, veidmainiavimo.	61,3
4.	Mokytojams keliama vis daugiau reikalavimų	59,8
5.	Stebimas nepagrįstas nepasitenkinimas viskuo, kas vyksta mokykloje.	56,2
6.	Trūksta pagarbos mokytojui.	52,7
7.	Mokytojų veikla ir elgesys nuolat interpretuojami. (už mokyklos ribų)	49,5
8.	Su kai kuriais moksleiviais sunku rasti bendrą kalbą.	36,1
9.	Vis labiau vyrauja nuomonė „mokinys visada teisus“.	28,3
10.	Daliai moksleivių mokytojas yra žmogus, su kuriuo nebendrautų, jei nebūtų būtinybės.	12,8

Tyrimo duomenys leidžia daryti prielaidą, kad mokinių – mokytojų tarpusavio santykiai yra nevienareikšmiai ir gana sudėtingi. Atrinkti pagrindiniai dešimt apibūdinimų išryškina vyraujančią tarpusavio santykių labiau negatyvią tendenciją. Santykių vertingumas, pozityvumas reikalauja abiejų pusių dalyvių pastangų juos harmonizuoti. Mokytojų vertinimuose nesunku išvelgti jų pačių nusivylimo, susirūpinimo tokiais santykiais niuansų. Netiesiogiai susidaro įspūdis, kad šiandieninėje mokykloje nei moksleiviai, nei mokytojai nesijaučia labai gerai. Tiek moksleivių, tiek mokytojų teisių ir pareigų vienovė tikėtina galėtų būti viena iš tarpusavio santykių harmonizavimo prielaidų.

Apibendrinant pedagogų tyrimo rezultatus, galima teigti, kad:

- Pedagogams trūksta išsamesnių žinių apie vaiko teises bei jų apsaugos nuostatas;
- Mokymo(si) procese pedagogai siekia supažindinti moksleivius su vaiko teisėmis ir jų apsaugos galimybėmis, tačiau šį procesą efektyvinti yra nemažai neišnaudotų pedagoginių galimybių;

- Pedagogai kaip ir moksleiviai pripažįsta, kad vaiko teisės yra pažeidžiamos ir tai įtakoja ne vien subjektyvūs, bet ir objektyvūs veiksniai (mokymo turinio didelė apimtis, mokyklos išteklių ir kt.).
- Tiek vaiko, tiek pedagogų teisių ir pareigų vienovė gali padėti labiau harmonizuoti moksleivių tarpusavio bei moksleivių – mokytojų santykius;
- Pedagogai labiau nepalankiai nei palankiai vertina šalies vaiko teisių apsaugos sistemos institucijų veiklos efektyvumą;
- Neretai pedagogai vaiko teisių problemas linkę spręsti per tarpininkus, o ne tiesiogiai kreipdamiesi į atitinkamas tarnybas;
- Vaiko teisių pažeidimų atvejai dažnai sprendžiami pačioje institucijoje jų neviešinant;
- Kai kurias vaiko teisių mokymo ir apsaugos funkcijas pedagogai linkę deleguoti vaiko teisių apsaugos specialistams;

IŠVADOS

1. Vaiko amžiaus periodizacijos problema tebėra aktuali Lietuvoje, nors visuomenės požiūris į vaikus keičiasi. Besikeičiantį požiūrį į vaikus ir vaiko bei vaikystės politiką liudija daugelis tarptautinių ir nacionalinių teisės aktų, įsipareigojimų, susijusių su vaiko teisėmis ir jų apsauga.
 - Lietuvoje vaikų apsaugos politika yra vystymosi etape. Nors suformuota teisinė ir institucinė vaiko teisių apsaugos sistema, ji funkcionuoja nepakankamai efektyviai. Labai dažnai susiduriama su vaiko teisių pažeidimais, netinkamu visuomenės požiūriu į vaiką, kaip globos reikalaujantį, savo poreikių, nuomonės, teisių neturintį individą.
 - Šalies politinė, ekonominė, sociokultūrinė situacija nesudaro prielaidų apsaugoti vaiką nuo jo teisių pažeidimų. Skirstant visuomenės išteklius, į vaikus neatsižvelgiama kaip į pilnavertę visuomenės narių grupę, nors deklaruojamas vaikų poreikių tenkinimo prioritetas.
 - Konstitucijos, galiojančių įstatymų ir kitų teisės aktų nuostatas vykdo bei vaiko teisių apsaugą užtikrina: šeima, vaiko teisių apsaugos institucijos, ugdymo institucijos, vietos savivaldos institucijos, visuomenės organizacijos. Vaiko teises reglamentuojantys įstatymai, norminiai aktai nėra tinkamai įgyvendinami, jų realizavimui trūksta priemonių, tarpžinybinio suderinamumo, pasigendama specialistų kompetencijų, tikrinant darnią visų institucijų, ginančių vaiko teises, veiklą.
 - Įgyvendinant vaiko teisių apsaugos politiką, stebimas ryškus atotrūkis ir bendradarbiavimo stoka tarp vaiko teises ginančių ir atstovaujančių institucijų, vaiko ir jo šeimos.
2. Ugdymo institucijos taip pat neišnaudoja visų turimų pedagoginių galimybių vaiko teisių mokymuisi bei jų apsaugai.
 - Tyrimo rezultatai rodo, kad vaiko teisių apsaugos problematika ugdymo institucijoje, nepaisant vaikų amžiaus, yra labai aktuali. Vaiko teisės pažeidžiamos ne tik šeimoje, socialinėje aplinkoje, bet ir mokykloje.
 - Nepriklausomai nuo amžiaus, didelė dalis vaikų mokykloje nesijaučia saugūs dėl patiriamo fizinio ir psichologinio smurto, patyčių, orumo žeminimo, nuomonės ignoravimo, vaiko poreikių ir interesų nepaisymo.
 - Moksleivių (ir ketvirtokų ir vienuoliktokų) žinios apie vaiko teises ir pareigas nėra išsamios. Jiems trūksta informacijos apie vaiko teisių apsaugos institucijas bei jų vykdomas funkcijas.

- Moksleiviai pripažįsta, kad ir patys pažeidžia vaiko teises. Tai rodo jų socialinių įgūdžių ir vertybių sistemos formavimosi trūkumus.
 - Dėl vaiko teisių pažeidimų nėra įprasta kreiptis pagalbos. Konfliktų sprendimai dažniausiai „lokalizuojami“ pačioje ugdymo institucijoje. Nei moksleiviai, nei pedagogai nėra suinteresuoti viešinti vaiko teisių pažeidimų atvejų. Dažniausiai vaikai linkę kreiptis į tėvus arba niekur nesikreipia dėl savo teisių pažeidimų.
 - Pamokų metu bei popamokinėje veikloje yra diskutuojama apie vaiko, žmogaus teises bei jų apsaugą, tačiau moksleiviai pageidauja išsamiau susipažinti su savo teisėmis ir jų apsaugos galimybėmis.
3. Vienuoliktokai nepasižymi aukštu visuomenės institucijų vertinimu. Labiausiai moksleiviai pasitiki šeima ir kiek mažiau mokykla.
- Dalis pedagogų studijų metu gavo nepakankamai žinių apie vaiko teises ir jų apsaugą. Pedagogai būtų linkę plėsti savo kompetencijas šioje srityje.
 - Pedagogų žinios išsamesnės apie vaikų pareigas nei teises. Tai būtų galima susieti su demokratiškumo ir autoritarinių apraiškų santykio mokykloje kontekstu.
 - Dalis pedagogų vaiko teisių mokymo ir apsaugos funkcijas linkę deleguoti vaiko teisių apsaugos specialistams, o vaiko teisių pažeidimų problemas dažnai sprendžia per tarpininkus, o ne patys asmeniškai ar kreipdamiesi į vaiko teisių apsaugos tarnybas. Kai kurie tyrimo duomenys leidžia daryti prielaidą apie vaiko teisių apsaugos mokykloje funkcijos formalizavimosi tendencijas.
 - Pedagogai šalies vaiko teisių apsaugos institucijų veiklos efektyvumą vertina nepakankamai teigiamai.
 - Pedagogai kaip ir moksleiviai konstatuoja vaiko teisių pažeidimų mokykloje faktą, tačiau mano, kad daugiausia minėtų pažeidimų yra socialinėje aplinkoje. Kita vertus, daugiau nei pusė tyrime dalyvavusių pedagogų mano, kad mokykla neužtikrina vaiko teises į sveikatą (per dideli mokymosi krūviai), netenkina jų poreikių ir interesų. Daugiau nei dešimtadalis pedagogų konstatuoja, kad mokykla neužtikrina vaikų saugumo.
 - Pedagogai mano, kad mokymo turinys tik iš dalies tinkamas supažindinti moksleivius su vaiko teisėmis ir jų mokytis (tai susiję su dalykų specifika). Kita vertus mokytojai pabrėžia, kad šiam tikslui realizuoti stinga laiko dėl mokymo programų apimties. Jų nuomone, tam turėtų daugiau dėmesio ir laiko skirti specialistai. Tik šiek tiek daugiau nei ketvirtadalis tyrime dalyvavusių pedagogų mano, kad apskritai reikia skirti daugiau dėmesio pačiai vaiko teisių apsaugos problemai.
4. Moksleivių tarpusavio bei moksleivių ir mokytojų santykiai netiesiogiai atspindi nuostatas į vaiko ir žmogaus teises bei gebėjimą jų laikytis. Minėtų santykių pedagogų

vertinimuose daugiau vyrauja negatyvi tendencija, netiesiogiai išryškėja pedagogų nusivylimas ir nuostata, kad šiandieninėje mokykloje nei moksleiviai, nei pedagogai nesijaučia labai gerai.

- Tiek vaiko, tiek pedagogų teisių ir pareigų vienovė gali būti viena iš prielaidų labiau harmonizuoti moksleivių tarpusavio bei moksleivių ir pedagogų santykius.

REKOMENDACIJOS

Vaiko teisių ir jų apsaugos problema yra nevienareikšmė ir reikalauja sisteminės prieigos jos sprendimo optimizavimui. Ugdymo institucijos vienos nėra pajėgios atlikti vaiko teisių pažeidimų prevencijos bei vaiko teisių apsaugos funkcijų. Tačiau ugdymo institucijos turi pedagoginių galimybių minėtų procesų optimizavimui. Mūsų nuomone, mokykla turėtų:

1. Skirti didesnę dėmesį vaiko teisių ir jų apsaugos problematikai apskritai. Mokyklos bendruomenė (moksleiviai, pedagogai, tėvai, administracija) turėtų sudaryti galimybes formuoti naujam požiūriui į vaiką, jo asmens vertinimą, į vaiką kaip teisių subjektą, mokytis gerbti kiekvieno teises ir laikytis pareigų. Tai padėtų harmonizuoti moksleivių tarpusavio bei mokytojų ir mokinių santykius. Tuo tikslu siūlome:

- plėsti mokytojų kompetencijas (seminarų, kursų ir kt. tobulinimosi formų pagalba);
- glaudžiau bendradarbiauti su vaiko teisių, apsaugos institucijų darbuotojais, pasitelkiant jų kompetencijas ir paslaugas, formuojant nuostatas vaiko teisių srityje bei optimizuojant informavimo apie vaiko teisių pažeidimus sistemą;
- ugdyti mokyklos bendruomenės nepakantumo vaiko teisių pažeidimams nuostatas;
- integruoti žmogaus ir vaiko teisių bei jų apsaugos tematiką į dėstomus dalykus;
- žmogaus ir vaiko teisių tematiką analizuojanti įvairesniais metodais, būdais, pasitelkiant specialistus per papildomąjį ugdymą.
- efektyvinti pedagoginių tėvų švietimą vaiko teisių klausimais;

2. Sukurti mokyklose vaiko teisių pažeidimų prevencijos sistemą. Sudaryti galimybes moksleiviams ir pedagogams informuoti atitinkamas tarnybas dėl vaiko teisių pažeidimų atvejų ne tik mokykloje, bet ir šeimoje, socialinėje aplinkoje. Taikyti konfidencialumo principą konkrečios situacijos atveju, nepažeidžiant asmens privatumo teisės. Inicijuoti šiuos procesus galėtų mokyklų socialiniai pedagogai, direktoriaus pavaduotojai ugdymui, mokyklos taryba, moksleivių savivaldos organai, tėvų komitetai (tarybos).

3. Parengti moksleiviams informacinius lankstinukus, kuriuose būtų įvardintos jų teisės, pareigos, šaltiniai, kuriuose galima rasti apie tai daugiau informacijos bei nurodyti telefonų numeriai, kur galima kreiptis, jei vaiko teisės būtų pažeistos.

4. Sudaryti vaikams galimybę telefonu kreiptis į mokyklos socialinę pedagogę dėl teisių pažeidimų, jei vaikas nediršta kontaktuoti tiesiogiai.

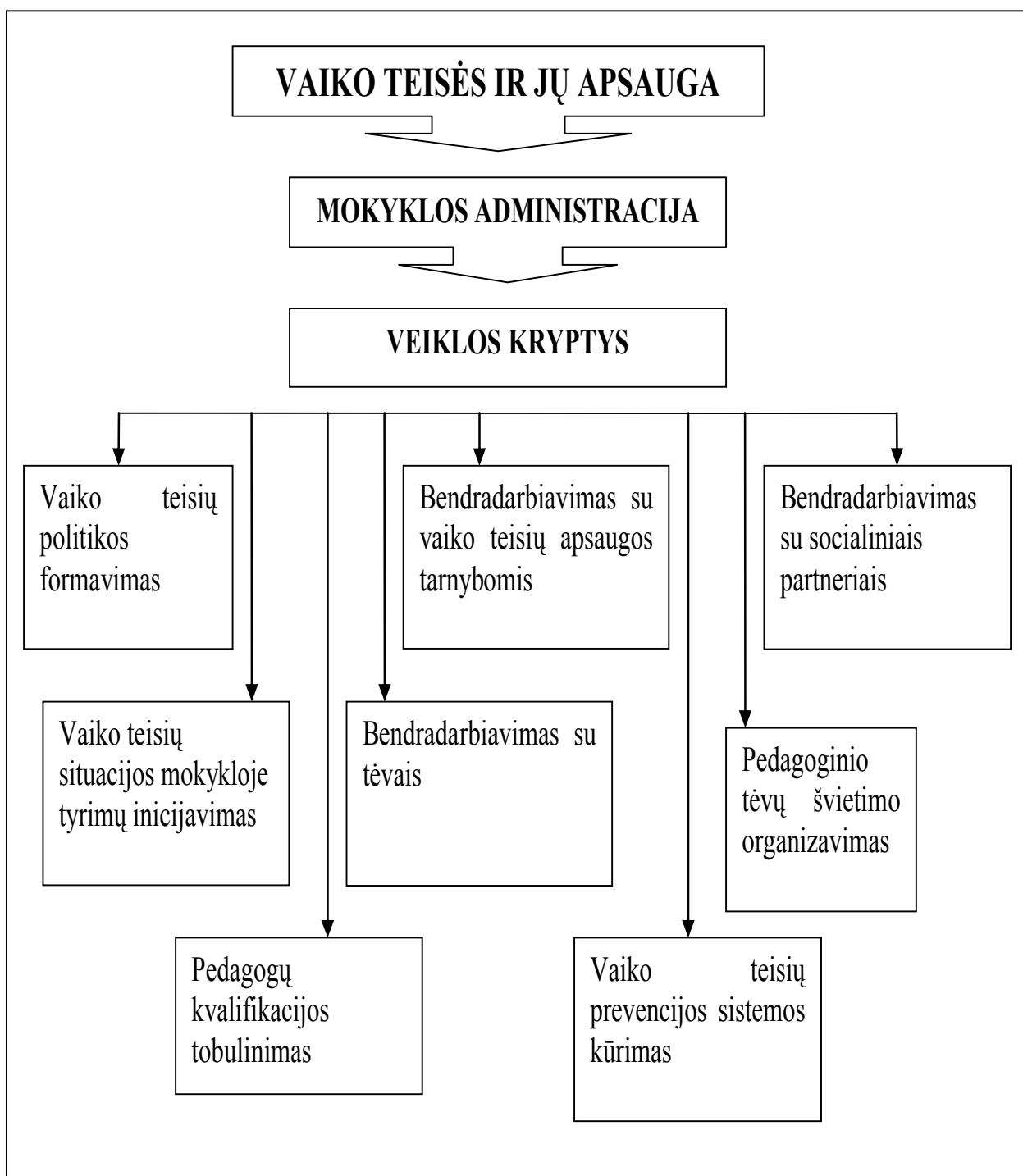
5. Vykdyti anonimines moksleivių apklausas mokykloje (1-2 kartus metuose) dėl vaiko teisių pažeidimų, moksleivių tarpusavio santykių ir kitų problemų identifikavimo. remiantis gautais rezultatais pagal poreikį imtis atitinkamų priemonių problemoms spręsti.

6. Inicijuoti vyresniųjų klasių moksleivių debatus, konferencijas žmogaus, vaiko teisių ir jų apsaugos tobulinimo tematika.

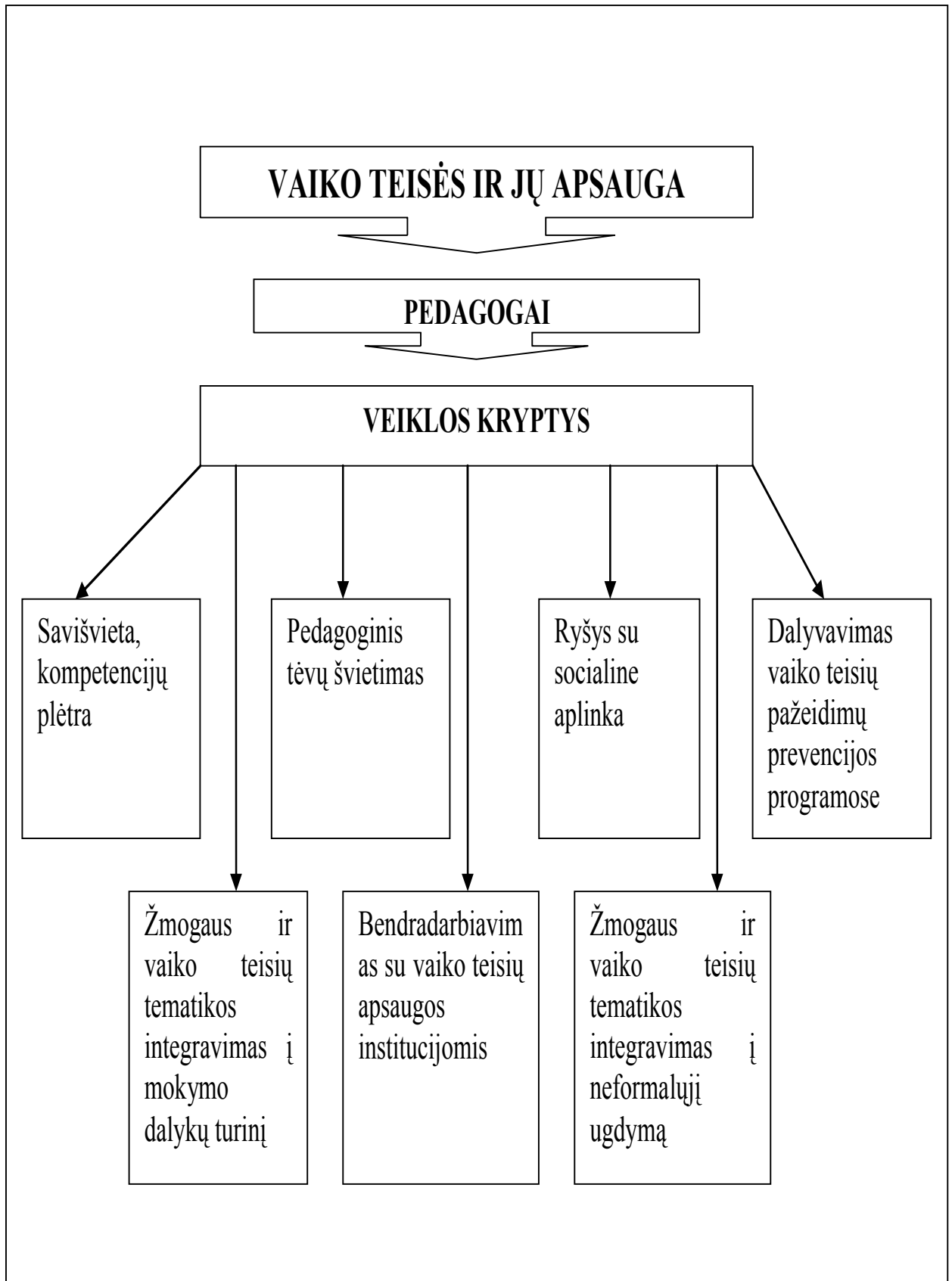
7. Pasitelkti socialinius partnerius vaiko teisių apsaugos politikai ugdymo institucijoje formuoti.

8. Organizuoti ilgalaikes akcijas, susijusias su vaiko teisėmis. (pvz: „Kuriame saugią mokyklą“ ir kt.)

VAIKO TEISIŲ IR JŲ APSAUGOS MOKYKLOJE VEIKLOS KRYPTYS

**VAIKO TEISIŲ IR JŲ APSAUGOS MOKYKLOJE PEDAGOGŲ
VEIKLOS KRYPTYS**

LITERATŪRA

1. Babachinaitė G. (1996). Vaiko teisės: jų samprata ir įgyvendinimo problemos//Vaikų teisės ir jų įgyvendinimo garantijos. *Konferencijos medžiaga*. Vilnius.
2. Bačiulienė K., Zaborskis A. (2004). Požiūris į vaiko sveikatą Jungtinių tautų vaiko teisių konvencijoje. [Žiūrėta 2007-05-01]. Prieiga per internetą: <<http://medicina.kmu.lt/0408/0408-031.pdf>>
3. *Bendrieji vaiko teisių apsaugos tarnybų nuostatai* (2002). Vilnius.
4. Bikauskienė M. N. (1999). Žvilgsnis į vaikų teisių padėtį Lietuvoje. *Sociumas*. [Žiūrėta 2007-05-11]. Prieiga per internetą: <<http://www.sociumas.lt/Lit/Nr10/bikauskiene.asp>>
5. Birmontienė T. (2001). *Lietuvos konstitucinė teisė* : vadovėlis. Vilnius: LTU I-kla.
6. Bulotas R. (2003). *Žmogaus ir vaiko teisių mokymo(-si) pedagoginiai pagrindai vidurinėje mokykloje*. Jonava.
7. Čiegis R. (2003). Tvarios visuomenės plėtros principai ir ekonomikos transformacijos. [Žiūrėta 2007-05-14]. Prieiga per internetą: <<http://www.transformations.khf.vu.lt/03v2n2/articles/index.php?a=lteg>>
8. Deveikis L. (2000). Institucijų, dirbančių vaiko teisių apsaugos srityje, bendradarbiavimas // Vaiko teisės ir pilietinė visuomenė. *Straipsnių rinkinys*. Vilnius: Danielius. p. 53-61.
9. Dromantienė L. Šalaševičiūtė R. (2006). Vaiko teisių apsauga Lietuvoje: socialinių darbuotojų vaidmuo. *Socialinis darbas*, 5 (1), p. 79 - 88.
10. Europos politika dėl vaikų (2001). *Europos Tarybos informacijos ir dokumentacijos centras*. Vilnius.
11. Giddens A. (2005). *Sociologija*. Kaunas: Poligrafija ir informatika.
12. Hodgkin R., Newel P. (Red.) (2002). *Jungtinių tautų Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo vadovas*. UNISEF Jungtinių Tautų vaikų fondas. Vilnius: Efrata. p. 290.
13. *Valstybės Jaunimo politikos koncepcija*. [Žiūrėta 2007-05-01] Prieiga per internetą: <<http://www.eurodesk.lt/index.php?language=lt&page=10010088>>
14. Jonynienė V. Ž. (2005). Vaiko teisių įgyvendinimo Lietuvoje aktualijos. *Acta paedagogica vilnensia*, 15, p. 129 - 142.
15. *Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos nuostatų įgyvendinimo Lietuvoje ataskaita* (1997).
16. Juodaitytė A. (2003). *Vaikystės fenomenas*. Šiauliai, Šiaulių universiteto leidykla.

17. Jūrienė E., Gruzdienė E. (2000). Vaikų ir jaunimo teisių užtikrinimas Lietuvoje ir Danijoje. *Sociumas*. [Žiūrėta 2007-05-11] Prieiga per internetą: <<http://www.sociumas.lt/Lit/Nr11/danija.asp>>
18. Kabašinskaitė D. (2002). Vaikystės sociologija, vaikų teisės ir vaikų politika. *Filosofija, sociologija*, 3. p. 43-48.
19. Kabašinskaitė D. (2006). *Vaiko teisės ir politika: socialinių edukacinių rekonstrukcijų kontekstai*. Šiauliai, Šiaulių universitetas.
20. Kiaulakis G. (2000). Vaiko teisių gynimo teisiniai mechanizmai//Vaiko teisės ir pilietinė visuomenė. *Straipsnių rinkinys*. Vilnius: Danielius. p. 26-33.
21. Kietytė L. (2004). *Vaiko teisių apsaugos reguliavimo administracinės teisės priemonėmis problematika*. [Žiūrėta 2007-05-11]. Prieiga per internetą: <<http://www.teise.org/admin/docs/upload/2004%203%20Laura.doc>>
22. Kvieškieinė G. (2004). Veiksmo savaitė 2004. *Metodinė ir informacinė medžiaga*. [Žiūrėta 2007-05-11]. Prieiga per internetą: <<http://www.lmp.lt/files/2lmp/projektai/Veiksma%20savaite%202004.doc>>
23. Kvieškieinė G. (2003). *Socializacija ir vaiko gerovė*. Vilnius.
24. Kvieškieinė G. (2000). *Socializacijos pedagogika: Įvadas į socialinę pedagogiką*. Vilnius: Baltijos kopija.
25. Leliūgienė I. (2003). *Socialinė pedagogika*. Kaunas: Technologija.
26. Letukienė N. (2005). *Pilietiškumo pagrindai*. Vilnius: Alma litera.
27. *Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas* (2000). Vilnius.
28. *Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas* (2000). Vilnius.
29. *Lietuvos Respublikos Konstitucija* (1996). Vilnius.
30. *Lietuvos Respublikos pagrindiniai įstatymai* (2003). Oficialių dokumentų tekstai su pakeitimais ir papildymais iki 2003m. lapkričio 10d. Vilnius: Mūsų saulužė.
31. *Lietuvos respublikos švietimo ir mokslo ministerija 2006 metų veiklos ataskaita* (2007). [Žiūrėta 2007-05-11]. Prieiga per internetą: <http://www.smm.lt/svietimo_bukle/ataskaitos.htm>
32. *Lietuvos respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2001 metų veiklos ataskaita* (2002). [Žiūrėta 2007-04-15]. Prieiga per internetą:< http://www3.lrs.lt/docs3/kad4/W3_VIEWER.ViewDoc-p_int_tekst_id=14435&p_int_tv_id=2705&p_org=0.htm>
33. *Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas*. (1996) [Žiūrėta 2007-04-15] Prieiga per internetą: <http://www.nplc.lt/nj/Dokumentai/Liet_teis_aktai/LR_vaiko%20teisiu_apsaugos_pagrindu_istatymas.htm>
34. Mokykla be uniformos kelias po Lietuvą. *Kinas*, 2008 m. gegužė 3-9 d., p. 13.

35. Pitrėnienė A. (2007). *Reikia gelbėti šeimą, ne vaiką nuo šeimos*. Žiūrėta [2007-07-10] Prieiga per internetą: <<http://www.laikas.net/2007/196nr/07.pdf>>
36. Poviliūnas A. (2000). Dvi vaiko sampratos ir vaiko teisių problema //Vaiko teisės ir pilietinė visuomenė. *Straipsnių rinkinys*. Vilnius: Danielius. p.5-13.
37. Rimkutė J. (Red.) (2001). *Žmogaus socialinė raida*. Vilnius: Homo liber.
38. Sagatys G. (2006). *Vaiko teisė į šeimos ryšius*. Vilnius: Teisinės informacijos centras.
39. Sakalauskas G. (2000). *Vaiko teisių apsauga Lietuvoje*. Vilnius. p. 84-85
40. Smurtui prieš vaikus – NE!. *Socialinės apsaugos ir darbo ministerija*. Žiūrėta [2007-05-11] Prieiga per internetą: <<http://www.socmin.lt/index.php?2117695548>>
41. *Socialinių paslaugų katalogas* (2003). Šiauliai.
42. Sruoga V., Jakubkaitė B. (2002) Emocinė, fizinė ir seksualinė prievarta prieš vaikus: *praktinė programa psichologams ir socialiniams darbuotojams, dirbantiems su rizikos grupės vaikais*. Vilnius: Dizaino propaganda
43. Statistinės informacijos apie vaikus rodikliai: Demografinės charakteristikos. *Statistikos departamentas*. Žiūrėta [2007-05-11] Prieiga per internetą: <<http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=1878>>
44. Stripeikienė J. (2003). Vaiko, kaip savarankiško teisės subjekto, problema. *Jurisprudencija*, 42 (34), p. 12-18.
45. Šalaševičiūtė R. (2006). Didžiausia problema įgyvendinant vaiko teises - socialinių darbuotojų trūkumas. Žiūrėta [2007-05-11] Prieiga per internetą: <<http://www.delfi.lt/archive/article.php?id=9634321>>
46. Targamadžė V., Valeckienė D. (2007). Patyčių bendrojo lavinimo mokykloje samprata: priežasčių, formų ir pasekmių diskursas. *Acta paedagogica vilnensia*, p. 159 - 169.
47. Unicef Lietuvoje. (2006). *Lietuvos nacionalinis komitetas*. Žiūrėta [2007-05-11] Prieiga per internetą: <http://www.unicef.lt/inicef_lietuvoje/%20-%2022k>
48. Vaikai dažniausiai patiria fizinį smurtą. *Šiaulių kraštas*, 2008 m. gegužė 6 d., p. 1.
49. *Vaiko gerovės valstybės politikos koncepcija* (2003). [Žiūrėta 2007-05-01].Prieiga per internetą: <<http://www.nplc.lt/aukos/informaciia/t-aktai/kiti/vaiko-teisiu-aps-konc-proiektas-2003.pdf>>
50. *Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos 2005 metų veiklos ataskaita*. (2006). [Žiūrėta 2007-05-01]. Prieiga per internetą: <<http://vaikams.lrs.lt/informaciniai/VTAKI%20ataskaita-Teikimas%20LRS.pdf>>
51. *Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos 2006 metų veiklos ataskaita*. (2007). [Žiūrėta 2007-05-01].Prieiga per internetą: <<http://vaikams.lrs.lt/informaciniai/VTAKI%20ataskaita-Teikimas%20LRS.pdf>>

52. *Vaiko teisių konvencija* (1989). [Žiūrėta 2007-04-15]. Prieiga per internetą: <http://www.nplc.lt/ni/Dokumentai/Uzs_teis_aktai/vaiko%20teisiu%20konvenciiia.htm>
53. *Vaikų ir jaunimo socializacijos programa* (2004). Vilnius.
54. Valdžia nesuskaičiuoja nesimokančių vaikų. *Lietuvos žinios*. [Žiūrėta 2007-05-01]. Prieiga per internetą: <http://www.politika.lt/?cid=9274&new_id=6494>
55. *Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos 2005 metų veiklos ataskaita* (2006)
56. Židžiūnaitė V. (2007). *Tyrimo dizainas: struktūra ir strategijos*. Kaunas: Technologija.

PRIEDAI